

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR-YL-2014-0004**

ESKİÇAĞ HELLEN ORDULARI
Hellen Dünyasının Geç Klasik Döneminde Askeralma

HAZIRLAYAN

Ömer GÜNGÖRMÜŞ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

AYDIN – 2014

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR-YL-2014-0004**

ESKİÇAĞ HELLEN ORDULARI
Hellen Dünyasının Geç Klasik Döneminde Askeralma

HAZIRLAYAN
Ömer GÜNGÖRMÜŞ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

AYDIN – 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı öğrencisi Ömer GÜNGÖRMÜŞ tarafından hazırlanan **Eskiçağ Hellen Orduları: Hellen Dünyası'nın Geç Klasik Döneminde Askeralma** başlıklı tez, 07.05.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı

Kurumu

İmzası

Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

Adnan Menderes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

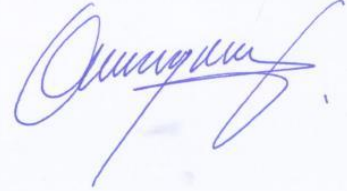
Doç. Dr. Ayşen SİNA

Ankara Üniversitesi Dil ve
Tarih-Coğrafya Fakültesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları
Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Aynur CİVELEK

Adnan Menderes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatma Neval GENÇ

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı: Ömer GÜNGÖRMÜŞ

İmza:

ADI-SOYADI: Ömer GÜNGÖRMÜŞ

BAŞLIK: Eskiçağ Hellen Orduları: Hellen Dünyası’nın Geç Klasik Döneminde Askeralma

ÖZET

Eskiçağ’da yaşanan en büyük ve en uzun savaşlardan biri olan Peloponnesos Savaşı (İ.Ö. 431 – 404) ile birlikte, geleneksel Yunan ordu yapısında bir takım önemli değişiklikler meydana geldi. Kent devletin eşit haklara sahip vatandaşları tarafından oluşturulan ağır *hoplites* ordusunun üstünlüğünü tartışmaya açan gelişmeler sonucunda, ordu içinde değişik askeri sınıfların kullanılması yaygınlaştı. Ancak ordunun ayrı toplumsal sınıflardan çıkan çeşitli askeri uzmanlık birimlerinden oluşması kent devletin demokratik yapısına uygun değildi. Yeni askeri birimler oluşturulurken, ağır piyadelerin egemen olduğu toplumsal yapıyı koruyacak bir orta yolun bulunması gerekiyordu. Bu amaçla aynı anda birden çok asker alma yöntemine başvurularak paralı askerler ya da seçkin birliklerin kullanılması yoluna gidildi. Böylece ordu, Klasik Dönem ordularına damga vuran ağır piyadenin yanında süvari ve hafif piyade tarafından meydana getirilen bileşik bir yapı görünümü aldı.

Sonuç olarak Peloponnesos Savaşı’nın sonu ile III. Aleksandros’un (Büyük İskender) ölümü arasında kalan ve Geç Klasik Dönem olarak adlandırılan İ.Ö. 4. yüzyıl, askeri alanda önemli değişimlere sahne oldu. Bu dönemde, “vatandaş ordusu”, “paralı ordu” ve “düzenli ordu” olarak tanımlanabilecek üç farklı ordu türünün kronolojik olarak birbirini takip ettiği bir gelişme süreci yaşandı.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Askeralma, eskiçağ orduları, vatandaş ordusu, paralı ordu, düzenli ordu.

NAME-SURNAME: Ömer GÜNGÖRMÜŞ

TITLE: Ancient Greek Armies: Recruitment in the Late Classical Period of the Greek World

ABSTRACT

By the beginning of the Peloponnesian War (431 – 404 B.C.E), which is one of the largest and longest wars in antiquity, some important changes took place within the traditional Greek military structure. As a result of instances that had challenged the superiority of heavy infantry army of *hoplites*, composed by equal citizens of the city-states, employment of different military units in army became widespread. However, composition of the army from various militarily specialized units that all originated from different social classes was not consistent with the democratic structure of the city-state. While various military units were being recruited, at the same time it was necessary to find a compromise that will conserve the social structure in which heavy infantries were dominant. For this reason several recruitment methods were implemented at the same time and employment of mercenary or elite troops commonly practised. Thus, the Greek army took the shape of an compound structure which is composed from cavalry and light infantry as well as the heavy infantry, principal component of Classical Period armies.

Consequently, shorter 4th century B.C.E. or Late Classical Period which started by the end of the Peloponnesian War and ended after the death of Alexander III (Alexander the Great), witnessed important changes in warfare. In this period, a process of development in which three different army type, that can be denominated as “citizen”, “mercenary” and “standing” armies, followed each other in chronological order.

KEYWORDS: Recruitment, ancient armies, citizen army, mercenary army, standing army.

ÖNSÖZ

Syrakusailı Hermokrates, Atina'nın 415 yılında başlayan Sicilia Seferi öncesinde, saldırıyı haber alan vatandaşlarına seslenirken, Atinalılara karşı Kartacalılar'dan yardım istenilmesini önermiş ve Thukydides'in aktardığına göre *“onların çok fazla altın ve gümüşleri var ve diğer herşey gibi savaşın da sorunsuz yürümesini sağlayan bunlardır”* demişti. (Thuk. 6.34) Thukydides'in aktardığı konuşmalar içinde buna benzer daha birçok söyleme rastlanılabilir. Ekonomik kaynakların bulunması, askeri güçlerinin nitelik ve niceliği gittikçe birbirine eşitlenen Yunanlıların kendi aralarında yaptıkları savaşlarda gerçekten de en sık karşılaşılan sorundu. Kent savunmasına katılmayı politik hakların ön koşulu olarak algılayan vatandaşların yanında ihtiyaç anında silahaltına alınabilen paralı askerler, insan gücü bulma konusunu Yunanlılar için daha az önemli bir sorun haline getiriyordu. Oysa kent devletlerinin ekonomik kaynakları, geniş çaplı ve pahalı bir savaşı kaldırabilecek yeterliliğe hiçbir zaman ulaşamadı. Dolayısıyla savaşta asıl ihtiyaç duyulananın insan gücünden çok parasal olanaklar olduğu düşüncesi ister istemez Yunan düşüncesinde ağır basmıştır.

Parasal kaynakların savaşı sürdürmek için tek başına yeterli olacağını ima etmiş gibi görünen bu öneri, yine de içinde dile getirildiği konuşmanın bütünüyle birlikte değerlendirilmelidir. Hermokrates, konuşmanın genelinde, savaşı kazanmanın savaşı sürdürme yeterliliğine ve yeteneğine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için gerekli olan kaynakları da demografik ve ekonomik olarak ikiye ayırmış; ilk olarak Sicilia kentlerinin Atina'ya göre daha kalabalık olan toplam nüfusuna, dolayısıyla Atina'ya göre daha güçlü olan askeri yeterliliklerine dikkat çektikten sonra, Kartaca'nın sağlayacağı parasal gücün gerekli olacağını vurgulamıştır. Bir başka deyişle savaşı sürdürme yeteneğinin parasal gücün üstünlüğü kadar insan gücünün üstünlüğüne bağlı olduğu kabul edilmiştir.

Benzer şekilde, bir devletin askeri niteliğini ve niceliğini doğrudan etkileyen insan gücü üstünlüğünü, ekonomik üstünlükten daha belirleyici olarak görmek ve yalnızca askeri yeterliliğini dikkate alarak bir devleti güçlü olarak tanımlamak da yanıltıcı olabilir. Ancak tarih, özellikle de ilkçağ tarihi, askeri gücün bazen tek başına belirleyici olabildiğini, gelişmiş ya da ekonomik yönden daha güçlü devletlerin bazen

kendilerinden daha az gelişmiş ya da daha az zengin devletler tarafından yenilebildiğini göstermektedir. Bu duruma dayanarak Eskiçağ'da askeri gücün, bir devletin kaderini belirleyen en önemli etken olduğu savını desteklemek mümkün görünmektedir.

Geçmişte dikkate değer bir şekilde yükseldiği ya da güç kaybettiği görülen devletler, askeri kurumlarının yapısı ve örgütlenişi kadar insan gücü kaynakları da gözönüne alınarak incelenmelidir. Çünkü bir devletin askeri gücü, herşeyden önce elinde bulundurduğu insan gücü kaynaklarına, bu kaynakların niteliği ve seferber ediliş yöntemine bağlıdır. Her toplum ya da politik yapı için farklı olabilecek bu özelliklerin bir sonucu olarak devletler, ordularını kurarken değişik asker toplama yöntemlerine başvurmuşlardır. Her dönemin kendine özgü koşullarının sonucu olarak ordunun insan gücü kaynağı bazen vatandaşların bazen de yabancıların görevlendirilmesi yoluyla karşılanmıştır. Bazı durumlarda devletin yönetim biçimi ile ordusunun insan gücü için tercih ettiği kaynak arasında birbirlerini karşılıklı olarak belirleyen bir ilişki söz konusu olmuştur. Buna göre her bir yönetim biçimi ve hatta her bir tarihsel dönem için sözkonusu yönetim biçimi ya da dönemle özdeşleşen bir asker alma yöntemi belirlenebilir. Farklı asker alma uygulamalarına bağlı olarak ortaya çıkan getiri ya da kayıplar ise devletlerin girdikleri savaşlarda başarılı olmalarını ya da yenilmelerini doğrudan etkilemiştir.

Devletlerin yükseliş ve düşüşlerinde askeri gücün oynadığı rolü belirlemeyi hedefleyen bu çalışmanın konusu, Eskiçağ Yunan Tarihi içinde 'Geç Klasik Dönem' olarak tanımlanabilecek olan, 4. yüzyılın ilk üç çeyreğinde, Yunan Dünyası'nda başvuru alan değişik asker alma yöntemleri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı bu yöntemleri belirleyerek bunların anlam ve kapsamlarını, uygulamaya konmalarının ardındaki toplumsal, ekonomik, politik güdülerini, neden oldukları sonuçları ortaya koymak ve bütün bu çıkarımları ordu kurumunun gelişimi ile ilişkilendirmektir.

Çalışma konumu belirlememde ve oluşturmamda benden desteğini ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN'e ve değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Ayşen SİNA ile Yrd. Doç. Dr. Aynur CİVELEK'e teşekkürlerimi burada bir kez daha sunmayı bir borç bilirim. Antik kaynakların önemli bir kısmına ulaşmam konusunda değerli katkılarda bulunan Arş. Gör. Mesut KINACI, bu çalışmada başvurabileceğim eserler konusunda önemli tavsiyelerde bulunan Prof. Dr.

Lars KARLSSON, Doç. Dr. Felipe ROJAS ve Arş. Gör. Mustafa Altuğ YAYLA da burada isimleriyle anılmayı hak ediyor. Son olarak eğitim hayatım boyunca benden desteğini esirgemeyen aileme ve özellikle kardeşim Mehmet ile uzun çalışma saatlerine sabırla katlanan eşim Serap'a da teşekkür etmek isterim.

Ömer GÜNGÖRMÜŞ
AYDIN
22.01.2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNAN DÜNYASI'NIN GENEL BETİMİ

1.1. ESKİÇAĞ YUNAN DÜNYASI'NIN SINIRLARI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ	12
2.2. ESKİÇAĞ YUNAN DÜNYASI'NDA YAYILMACILIK.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN DÜNYASI'NDA ORDU VE GELİŞİMİ

2.1. KENT DEVLETLERİNİN ASKERİ YAPILARI	22
2.1.1 Yunan Ordularının İşlevselliği.....	25
2.2. ORDU TÜRLERİ VE GELİŞİMİ.....	29
2.2.1. Vatandaş Ordusu	30
2.2.2. Paralı Ordu	33
2.2.3 Düzenli Ordu.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ KLASİK DÖNEMDE YUNAN DÜNYASI VE ASKER ALMA

3.1. SPARTA	51
3.1.1. Sparta Toplumu ve Askeri Gelenek	51
3.1.2. Sparta Askeri Toplumu	54
3.1.2.1. <i>Spartiatiai</i>	55
3.1.2.2. <i>Perioikoi</i>	56
3.1.2.3. <i>Heilotes</i>	57
3.1.2.4. Peloponnesos Birliği'nin Askeri Desteği.....	57
3.1.3. <i>Syssitia</i> ve <i>Kleros</i> Sistemi	58
3.1.4. Sparta'nın İnsan Gücü	60
3.1.4.1. Tam Hukuklu Vatandaş Sayısının Azalması	62
3.1.5. Sparta'nın Nüfus Azalmasına Tepkisi	65
3.1.6. Yeni Asker alma Yöntemleri	68
3.1.6.1. <i>Hypomeiones</i> ve <i>Mothakes</i>	70
3.1.6.2. <i>Heilotes</i> ve <i>Neodamodeis</i>	71
3.1.6.3. Paralı Askerlerin Kullanımı	75
3.1.6.4. Yeni Birimler	77
3.1.7. Leuktra Savaşı'ndan Sonra	79
3.2. ATİNA	86
3.2.1. Tarihsel Arkaplan.....	86
3.2.2. Atina Deniz Gücünün Ortaya Çıkışı	88
3.2.3. Atina'nın İnsan Gücü.....	91
3.2.4. Geç Klasik Dönem'de (4. Yüzyıl) Atinalı Komutanlar.....	95
3.2.5. Atlı Birlikler	96
3.2.6. Hafif Piyadeler ve Paralı Askerler	97
3.3. SYRAKUSAI.....	100
3.4. MAKEDONIA	104
3.4.1. Tarihsel Arkaplan.....	104
3.4.2. Makedonia'nın Toplumsal Yapısı ve Askeri Gelenek.....	106
3.4.3. Makedonia'nın İnsan Gücü.....	108
3.4.4. Makedon Ordusu	110

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	113
SÖZLÜK.....	122
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	110
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	128
EKLER.....	139

Dedem

Osman GÜRSOY'un anısına...

EKLER LİSTESİ

Harita – 1: Yunanistan ve Batı Anadolu.

Resim – 1: Zırhını giymiş savaşa gitmeye hazırlanan vatandaş *hoplites*.

Resim – 2: Bilinen es eski *hoplites* zırhı.

Resim – 3: *Phalanks* düzeninde ilerleyen Yunan paralı askerleri, Lykia’da Nereidler Anıtı.

Resim – 4: *Peltastes*.

GİRİŞ

Eskiçağ Yunan tarihinde Geç Klasik Dönem, Peloponnesos Savaşı'nın (431 – 404) sonu ile Hellenistik Çağ'ın (330 – 30) başlangıcı arasında kalan ve genel bir ifade ile 4. yüzyıl olarak adlandırılan bir ara dönemdir.¹ Bazen Yunan Tarihi'nin “İkinci Klasik Dönemi”, bazen de “Klasik Sonrası Dönem”² olarak anılan bu aranın tam olarak hangi tarihte sona erdiği ve Hellenistik Çağ'ın ne zaman başladığı konusunda birden çok görüş bulunmaktadır. Büyük İskender'in Makedonia kralı olduğu 336, Gaugamela Savaşı'ndan sonra Pers İmparatorluğu'nun yıkıldığı 330 ve İskender'in öldüğü 323 yılları Hellenistik Çağ'ın başlangıcı olarak ileri sürülen tarihler olduğundan, aynı bakış açısıyla sözü edilen dönemin sonu olarak kabul edilen çeşitli tarihlerin bulunduğu söylenebilir. Bu çalışmanın kapsadığı dönem, İskender'in ölümüne kadar olan zamanı da içine alacak genişlikte tutulmuştur.³

27 yıl süren Peloponnesos Savaşı, başta Sparta ve Atina olmak üzere savaştan kentlerin ekonomik ve demografik yönden çok fazla zarar gördüğü bir mücadele olmuştu. Savaşın sonunda Sparta karşısında yenilerek teslim olan Atina'nın donanması ve 5. yüzyılda kurmuş olduğu deniz imparatorluğu dağıtıldığı için Ege dünyasındaki üstünlüğü sona erdi. Sparta kazandığı zaferin bir sonucu olarak yalnız karada değil, artık denizde de en güçlü Yunan kenti durumunda idi. Ancak Sparta'nın hem karada hem denizde sahip olduğu üstünlüğü sürdürecektir kaynaklara sahip olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Böylesi bir ortamda başlayan 4. yüzyıl, Yunan dünyasında kent-devletin iç karışıklıklarla sarsıldığı bir kırıma dönemine dönüşürken, farklı kentler ya da halklar arasındaki üstünlük mücadelelerine ve sırasıyla Sparta, Thebai ve Makedonia'nın Yunan anakarasında egemenliklerini kabul ettirme çabalarına sahne olmuştur.

Dönemin başında hem karada hem denizde Yunanistan'ın en güçlü kenti durumunda olan Sparta, 394 yılında yapılan Knidos Savaşı'nda Atinalı Konon'un yönettiği Pers donanması karşısında yenilerek deniz gücünü kaybetti. Türlü meydan

¹ Bu çalışmada geçen bütün tarihler, aksi belirtilmediği sürece İsa'nın doğumundan önceki döneme aittir.

² Mansel 2004, 383: Yunan Tarihi'nin İkinci Klasik Dönemi. İplikçioğlu 1997, 793: Klasik Sonrası Dönem.

³ Büyük İskenderin Ardılları tarafından kurulan krallıkların damga vurduğu ve bu krallıklardan sonuncusu olan Mısır'daki Ptolemaios Hanedanı'na 30 yılında yapılan Actium Deniz Savaşı sonucunda Romalılar tarafından son verilmesi ile sona erdiği varsayılan dönemi ilk kez tanımlayarak ‘Hellenistik Dönem’ olarak adlandıran Droysen olmuştur.

okumalara karşın karadaki üstünlüğünü bir süre daha sürdürse de 371 yılında gerçekleşen Leuktra Savaşı'nda Thebai tarafından yenilmesiyle birlikte önemli bir insan ve prestij kaybı yaşadığından Yunan anakarası üzerindeki egemenliği bütünüyle sona erdi.

Leuktra Savaşı, Yunan Anakarasındaki Sparta egemenliğinin sonunu getirirken, savaşın galibi Thebai'ın üstünlük dönemini (371 – 362) başlatmıştır. Kazanılan zaferin sağladığı etkinlik alanında daha önce Atina ve Sparta'nın izlediği yoldan ilerlemeye çalışan Thebai, Yunan kentlerine kendi üstünlüğünü dayatmaya çalıştı. Ancak bu kent, kendisini diğer Yunan kentlerinden daha üstün kılan, onlar üzerinde egemenlik kurmasına yarayacak araç ve kurumlardan yoksundu. Spartalıları Leuktra'da yenmesini ve Yunan dünyasında belli bir dönem başat kent durumuna gelmesini daha çok Epameinondas ve Pelopidas gibi askeri önderlerin yeteneklerine borçluydu. Nitekim 362 Mantinea Savaşı'nda Epameinondas'ın ondan birkaç yıl önce de Pelopidas'ın ölmesi nedeniyle Thebai'nin üstünlüğü sessiz sedasız sona ermiştir.

Thebai'ın kendi kurumlarından çok bazı bireylerinin yeteneklerine borçlu olduğu üstünlük döneminin başlamasından çok önce Atina, Peloponnesos Savaşı sonunda kaybettiklerini geri kazanma ya da belli ölçüde yerine koyma konusunda bir hayli yol almış durumdaydı. Daha 393 yılında surlarını yeniden inşa etmiş, askeri ve mali gücünü bir takım reformlarla yenilemişti. 378/77 yılında eskiden egemeni olduğu deniz imparatorluğunu canlandırmanın ilk adımı sayılabilecek olan II. Attika-Delos Deniz Birliği'ni yeniden oluşturdu.⁴ Ancak bu birlik birçok ada ve kıyı kentinin katılımına rağmen Atina için tam anlamıyla egemenliğini dayatabileceği bir alan olmaktan uzaktı. Birlik koşulları Atina'nın önderlik yetkilerini en aza indirgiyordu ve Atina bu koşulların aksine olarak birlik içindeki konumunu güçlendirmeye çalıştığı anda bazı kentler birlikten ayrılmayı göze alabilmişti. Her ne kadar Atina, Müttefikler Savaşı (Sosyal Savaş) olarak anılan ve 357-355 yılları arasında gelişen bir dizi

⁴ Attika-Delos Deniz Birliği, 5. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan Pers Savaşları'nın ardından, Persler karşısında kendilerini güvensiz hisseden özellikle Ege Adaları ile Batı Anadolu kıyılarındaki kentlerin, Atina önderliğinde oluşturdukları büyük bir savunma örgütüydü. Ancak Atina, Peloponnesos Savaşı'na kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süre içinde önderlik görevini bir tür egemenlik aracı gibi kullanarak ve müttefik kentler üzerindeki denetimini sıkılaştırarak Birlik'i kendi imparatorluğuna dönüştürmüştü. Atina'nın giderek güçleniyor oluşu, Sparta ile ilişkilerinin bozulmasına ve 27 yıl sürecek olan Peloponnesos Savaşı'nın (431 - 404) başlamasına neden oldu. Savaşın Atina yenilgisiyle sonuçlanması ile Spartalılar Delos Birliği'ne son verdiler. Thuk. 1.96-97, Delos Birliği'nin Atina'nın egemenlik aracına dönüşmesi sürecini özetlemektedir. Mansel 2004, 309, konuyla ilgili genel tarihsel bilgileri sunmaktadır.

yaptırma giriştiyse de, özellikle Karia satrabı Maussollos'un (yönetimi: 377 – 353) birlikten ayrılan kentleri desteklemesi nedeniyle sonunda durumu kabul etmek zorunda kaldı. Bu tarihten sonra Atina'nın Ege Denizi'ndeki çıkarlarını koruma ve bir önceki yüzyılda kaybettiklerini geri kazanma çabaları, Maussollos gibi sahneye yeni çıkan figürlerin meydan okumalarına maruz kaldı ve başarısız oldu.

4. yüzyılın egemenlik mücadeleleri kentler kadar Yunan dünyasının değişik bölgelerinde ortaya çıkan yöneticilerin de yer aldıkları bir rekabet alanı olmuştur. Farklı koşullar altında iktidara gelen bu kişilerin ortak özellikleri mutlak güce sahip yöneticiler olmalarıdır. İçlerinde en erken ortaya çıkanı, konu edinilen dönemin başında iktidara gelen Syrakusaili *tyran* Dionysios (yönetimi: 404 - 367) olmuştur. Egemenliğini daha çok Sicilia ve Güney İtalya (Büyük Yunanistan, Yun: *Megale Hellas*, Lat: *Magna Graecia*) Yunanlılar'ı üzerinde genişletmeye çalışan bu yönetici, Yunan Dünyası'ndaki gelişmelere sadece Sparta'yı destekleyerek müdahale etti. Kendi nüfuz alanı olarak gördüğü bölgede, Kartaca'ya karşı uzun bir mücadele verdi ve Sicilia üzerine giriştikleri bir dizi büyük çapta saldırıyı atlatmayı başardı. İktidarda bulunduğu yaklaşık kırk yıl boyunca Yunan dünyasının tartışmasız en güçlü yöneticisi olarak anılmasını sağlayan ekonomik kaynaklara ve modern savaş araçlarıyla desteklenen etkili bir orduya sahipti. Yine de Kartaca tehlikesini tam anlamıyla sona erdirmeyi ya da Kartacalıları Sicilia'dan uzaklaştırmayı başaramadı. 367 yılında ölünce yerine geçen oğlu II. Dionysios uzun süre iktidarda kalamayıp devrildikten sonra Kartaca tehdidi ve Sicilia Yunanlıları arasındaki mücadeleler yeniden başgösterdi.

Dionysios gibi mutlak güce sahip bir yönetici olan ve bu dönemde Hellas'ta ortaya çıkan ilk yönetici Pheraili Iason'dur. Thessalia Birliği'ne *tagos** seçilen Iason da iktidarını dayandırabileceği etkili bir paralı asker ordusu kurarak Yunanistan işlerinde etkin bir rol oynamaya başladı. Atinalı Isokrates gibi Panhellenizm taraftarlarının kendisini bir kurtarıcı, Yunanlılar'ı bir araya getirebilecek bir önder olarak görmeleri dikkate alınacak olursa, döneminde oldukça güçlü bir kişilik olarak ortaya çıkmış olduğu kabul edilebilir. Ancak bu yöneticinin 370'te bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından yerini dolduracak yetkinlikte bir başkasının ortaya çıkmaması Thessalia

Birliği'nin zayıflamasına yol açtı.⁵ Sonunda Iason'un kişisel gayretiyle bir araya gelen ve güçlenen Thessalia politik önemini kaybetti ve Makedonia'nın egemenliği altına girdi.

Pheraili Iason'un Thessalia'da iktidarda bulunduğu dönemde bu kez Yunan olmayan bir başka yönetici, Karia satrapı Maussollos Anadolu'da Yunan Dünyası'nın yeni bir üyesi olarak ortaya çıktı. Her ne kadar Pers kralının Batı Anadolu'daki satraplarından biri olsa da, yerel bir bey olarak satraplığı babası Hekatomnos'tan devralmış olmasının ve Pers İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karmaşık politik durumun etkisiyle son derece bağımsız bir yönetici olarak ülkesini yönetmekte ve kendi iradesiyle uluslararası ilişkilere girişebilmekteydi. Yirmi dört yıl süren iktidarı süresince Karia'nın Yunan dünyası ile bütünleşmesini hızlandıran aynı zamanda sahip olduğu kara ve deniz gücüyle Ege politikalarında aktif rol oynayan bu satrap, çağdaşı olan diğer Pers satraplarından ayrılır ve neredeyse bağımsız bir yönetici olarak ortaya çıkar. Maussollos, Atina'nın Müttefikler Savaşı ile birliğe katmaya çalıştığı kentleri destekledi ve Atina'yı durumu kabullenmek zorunda bırakarak gücünün ulaştığı noktayı gösterdi. Ölümünden sonra satraplık kardeşi Idrieus tarafından devralındı ise de bu dönemde Pers kralının Doğu Akdeniz ve Anadolu işlerine ilgisinin artması ile Karia satraplığının görece bağımsızlığı sona erdi. Maussollos'un oluşturduğu kişisel kara ve deniz gücü Perslerin Doğu Akdeniz'deki harekâtlarında kullanılarak eritildi. Böylece dönemin kaynaklarında adı "kral" olarak geçen ya da "Anadolu'nun en zengini"⁶ olarak anılan Karia satraplarının askeri ve ekonomik gücü sona erdi.

Geç Klasik Dönem'de Yunan anakarasına egemen olacak kapasiteyle ortaya çıkan son yönetici Makedonia Kralı II. Philippos (yönetimi: 359 - 336) oldu. Kral olduğu zaman, uzunca bir süredir karışıklık içinde olan ülkesini bir araya getirerek ve çevredeki birçok topluluğa egemenliğini kabul ettirerek gücünü arttırdı. Ülkesinin, Yunan kentlerinden ayrılan yapısına dayanan, geleneksel Yunan askerlik anlayışından farklı bileşik ve düzenli bir ordu kurdu ve bu ordu ile Yunan kentlerinin direnişini kırmayı ve onlara üstünlüğünü kabul ettirmeyi başardı. Korinthos'ta bir araya gelen ve

* *Tagos*: Thessalia'nın dört coğrafi bölgesinin yöneticileri olan dört *tetrarkhos*un zaman zaman bir araya gelerek seçtikleri Thessalia Birliği'nin baş yöneticisi.

⁵ Ellis 2006b, 764-765. Thessalia Birliği, Thessalia'da bulunan Thessaliotis, Pelasgiotis, Hestiaetis ve Phthiotis adlı kabilesel bölgelerinin eski feodal krallığın izlerini taşıyan *koinon*unu ifade eder.

⁶ Isok. 5.102-103.

kurdukları birliği “Hellenler” olarak adlandıran (Sparta hariç) Yunan kentleri tarafından Pers İmparatorluğu üzerine yapılacak olan öç seferinin *hegemonu*, bir diğer deyişle başkomutanı ilan edildikten kısa bir süre sonra suikast sonucu öldürüldü.

Kendisinden önceki benzerleri gibi Philippos, Yunanistan’da yeni ortaya çıkan bir güç odağının önderiydi ve zamansız ölümü mirasının dağılıp gitmesine neden olabiliirdi. Ancak Makedonia, önceki örneklerin aksine daha köklü bir krallık geleneğine sahipti. Philippos’un iktidarı aristokrat ve özgür köylü sınıfının birlikte oluşturduğu düzenli orduyla destekleniyordu. Bu ordunun Kral’ın ölümünden sonra Büyük İskender’e (356 – 323) bir bütün olarak bağlı kalması ve onun, babasından miras kalanları hakkıyla kullanabilecek kadar yetenekli olması Makedonia’nın sadece Ege dünyasına değil, bütün Yakındoğu’ya egemen olmasını sağladı.

Büyük İskender’in ölümünden sonra başlayan Hellenistik Dönem’de (323 - 30), imparatorluğunun parçalandığı, Yunan dünyasında bitmeyen iktidar ve egemenlik savaşının bu kez daha büyük bir coğrafyada yeniden canlandığı görüldür. Geç Klasik ve Hellenistik Dönemler karşılaştırıldığında sonu gelmeyen ve kazananı olmayan yıpratıcı iktidar mücadeleleri tarihi içinde Philippos ile Büyük İskender’in bir ara dönem oluşturdukları, yalnız onların tartışmasız ve meydan okunamayan kurumsallaşmış bir üstünlük kurmayı başardıkları görüldür. Bir yönetici olarak egemenliklerinin daha geniş bir coğrafyada ve daha kalabalık kitleler tarafından kabullenilmesi, belki de en çok kazandıkları askeri başarıların büyüklüğü ve devamlılığı ile ilgilidir.

Görüldüğü üzere askeri güç, bu dönemde de bir yöneticinin ya da kentin egemenliğini devam ettirmesi için bazen tek başına yeterli olabilmekteydi. Özellikle mutlak yöneticiler için yönetimi ele geçirmede kullanılan bir araç olabileceği gibi iktidarlarına karşı gelecek bir saldırının bertaraf edilmesi, bir başka deyişle egemenliklerinin sürdürülmesi için ihtiyaç duyulan dayanak işlevini de görüyordu. 4. yüzyılda ortaya çıkan bu tarz yöneticiler önceki yüzyıllarda ortaya çıkan benzerleri gibi kendilerine bağlı bir askeri kuvvet oluşturmuşlardı ve bunlar çoğunlukla paralı askerlerden meydana gelen ordulardı. Bunun yanında sahip olduğu askeri gücü kullanarak önemli başarılar elde eden yöneticiler, iktidarlarını bu başarılarla dayandırarak meşrulaştırmış ve böylece egemen oldukları toplumlardan görece daha geniş kabul görmüşlerdir. Bazı durumlarda önemli bir zaferin ardından komutanın

tanrılarla bir tutulduğu da bilinmektedir. Aynı şekilde bir kent devleti başka kent devletleri üzerindeki egemenliğini denizde ya da karada sahip olduğu askeri güce dayandırmış, bu gücü koruduğu müddetçe egemenliğini sürdürmüş ve askeri gücünü kaybettiği anda kendi bağımsızlığını bile kaybetme durumuna gelmiştir.

Kısacası Eskiçağ Yunan dünyasında askeri güç, tam anlamıyla var olabilmek için yaşamsal önemdedir.

Askeri gücün kendisinden beklenen pratik yararları sağlayabilmesi bir başka deyişle işlevsel olabilmesi için savaşı başarılı bir şekilde yürütmeyi ve sonlandırmayı başarması gerekir. Bu da ordunun ya da donanmanın nitelik ya da nicelik yönünden karşı taraftan üstün olmasına bağlıdır. Ancak savaş gibi yıpratıcı bir süreç ordunun gücünü sürekli olarak azaltacağından bu kayıpların hızlı bir şekilde yerine konması savaşın sürdürülebilmesi için zorunludur. Bir orduyu oluşturmak ve uğradığı kayıpları karşılamak için gereken kaynaklar ise temel olarak para ve insan gücüdür. Bu durumda ekonomik ve demografik olarak daha fazla kaynağa sahip olan ya da elindeki kaynakları daha etkili ya da verimli kullanan taraf savaşı gerektiği gibi yürütmeyi ve kazanmayı başarır.

Ekonomik kaynakların bir savaşın sürdürülmesi için ne denli önem taşıdığı genel olarak herkesin fikir birliği içinde olduğu bir konudur. Askeri harcamaların yanında savaşın neden olduğu yıkımın yol açtığı kayıpların yerine konması sağlam parasal kaynaklar gerektiren bir iştir. Savaşı sürdürmek zengin kaynaklara sahip olmayı gerektirdiği için parasal gücü fazla olan tarafın savaşı kazanacağı öngörülebilir.

Diğer yandan ekonomik zenginliğin bir savaşın kazanılması için tek başına yeterli olmadığı da kabul edilmelidir. Çünkü bütün endüstri öncesi çağlarda olduğu gibi eskiçağda da parasal kaynakları görece daha az olan tarafın, sadece insan gücünü daha verimli kullanarak başarılı olabildiği bilinmektedir. İnsan gücü, savaşı sürdürmeye yarayan kaynakları sağlamanın yanında savaştan orduyu meydana getiren ve savaşan kadroda yaşanan kayıpların telafi edilmesi için gerekli olanakları da sağlıyordu. Ancak insan gücünün savaşı sürdürmede parasal güce göre daha etkili olabileceğini söylemek savaşı kazanmak için kalabalık bir nüfusun yeterli olduğu anlamına da gelmez. Daha

önce de belirtildiği gibi, insan gücünün daha etkili ve verimli kullanılması sahip olunan kaynakların niceliğinden daha önemliydi.

Bu durumda bir toplumun ya da devletin ekonomik ve demografik kapasitesi ne olursa olsun, ordusunun nicelik ve niteliği bu orduyu meydana getiren kadronun nasıl oluşturulduğuna, bir başka deyişle asker alma yöntemine bağlıdır. Orduyu meydana getiren askerler, devletin eşit haklara sahip vatandaşları olabileceği gibi, askerlik işlerini tekeline almış belli bir sınıfa da mensup olabilirdi. Bazı durumlarda ise savunma işi vatandaşlara değil, bu işi para karşılığı yapan yabancı askerlere bırakılmaktaydı. Böyle farklı asker alma yöntemlerinin sonucunda farklı ordu tipleri ortaya çıkmış ve bu farklı tipteki orduların sayısal büyüklüğü, gerek duyacağı kaynaklar, disiplin ve bağlılık düzeyleri ile savaşma yetenekleri doğal olarak değişkenlik göstermiştir.

Askeri tarih yazımı içinde değerlendirilebilecek olan bu çalışma ordu kurumunun insan gücü kaynakları ile bunlarla ilişkili olduğu ölçüde ekonomik kaynaklara yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifade ile ordu ile toplumun sosyal, ekonomik ve politik koşulları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Askeri örgütlenme, silah teknolojisi, taktik ya da lojistik gibi askeri tarih denilince ilk akla gelen konular ancak konu ile doğrudan ilgili oldukları durumlarda ele alınmıştır.

Eski Yunan kent devletlerini aynı genellemeler altında değerlendirmenin yanlışlığı ile her birini ayrı ayrı ele almanın zorlukları göz önüne alınarak Yunanistan'da bulunan Sparta ve Atina ile Sicilya'da Syrakusai kentleri ele alınacaktır. Her biri kendine has özelliklere sahip olan bu kentler, aynı anda göz önüne alındıklarında, tüm Yunan kentlerini temsil etmeye yalnızca bir kentin olabileceğinden daha yakındırlar. Ayrıca bu kentlere ilişkin tarihi veriler, konu ve dönem açısından sağlıklı çıkarımları olanaklı kılmaya yetecek boyuttadır. Yunan kültürü Ege, Akdeniz ve Karadeniz çevresinde kurulan kentlerin yanı sıra Balkanlar ve Anadolu'daki yerel yöneticilerin gönüllü ve bilinçli 'Hellenleşme' çabaları sayesinde de yayılma olanağı bulmuştur. Yerli kültürün korunan belli başlı özelliklerine karşın, Yunan kültürünün büyük ölçüde benimsendiği, dolayısıyla Yunan dünyası ile bütünleşmelerinin hızlandığı söz konusu dönemde, bu bölgelerin Eski Yunan coğrafyası içinde değerlendirilmeleri olasıdır. Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan politik yaşamı ile bütünleşme konusunda en başarılı olan bölgeler sırasıyla Makedonia ve Karia'dır. Her iki bölge de

kolonizasyon nedeniyle Yunan kültürü ile tanışmış bulunuyorlardı. Ancak 4. yüzyılda özellikle Philippos zamanında Makedonia ve Hekatomnoslar döneminde Karia hem Yunan kültürünü daha fazla özümsemiştir hem de Yunan politik yaşamı ile daha çok bütünleşmeye başladı. Bu nedenlerle, her ne kadar Yunan olmasalar ve Yunanlıların toplumsal ve politik düzeninin temel özelliklerini taşıyor olsalar da, söz konusu bölgeler 4. yüzyıl Yunan dünyası içinde değerlendirilebilir.

Eski Yunan toplumuna ve özellikle askeri geleneklerine ilişkin en eski kayıtlara Homeros'un bıraktığı sözlü geleneğin kaydedilmesiyle ortaya çıkan *İliada* ve *Odyseia* destanlarında rastlanır. Bu eserlerin anlattıkları zamanlar kadar, yazıya geçirildikleri Arkaik Dönem hakkında da bilgi verdikleri düşünülebilir. Arkaik Dönem'de hem Yunan dünyası hem de Doğu Akdeniz'deki diğer toplumlar hakkındaki en önemli kaynak Herodotos'un yazdığı dokuz kitaplık *Tarih* 'tir (*Historia*). Pers İmparatorluğu ile Yunanlılar arasındaki savaşların asıl nedenlerini açıklamayı görev edinen bu eser, İonia İsyanı, Pers Savaşları'nın birinci aşaması olan Marathon Savaşı ve on yıl sonraki ikinci aşamada yaşanan olayları anlatır. Herodotos'un eseri Pers Savaşları'nın sona ermesi ile 478 yılında kesilir ve savaş sonrası dönem hakkında çok ender göndermeler dışında ayrıntılı bir bilgi vermez.

Pers Savaşları'ndan yaklaşık 50 yıl sonra başlayan Peloponnesos Savaşı için en güvenilir ve eksiksiz kaynak, Yunan tarih yazıcılığının şüphesiz en yetkin öncülerinden biri olan Thukydides'in yazdığı sekiz kitaptan oluşan *Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi* olarak bilinen eserdir. Ayrıca kitabın ilk bölümü savaşın başlamasından önceki 50 yılın genel bir değerlendirmesi ile Atina'nın Delos Birliği'ni deniz imparatorluğuna dönüştürdüğü sürece ilişkin bir özet içerir. Thukydides'in ayrıntılı anlatımı, başlangıcı belki daha eskilere dayanan bazı gelişmelerin ilk kez Peloponnesos Savaşı sırasında ortaya çıktığı izlenimine neden olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Eser, savaşın sonunu getiremeden 411 yılında kesilir. Ancak, Thukydides'in bıraktığı yerden devam ederek kesintisiz bir Yunan tarihi vermeye çalışan birçok eser yazılmıştır. Bunlardan en bilineni Ksenophon tarafından yazılan *Hellenika*'dır. *Hellenika*, (*Ἑλληνικά*) 411 yılından 362 yılında yapılan Mantinea Savaşı'na kadar olan dönemin, ağırlıklı olarak Sparta merkezli, ancak özellikle askeri tarih için ayrıntılı sayılabilecek bir anlatımıdır.

Ksenophon, *Hellenika*'sına ek olarak tamamına yakını 4. yüzyıla ilişkin önemli bilgiler veren başka eserler de bırakmıştır. Bunlardan en önemlisi, Genç Kyros'un 4. yüzyılın başında giriştiği ve Ksenopho'nun da bir paralı asker komutanı olarak katıldığı isyan seferini anlatan *Anabasis*'tir. Aslında kitap ağırlıklı olarak sefere katılan ve *Onbinler* olarak anılan Yunan paralı askerlerinin Pers topraklarından başarılı bir şekilde geri çekilmesine odaklanmaktadır. Diğer eserleri arasında *Agasilaos* (*Ἀγησίλαος*), *Kyroupaedia* (*Κύρου παιδεία*), *Hipparkhikos* (*Ἱππαρχικός*), *Apologia Sokratous* (*Ἀπολογία Σωκράτους*) bulunmaktadır.

Thukydides'in bıraktığı yerden Yunan Tarihi'ni devam ettiren bir diğer önemli eser, 1906 yılında Mısır'da bulunan, ancak yazarı kesin olarak belirlenemeyen bu nedenle de bulunduğu köyün adına yapılan bir gönderme ile *Hellenika Oksyrhynkhia* olarak adlandırılan Yunan Tarihi'dir. 4. yüzyılda yaşadığı kesin olan bu tarihçinin Theopompos ya da Kratippos olabileceği ileri sürülmüştür. Eser, Ksenophon'un Sparta yanlısı anlatımının yanında daha güvenilir bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

Tarih çalışması olarak değerlendirilemeyecek olmakla birlikte, 4. yüzyılda yaşayan düşünür ve hatiplerin bıraktıkları eserler de döneme ilişkin önemli ipuçları sağlamaktadır. Söz konusu dönemin en önemli düşünürleri olan Platon ve Aristoteles yaşadıkları çağın politik ideallerini yansıtan eserlerin yanında varolan politik yapıların anlatımlarına da önem vermişlerdir. Platon'un *Politeia*'sı (Devlet), dönemin politik ideallerini yansıtan en önemli kaynaktır. Aristoteles ise, özellikle *Politika* ve *Athenaion Politeia* (Atinalıların Devleti) adlı eserlerinde sırasıyla kendi dönemindeki çeşitli toplumların ve Atinalıların devlet yapılarını incelemiştir. Ayrıca yanırlıklı Ksenophon'a ait olduğu düşünölen ve günümüzde Pseudo-Ksenophon ya da Yaşlı Oligarkh olarak adlandırılan yazara ait olan bir başka *Athenaion Politeia* (Atinalıların Anayasası) daha bulunmaktadır. Aristoteles ve Platon'un burada anılan eserleri dışında felsefi içeriğı baskın olan, ancak tarihsel olarak önemli bilgiler sağlayabilen başka eserleri de vardır. Aynı dönemde Atina'da yaşayan *rheto*rlar, Isokrates ve Demosthenes'in konuşmaları ve mektupları da özellikle Atina ve Makedonya ile ilgili ipuçları sağlamaktadır.

4. yüzyılda yaşamış tarihçiler tarafından yazılmış olmakla birlikte kaybolan ya da fragmanlar halinde günümüze ulaşan ancak Roma dönemi tarihçileri tarafından

kullanıldığı için dolaylı olarak bilgi sahibi olunabilen eserler ise Theopompos tarafından yazılan *Hellenikai Historiai* ve *Philippikai Historiai*, Ephoros'a ait olan *Historia* (Evrensel Tarih), Polybios tarafından yazılan *Historia* ve İskender'in arkadaşı Ptolemaios'un yazdığı İskender'in seferlerine ilişkin anlatımlardır.

Yunan Tarihi'ne ilişkin olan ya da Yunan Tarihi'ne ilişkin bölümler içeren Roma dönemi eserleri içinde en önemlisi Sicilialı Diodoros'un *Bibliothēke Historiai*'sıdır (Tarihi Kütüphane). Diodoros'un bu kapsamlı eser için çeşitli kaynakların yanında özellikle Ephoros'tan yararlandığı bilinmektedir. Bunun dışında İskender'in seferine ilişkin en önemli kaynaklardan biri olan Arrianos'un *Aleksandrou Anabasis*'i de (İskender'in Anabasis'i) ağırlıklı olarak İskender'in generallerinden Ptolemaios'un aktardığı bilgilere dayanmaktadır. Plutarkhos ve Cornelius Nepos tarafından kaleme alınan ve Yunan-Roma dünyasının önemli kişiliklerinin hayatlarını anlatan biyografi yazılarından 4. yüzyıla ilişkin olanlar da önemli birer kaynaktır. Plutarkhos, birer Yunan ve Roma devlet adamının hayatını eşleştirerek oluşturduğu *Bioi Paralleloi* (Paralel Yaşamlar) eserinde, *Agesilaos*, *Agis*, *Aleksandros*, *Demosthenes*, *Dion*, *Kimon*, *Lykurgos*, *Lysandros*, *Timoleon* ve *Phokion* gibi 5. ve 4. yüzyılda yaşamış ünlü Yunan devlet adamlarının hayatlarını anlatmıştır. Nepos'un eseri de (*De Viris Illustribus*) ağırlıklı olarak Yunanlı komutanların yaşamlarına yer vermektedir.⁷

Çalışmanın I. Bölümü'nde Eski Yunan dünyasının genel bir betimi ile Yunan dünyasındaki çeşitli devletlerin yayılmacılık tarihleri genel olarak ele alınmıştır. Mümkün olduğunca kısa tutulan bu bölümün ardından II. Bölüm'de ise Yunanistan'ın sosyal, politik ve coğrafi özelliklerinin birbirleri ile karşılıklı ilişkileri ve askeri yönden neden oldukları sonuçlar ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı bölüm içinde Yunan kent devletlerinde ve onlarla doğrudan ilişkili olan bölgelerde ortaya çıkan ordu türleri, çalışmanın odak noktası olan 4. yüzyıl ağırlıklı olacak şekilde ele alınmıştır. Son Bölüm'de ise, daha önce belirlenmiş olan ordu türleri göz önüne alınarak 4. yüzyılda çeşitli Yunan kentlerinde ve Yunan kültürüne yakın toplumlarda uygulanan asker alma yöntemleri ile bu yöntemlerin sözkonusu devletin politik başarısına ya da başarısızlığına ne derece etki ettiği belirlenmiştir.

⁷ İplikçioğlu 1997, 341-392. Eski Batı çalışmalarında başvurulabilecek antik kaynaklar ile modern çalışmaları listeleyen daha ayrıntılı ve kapsamlı Türkçe bibliyografya için başvurulabilir.

Eski (ve modern) Yunanca, okunuş özellikleri bakımından Türkçe ile benzer, fonetik bir dildir. Bu nedenle eski Yunanca özel isimlerin ya da terimlerin yazımında, Eskiçağ çalışmalarının ağırlık merkezi durumunda olan Batı dünyasının uyguladığı yazım yöntemi yerine bu kelimelerin doğrudan eski Yunanca'da olduğu gibi yazılmalarının daha doğru olacağı düşünülmüştür. Ancak Türkçe'de çok eski zamanlardan beri kullanıldığı için Yunanca'dakinden farklı şekilde yazılan birkaç kelime, Türkçe'deki yaygın kullanım şekline göre yazılmıştır. Çalışma başlığı, çalışmaya konu olan Eski Yunanlılar'ı, kendilerini adlandırdıkları şekilde, 'Hellen' olarak tanımlıyorsa da; metin içinde anlatım kolaylığını sağlamak üzere Türkçe'de daha yaygın olan 'Yunan' adı kullanılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmadaki bütün tarihler aksi belirtilmediği sürece İsa'nın doğumundan önceki döneme aittir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNAN DÜNYASI'NIN GENEL BETİMİ

1. 1. YUNAN DÜNYASI'NIN SINIRLARI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Eskiçağ Yunan dünyasının coğrafi sınırları, Ege Denizi çevresinde yer alan bölgelerin aşağı yukarı tamamı ile kolonizasyon sonucunda ‘Hellenleşen’ bölgeleri kapsar. Yunanlılar genel olarak 8. yüzyılda başlattıkları kolonizasyon sürecinde Güney İtalya ve Sicilia’yı yoğun bir şekilde nüfuslandırıdılar. Buraların yanında Kuzey Ege, Marmara ve Anadolu’nun başlangıçta Yunan olmayan kıyılarında yerleşimler kurdular. Ayrıca Karadeniz’de Khersonessos’u, Libya’da Kyreneika’yı ve Gallia ile Hispania’nın güney kıyılarını kolonileştirdiler. Böylece Yunan dünyası, Akdeniz coğrafyasının çeşitli bölgelerine yayılmış dağınık ve parçalı bir dünya görünümü aldı.⁸

Aslında Yunan dünyası, kolonizasyon öncesi dönemde de birbirinden bağımsız çok sayıda kent devletinden oluşan bölünmüş bir ülkeydi. Kolonizasyon sürecinde kurulan yeni kentler de aynı şekilde bağımsız olmaya devam ettiler. Gerçi ana kentler yeni kurulan kentlerle aralarındaki ilişkinin doğasını vurgulamak konusunda her zaman ısrarcı olmuşlardır. Aynı zamanda ortak bir kült gibi, iki kentin paylaştığı kültürel ortaklıklar da belli bir duygusal beraberlik hissi sağlıyordu. Ancak bu yerleşimler en baştan bağımsız bir polis olmaları için kurulmuşlardı ve politik birlik kesinlikle sözkonusu değildi. Böylece bu kentler, Yunan anakarasında geçerli olan politik yapının daha geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağladı. Ve Yunanlılar, kendi anakaralarında olduğu gibi, nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları yeni bölgelerde bile politik, idari ve ekonomik bakımdan birbirinden bağımsız kent devletlerinin vatandaşları olarak yaşamayı sürdürdüler.

Yunan anakarasında coğrafi olarak birbirinden yalıtılmış bölgelerin ağırlıkta olması zaman içinde gelişen yerleşimlerin bağımsız kent-devletleri biçimini almasını ve öyle kalmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca coğrafya, Yunan anlayışının özerkliği ve kendi kendine yetmeyi yücelten yapısının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Diğer

⁸ Kolonizasyon, Yunan Tarihi’nde 750-550 tarihleri arasında yaşanan ve bir kentten ayrılan yerleşimcilerin sınırları dışında başka bir yere yerleşerek yeni kentler kurdukları bir süreci ifade eder. Tekin 2010, 70-77, konu ile ilgili giriş niteliğinde bir tartışma sunmaktadır:

kentlerin sakinleri ile paylaştıkları ortak yönlerinin farkında olsalar bile, içinde yaşadıkları küçük bölge dahilinde politik, idari ve ekonomik yönden bağımsız olmayı doğal bir hak ve bir gereklilik gibi görmüşlerdir. Bir kent devletini, kent devleti yapan; bağımsız olma (*eleutheria*, Yun: *ἑλευθερία*), kendi kendini yönetme (*autonomia*, Yun: *αὐτόνομια*) ve ekonomik anlamda kendine yetme (*autarkeia*, Yun: *αὐτάρκεια*) gibi ölçütler Yunanlıların herşeyin üstünde tutup her zaman korumaya hazır oldukları değerlerdi. Yüceltilen bu kavramlar güçlü bir kentin kendinden zayıf kentleri ya da bir savaş sonunda kazananın kaybedeni tam anlamıyla bünyesine katmasını ve bunlar üzerindeki egemenliğini kalıcı hale getirmesini olanaksız hale getirmiştir. Böylece kent devleti, 4. yüzyıla kadar Yunan dünyasının başat siyasi yapısı olarak kalmış ve kentler arasındaki rekabet bir sonuca bağlanmadan süregitmiştir.⁹

Yunanlıların ancak Pers Savaşları'nın sonundan itibaren aralarındaki benzerliklerin farkına vararak ortak bir bilinç geliştirdikleri ileri sürülür.¹⁰ Yine de birlik düşüncesinin onlara yabancı olan bir kavrammış gibi düşünülmemesi gerekir. Aslında kent devletinin kendisi de, coğrafi sınırların belirlediği bir alan içinde yaşayan ve gerçekte birbirinden bağımsız olan farklı kabilelerin güvenlik endişesiyle bir araya gelmelerinden ve *synoekismos* olarak adlandırılan bir süreç sonucunda birleşmelerinden meydana gelmişti.¹¹ Bu süreç Yunan dünyasının neredeyse tamamında geçerli olmakla birlikte kapsam ve zaman bakımından değişik bölgeler arasında büyük farklılıklarla gerçekleşmiştir. Atina'nın *synoekismos*u bütün Attika Bölgesi'ni kapsamış ve Yunan dünyasının diğer bölgelerindeki ortalama bir kentin büyüklüğündeki Attika kasabalarının Atina çevresinde birleşmesiyle meydana gelmişti. Ayrıca 4. yüzyıl gibi geç tarihlerde, Rhodos'ta ya da Arkadia'da gerçekleşen *synoekismos* örnekleri bu tarz birliklerin unutulmuş zamanlardan kalan uygulamalar olmadığını, bir süreç olarak devam ettiğini göstermektedir.

Bazı kent devletleri kendi aralarındaki ortaklıklara işaret eden ve *koinon* adı verilen dini birlikler oluşturmuşlardır. Hatta bu birlikler içinde en bilinenlerden olan ve Batı Anadolu'da bulunan 12 İon kentini kapsayan *Panionion*'un politik birliğe

⁹ Hall 2007, 89-90. Arkaik Dönem'de herhangi bir savaş sonunda yenildiği halde yıkılan ve fiziki varlığına son verilen kent sayısı çok azdır.

¹⁰ Hall 2007, 90.

¹¹ Thomson 2007, 343-350. Köylerin birleşerek kasabaları ve kasabaların da kentleri oluşturma süreçleri ve Yunan dünyasında kentlerin ortaya çıkışının sınıfsal anlamı hakkında farklı bir anlatım sunmaktadır.

dönüştürülmesi fikri Prieneli Bias ve Miletoslu Thales gibi filozoflar tarafından ortaya atılmıştır.¹² Daha kısa ömürlü olmakla birlikte daha fazla sayıda kentin katılımıyla, dış dünyadan gelen tehditlere karşı oluşan birliklerin varolduğu da bilinmektedir. Ancak bu dini ya da savunmaya yönelik birlikler, kent devletinin varlığına son veren, değişik kent devletlerini bünyesinde eriten yapılar değildi. Dolayısıyla *koinon*, *synoekismos* sonucunda oluşan *polis* gibi kendi içinde bütünleşmiş bir yapı değildi ve üye kentlerin yerel egemenliğinin yerini alacak olan kendi merkezi karar alma erkini hiçbir zaman dayatmadı.

¹² Hdt. I.18, 170; Hall 2007, 99.

1. 2. ESKİÇAĞ YUNAN DÜNYASI'NDA YAYILMACILIK

Birbirinden bağımsız kentlerin (*poleis*) meydana getirdiği hem politik hem de coğrafi anlamda parçalanmış olan Eskiçağ Yunanistanı, Klasik Dönem boyunca hiçbir zaman merkezi bir devlet görünümünü almadı. Geniş bir ülkenin kurulması ve yönetilmesi için gerekli ideolojik ve bürokratik yapıdan yoksun olan kent devletleri, kendi aralarında sürekli olacak bir barışı hayata geçirmeyi ve yıpratıcı savaşlara son vermeyi de başaramamışlardı. Böylece politik parçalanmışlık ve askeri çatışmalar Yunan Dünyası'nın olağan kavramları olarak kalmıştır.

Yunan Dünyası'nda kent devletlerinin temel politik yapı olarak var olmayı sürdürmesi en başta *polise* atfedilen üç temel özellik ile ilgilidir. Buna göre bir kentin politik olarak bağımsız, kendi kanunlarını yapma ve uygulama konusunda yetenekli ve ekonomik anlamda kendine mümkün olduğunca yeter olması gerçek bir *polis* olmasının ön koşulları olarak algılanmıştır. Sırasıyla *eleutheria*, *autonomia* ve *autarkeia* olarak adlandırılan bu özellikler Yunanlılar tarafından vazgeçilmez değerler olarak benimsenmiş, büyük ve güçlü bile olsa bir kentin başka kentlere egemenliğini dayatmasını son derece zorlaştırmıştır. Kendi aralarında yaptıkları savaşlarda kazanan kentin kaybeden tarafı tamamen ortadan kaldırmayıp anlaşmaya zorlamakla yetinmesini bu anlayışla açıklamak mümkün olabilir.

Gerçek bir *polis* olmayı böylesine önemli yapanın ne olduğunu ise, Yunanlıların kent devlet ile demokrasi arasında kurdukları ilişkide aramak gerekir. Demokrasi anlayışları gereği tüm vatandaşların karar alma sürecine bizzat katılmasını zorunlu gören Yunanlılar için kent devleti ideal yönetim birimidir. Çünkü bir vatandaşın halk meclisi toplantılarına katılması pratik olarak kentte değilse bile en azından yakın çevresinde oturmasını gerektirmektedir. Tüm vatandaşların meclis toplantılarına katılması ise ancak vatandaş sayısının çok fazla olmamasıyla mümkün olabilir. Bir başka deyişle demokratik anlayışlarının katılımcı oluşu kentlerin hem coğrafi sınırlarını hem de vatandaş sayılarını belli bir sınırın altında tutmuştur. Kent devleti olmakla demokratik yapıda olmayı eşdeğer tutan hatta filozofların bir kent için kabul edilebilecek en yüksek vatandaş sayısı benzeri tespitlere girişmesine neden olan bu

gereklilikler kentlerin daha büyük bir politik yapı meydana getirmelerini olanaksız hale getirmiştir.¹³

Görüldüğü gibi, Yunanlıların kendi kentlerinin bağımsızlığına verdikleri önem ve vatandaşlık haklarını daha kalabalık kesimleri içine alacak şekilde genişletme konusunda gösterdikleri yaygın isteksizlik, kalıcı ve geniş politik yapılar oluşturmalarını zorlaştırmıştır. Hâlbuki güçlü bir kentin üstünlüğünü dayattığı kentlerin halkına vatandaşlık hakkı vermesi hem askeri gücünün artmasına hem de denetimini daha sağlam temellere oturtmasına yarayabilirdi. Oysa Yunanlılar bir kent üzerine kurdukları denetimi bütünüyle askeri güce dayandırmayı tercih etmişlerdir. Bu anlayış Yunanlıların yayılma hareketlerini coğrafi anlamda sınırlı bir alanın dışına çıkmaktan alıkoymuş ve çok uzak bölgelerdeki denetimin kalıcı olmasına olanak vermemiştir. Kolonizasyon sürecinde kurulan kentlerin anakentten bağımsız kalmalarının bir nedeni de bu olmalıdır.¹⁴

Kolonizasyondan sonra Yunan dünyasında görülen yayılcılık hareketlerinin en tipik örneği Sparta'nın Messenia'yı ele geçirmesidir. Olasılıkla 8. yüzyılda başlayan ama özellikle 7. yüzyılda yaşanan bir ayaklanmayla uzun kesintilere uğrayan bu işgalin sonucunda Messenialılar'a üzerinde yaşadıkları topraklara bağlı köle statüsü verilmişti. Bekleneceği üzere ayaklanan Messenialılar'ı bastırmak ve sıkı bir denetim altında tutmak düzenli bir askeri güce sahip olmayı gerektiriyordu. Böyle bir gerekliliğin zorladığı sosyal değişimlerden geçen Sparta tamamen askeri bir toplum görünümü almıştır. Coğrafi yakınlıkla birleşen askeri üstünlük Spartalıların Messenia üzerindeki egemenliğini 4. yüzyıla kadar sürdürmesini sağlamıştır. Salt askeri güce dayanması nedeniyle de Sparta'nın karşı karşıya kaldığı ilk önemli zor durum karşısında çabucak sona ermiştir.

¹³ Platon ve Aristoteles, kentin büyüklüğü için bir üst sınır olması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Austin 2006, 536 - 537; Plat. *Yas.* V.737a; Arist. *Pol.* 1326a6 - 1326b26.

¹⁴ Kolonizasyon süreci Yunan kültürünün Akdeniz'in çeşitli bölgelerine yayıldığı bir dönemi ifade eder, ancak kolonizasyonun kendisi bir yayılcılık eylemi değildir. Ana kentler kolonileri, fazla nüfuslarını yerleştirmek için kurmuşlardır ve koloninin anakentten bağımsız olacağı neredeyse en baştan kabul edilmiş gibidir. Plat. *Yas.* 735f. içinde Platon, toplumsal huzursuzlukları çözmek için başvurulan yöntemlerden birinin hoşnutsuz olanları kolonilere göndermek olduğunu gözlemlemiştir. Koloninin anakente bağlı kalmayışının bir nedeni de iki kent yerleşimcileri arasındaki geçmiş anlaşmazlıklar olabilir.

Aslında Messenia üzerinde kurulan egemenliğin hem zorunlu hem de olanaklı kıldığı Sparta askeri sistemi Sparta'ya bir “düzenli ordu” oluşturma olanağı vermişti. Böyle bir yapı diğer kentlerin sahip olmadığı bir araç olarak Sparta'nın elini güçlendirebilir ve bütün Yunan kentlerini egemenliği altına almasına yardımcı olabilirdi.¹⁵ Nitekim Messenia'nın tamamen egemenlik altına alınmasından sonra Spartalıların 6. yüzyılın ilk yarısında, Arkadia'nın kendilerine en yakın kenti olan verimli topraklara sahip Tegea'yı ve yine Megalapolis'i ele geçirmeye kalkışmaları böyle bir amaçları olduğunu göstermektedir.¹⁶

Ancak Sparta'nın daha fazla yayılma yönündeki bu tarz çabaları, özellikle Tegea seferi oldukça ciddi bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı.¹⁷ Olasılıkla bu başarısızlıklar Sparta'yı 6. yüzyılın ortasından itibaren izlediği saldırgan yayılmacılıktan vazgeçerek daha tedbirli bir dış politika anlayışı benimsemeye zorlamış olmalıdır. Daha geç bir tarihte Tegea'yı en sonunda yenmeyi başardıkları halde askeri bir ittifakla kendilerine bağlamakla yetinmeleri böyle bir değişimin en önemli göstergesidir.¹⁸ Artık Spartalılar, güvenlik endişelerini gidermek amacıyla sadece komşularına üstünlüklerini kabul ettirmekle yetinip bunları bir ittifak çatısı altında kendilerine bağlama yolunu tutmaya başladılar. “Lakedaimonialılar/Spartalılar ve Müttetikleri” olarak anılan ve günümüzde “Peloponnesos Birliği” olarak adlandırılan bu ittifakın kentleri, Sparta'nın dış politikada belirlediği çizgiyi izlemek ve Sparta'nın askeri önderliğini kabul ederek gerektiğinde Sparta'ya askeri destek sağlamakla yükümlüydü. Bu nedenle birlik kentleri, oldukça esnek bir ittifakın tamamen bağımsız üyeleri olarak değerlendirilebilir.¹⁹

Sparta'nın sosyal düzeni, daha fazla genişleme için girişilmesi gereken askeri eylemlerin önündeki en büyük engeli oluşturmaktaydı. Baskı altında tutulan Messenialıların her an ayaklanabileceği endişesi, ulusal ordunun uzak seferlere gönderilmesine izin vermiyordu. Hele ki denizaşırı bir sefer Spartalıların hiç

¹⁵ İplikçioğlu 1997, 118.

¹⁶ Cartledge 2002, 118.

¹⁷ Hdt. I.65; 66; 68. Zaferden emin olan Spartalılar, Messenialılar gibi köleleştirmeyi düşündükleri Tegealıları bağlamaya yarayacak zincirleri ve topraklarını *kleros* olarak paylaşmak üzere gerekli araçları bile yanlarına almışlardı.

¹⁸ Cartledge 2002, 119-120.

¹⁹ Peloponnesos Birliği Sparta tarafından yaklaşık olarak 505 yılında kurulduğu kabul edilen ve Peloponnesos'taki kentlerin çoğunluğunu kapsayan askeri ittifak sistemidir. Genel olarak oligarşik yapıdaki üye kentlerin, birliğin önderi durumundaki Sparta'ya karşı yükümlülükleri savaşlarda askeri destek sağlamakla sınırlı kalmıştır. Leuktra Savaşı'nda Thebailıların Spartalıları yenmesi ile sona ermiştir.

istemedikleri türden bir girişimdi. Pers Savaşları ile Peloponnesos Savaşı'ndan sonra Spartalıların önünde açılan yayılma olanakları, kent yönetiminde daha aktif ya da korumacı bir dış politika izlenmesini savunan iki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sparta'nın sahip olduğuyla yetinmesi gerektiğini düşünenlerin göz önünde bulundurduğu nokta elbette her zaman dikkatli olmak zorunda oldukları *heilot* gerçeğiydi. Askeri anlamda sahip oldukları üstünlüğe karşın Spartalıların insan gücü azlığı da sürekli bir yayılmacılık politikasının izlenmesine izin vermiyordu. Aslında, Sparta'nın baskı altında tutulan kalabalık kölelerine karşın kendi vatandaş sayısının az olmasından kaynaklanan bu iki yönlü zayıflığı bazı *heilot*ların orduya alınmasıyla aşmaya çalışılmış, ancak bu yöntem geleneksel düzenin sürdürülmesinden yana olanların tepkisiyle karşılaşmıştır. Etkinlik alanlarını daraltan koşulları iyileştirmede başarısız olan Spartalıların “*mecbur kalmadıkları sürece savaşa girmede geleneksel olarak yavaş davranmaları*” ve daha korumacı bir dış politika izlemeye eğilimli olmaları bu nedenle oldukça anlaşılır bir durumdur.²⁰

Sparta, politik nüfuz alanını bir ittifakın egemeni konumuna gelerek genişletme yolunu Peloponnesos Birliği dışında, Yunanistan ve Batı Anadolu kentleri üzerinde de uygulamaya çalışmıştır. Özellikle Atina ile giriştiği üstünlük mücadelesi sırasında, Ege Dünyası'nda kendi tarafına geçen kentleri birer müttefik olarak kendine bağlamakla yetinmiştir. Ancak bu kentlerin Peloponnesos kentlerinin aksine Sparta'nın kolayca erişebileceği alanın dışında olması yönetimlerinin oligarşik yapıda olmasını, bazılarına *harmostes* adında askeri valiler atanmasını ve kendi yanlısı hükümetleri ya da valilerini desteklemek amacıyla bazı kentlere garnizon yerleştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu yönüyle Spartalıların Ege Dünyası'ndaki egemenliği, Peloponnesos üzerindeki denetiminden farklı olmuş ve *heilot* nüfusu baskı ve yıldırma ile yöneten Spartalıların özgür Yunanlıları yönetme konusunda başarısız olduklarını ortaya koyarak kısa sürede sona ermiştir.²¹

Atina'nın 5. yüzyılda oluşturduğu Attika-Delos Deniz Birliği'ni bir yayılmacılık örneği olarak Sparta'nın Peloponnesos Birliği'ne benzetmek olasıdır. 480'de Pers

²⁰ Hdt. V.50. Sparta'nın deniz aşırı seferler konusundaki hassasiyetinin en tipik yansıması Kleomenes'in 499 yılında kendisini Perslere karşı bir sefere ikna etmeye çalışan Miletos *tyranı* Aristagoras'a verdiği yanıtta görülebilir. Thuk. 1.118 savaşa girme konusunda gereğinden fazla tedbirli davranmalarına ilişkin bilgi vermektedir.

²¹ Thuk. 3.93; Plut. Lys. 15.7; Hornblower 2011, 125.

tehlikesi baş gösterdiğinde Perslere boyun eğmeyen Atina dâhil bütün Yunan kentleri Sparta önderliğinde birleşmişti. Böylece Sparta'nın Peloponnesos Birliği bütün Yunanlıların katıldığı bir Hellen Birliği'ne dönüştü. Ancak Pers tehlikesinin atlatılmasından sonra Sparta bu ittifakı bir arada tutmak istemediğinden geleneksel müttefiklerinden oluşan Peloponnesos Birliği'ne ve Peloponnesos sınırlarına geri dönmüştür.²² Geri kalan kentlerin ve yeni özgürleştirilenlerin katılımıyla Atina'nın önderliğinde Persler'e karşı bir ittifak oluşturuldu. Atina, Sparta'dan farklı olarak müttefiklerini birliğe belirli miktarlarda katkı yapmakla yükümlü tutmuştu. Zamanla Atina'nın birlik içinde büsbütün egemen durumuna yükselmesi ve örneğin birliğin ortak hazinesini Delos Adası'ndan Atina'ya taşımış olması Atina'nın bir deniz imparatorluğu oluşturduğu yönünde yorumlanmıştır.²³ Yine de birlik üyesi kentlerin tamamen bağımsız oldukları, Atina'nın her bir kent için bir miktar vergi koymaktan ve kendi hukuk kurumlarını dayatmaktan öteye geçmediğini unutmamak gerekir. Birlik üyesi kentlerin Atina ile ilişkileri askeri bir ortaklık boyutunda kalmış ve bu kentlerin birliğe bağlılığı genel olarak Atina deniz gücünün zorlayıcılığına dayanmıştır.

Büyük kent devletleri tarafından başlatılan ve yayılmacı bir niyet taşıdığı yadsınamayan girişimlerin, diğer kent devletlerini bünyesinde eriten uzun ömürlü ve büyük politik yapılar ortaya koyamamasının nedeni, Yunanlıların kent devletini temel politik yapı olarak algılamaları ve aidiyet hissini kent devleti üzerinden yorumlamalarıdır. Büyük bir kent egemenlik alanını başka kentler üzerinde genişletirken bunu sözkonusu kentlerin varolan kimliğini ortadan kaldırmadan ya da değiştirmeden yapmıştır. Daha açık bir ifade ile büyük bir kente bağlanan kentlerin vatandaşları eskisi gibi kendi kentlerinin vatandaşı olmaya, yani aidiyetlerini eski kentleri üzerinden tanımlamaya devam etmişlerdir. Çünkü Yunan dünyası üzerinde bir egemenlik kurma şansı olan Atina ya da Sparta gibi büyük kentler, üzerinde denetim kurdukları Yunanlıları kendi kentlerinin vatandaşları arasına almak konusunda isteksiz davranmışlardır. Bir başka kentin vatandaşlarına karşılıklı ve eşit haklar vermek, onların katılımıyla daha büyük bir kent olmaktan çok, sahip olunan ayrıcalıkların Yunan bile

²² Hornblower 2011, 10. Aslında genç *Spartiates*ler bir deniz imparatorluğunun sağlayacağı zenginliği istiyorlardı, ancak Hetoimaridas adında olasılıkla bir *ephoros* yaşlıları ve halkı Sparta'nın deniz egemenliği konusunda bir çıkarı olmadığına ikna etmişti.

²³ Thuk. 1.19. Spartalıların müttefiklerinden para almadığını, Atinalıların ise Khios ve Lesbos dışındaki bütün müttefik kentlerden vergi topladığını aktarmaktadır. Thuk. 1. 96-101, Atina'nın Delos Birliği üzerindeki egemenliğini güçlendirmesi hakkında bilgi verir.

olsalar yabancılarla paylaşılması ve böylece değersizleşmesi olarak algılanmıştır. Hem Spartalılar hem de Atinalılar vatandaşlık haklarını kendi vatandaşları ile paylaşma konusunda bile farklı derecelerde olmakla birlikte aynı kıskançlığı göstermişlerdir. Dolayısıyla egemenlikleri altına aldıkları kentlerdeki insanlara vatandaşlık hakkı vermelerini beklemek fazla olur.

Sparta'ya göre daha dışa açık bir toplum olan Atina da müttefiki olan Delos Birliği kentlerini kendi bünyesine katma konusunda ilgisiz kalmıştır. Peloponnesos Savaşı'nın sonucuna rağmen Atina'ya sadık kalan Samoslulara ancak savaşın sonunda vatandaşlık hakkı verilmiştir. Aynı şekilde 4. yüzyılda kentleri Thebailılar tarafından yıkılınca Atina'ya sığınan Plataialılara ve daha sonra İskender'in elinde bu kez kendileri aynı duruma düşen Thebailılara vatandaşlık hakkı verilmiştir. Bu durumda Atina'nın yalnızca felakete uğrayan müttefiklerine duygusal bir tepkiyle vatandaşlık hakkı verdiği söylenebilir. Bunun dışında müttefik kentlerde oturanlara vatandaşlık hakkı vermek ve böylece Atina egemenliğini daha kalıcı olarak yerleştirmek gibi bir amaç gözetilmemiştir. Bunun yerine önemli görülen bazı yerlere *kleroukhia* adıyla Atina vatandaşı yerleşimciler gönderilmiştir. Bazı durumlarda bu yerleşimciler sürülen yerli halkın topraklarına iskân edilmiştir. Ancak bu kapsamı sınırlı olan ve çok ihtiyaç duyulduğunda başvurulmuş bir uygulamadır.

Bazı kentlerin diğer kentlerden gelen kişilere onursal vatandaşlık hakkı verdiği de bir gerçektir, ancak *ksenos* olarak anılan bu insanların sayısı yine oldukça sınırlıdır. Bu anlamda en dikkat çekici örnek, 392 yılında Argos ve Korinthos kentlerinin sakinlerine karşılıklı vatandaşlık ve oy hakkı (*isopolitea*) tanımları, bir başka deyişle politik anlamda birleşmeleridir. Korinthos'ta, Sparta yanlılarının denetimi ele geçirmesini önlemek isteyen demokratların, Argos'un desteğini sağlamak için başvurduğu bu önlem, içinde bulunduğu sosyal düzensizlik (*stasis*) nedeniyle Korinthos'un Argos tarafından yutulması olarak değerlendirilebilir. Ancak bu birleşme, Sparta'nın 387/386'da Antalkidas Barışı ya da Kral Barışı'nın özerklik maddesini uygulamaya koyması ile fazla uzun ömürlü olamadan sona ermiştir.²⁴

Modern anlamda Yunanlılar, insanların kendi kendini yönetme hakkına saygılı ve kölelik karşıtı bir anlayışa sahip değillerdi. Ayrıca, yalnız kendi kentlerinin

²⁴ Ksen, *Hell.* IV.IV.6; VIII.34; Diod. XIV.92.1. Ksen, *Hell.* V.I.34: Birlik'in sona ermesi.

üstünlüğünü ve egemenliğini tanıyor ve umursuyorlardı.²⁵ Yine de kendileri dışında kalan Yunanlıları barbarlardan daha üstün tuttıkları tartışmasız olarak kabul edilmelidir. Bir kentin başka bir kentin egemenliğine son vermesi ya da halkını köleleştirmesi, bir başka deyişle sözkonusu kenti zor kullanarak fiziki anlamda ortadan kaldırması kabul edilemez bir davranış olarak algılanmaktaydı. Atina, Sparta ve daha sonra Thebai, küçük ya da büyük Yunan kentleri üzerinde kurdukları egemenliği kent içinde kendilerine yakın partilere dayandırma ya da sözkonusu kentlere kendi yönetimlerini ihraç etme yolunu tutmuşlardı. Elbette bazı durumlarda bir kentin sakinleri köle olarak satılabiliyor, öldürülebiliyor ya da Sparta'nın Messenia'da yaptığı gibi köleleştirilebiliyordu. Ancak yapılanın haksız bir eylem olduğu, Yunan dünyasının geri kalanının hatta sözkonusu uygulamadan bizzat sorumlu olanların bilinçaltında yer ediyordu. 465 yılında meydana gelen büyük deprem ve *heilot* isyanı sırasında Spartalılar'a yardıma gelen 4000 kişilik Atina kuvveti, *"sıradan bir Atinalı hoplitesin ... Messenia'ya gelip, Spartalıların isyan eden 'kölelerinin' çoğunluğunun Messenialı ve atalarının bir zamanlar Messene kentinin vatandaşları olduğu gerçeğinin bilincinde Yunanlılar olduğunu ve şimdi özgürlükleri ve tekrar 'Messenililer' olma hakları için savaştıklarını anladığında"* bu durumu olağan karşılamayacağını düşünen Spartalılar tarafından güvensizlik ve şüpheyile karşılanmıştı.²⁶

Kent devletlerinin sınırlı kaynakları, en güçlü olanların bile diğerleri üzerinde kalıcı bir egemenlik kurması üzerindeki en önemli engel olmuştur. Diğer yandan kentlerinin başka kentlerden bağımsız olması gerektiği fikrini önemseyen ve kendi kentinin bağımsızlığını inatla koruyan ya da sahip olduğu politik hakları başka kentlerden insanlarla paylaşma konusunda kıskanç davranan Yunanlıların oluşturduğu dünyada, yayılcılık ister istemez sınırlı kalmış ve kentlerin birleşmesiyle oluşan büyük politik yapıların ortaya çıkması mümkün olmamıştır. Ayrıca askeri yönden birbirine benzeyen Yunanlıların dış düşmanlardan çok birbirleriyle savaşmaları, Yunan savaş teknolojisi kadar savaş anlayışının da durağan kalmasına yol açmış ve askeri yenilikler Yunan dünyasının uç bölgelerinde ya da Atina gibi dışa açık kentlerde ortaya çıkmıştır.

²⁵ Friedel 1999, 263. LaForse 2006, 546, Epameinondas örneğini ondan önceki Yunan komutanları ile bir tutan Friedel'in, önde gelen Yunanlıların kendi kentlerinin üstünlüğünü herşeyden fazla önemsediklerini vurgulayan yorumuna karşılık farklı ve olumlu bir görüş sunmaktadır.

²⁶ Ste. Croix 1972, 179f.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN DÜNYASI'NDA ORDU VE GELİŞİMİ

2. 1. KENT DEVLETLERİNİN ASKERİ YAPILARI

Birbirinden bağımsız birimler olarak ortaya çıkan ve politik parçalanmışlıklarının doğal bir sonucu olarak da kendi aralarında sürekli bir çekişme içinde bulunan kent devletleri, aralarındaki savaşı her zaman sınırlı olan ekonomik ve demografik kaynaklarla sürdürmek zorunda kalmışlardır. Sürekli bir savaş halini sınırlı kaynaklarla yürütme zorunluluğu, Yunan savaş anlayışını biçimlendiren en önemli etmen olmuştur.²⁷

Yunan dünyasında sayısı binleri bulan kentler arasında çok azının özgür vatandaş sayısı, birkaç binden ve topraklarının yüz ölçümü de 1000 km²'den fazlaydı. Hatta toprağı 100 km²'nin altında olan kentler bile vardı.²⁸ Bu nedenle kent devletleri, kaynakları sınırlı devletçikler olarak tanımlanabilir. Vatandaş sayıları ve ekonomik olanakları sınırlı olan bu kentlerin savunmalarına yarayacak büyüklükte bir askeri kuvvet oluşturmaları, bütün vatandaşların kendi olanakları ile orduya katılmasına ve bir kamu hizmeti olarak düşünülen askerliği maddi bir kazanç beklemeden yerine getirmesine bağlıydı. Tam vatandaşlık hakkına²⁹ sahip olanların kentin toplam nüfusu içinde azınlık olması her şeyden önce askerlik görevini yerine getirecek kadronun sınırlı bir kaynaktan beslenmek zorunda olduğu anlamına gelmekteydi. Askerliği vatandaş sınıfı içinde bir grubun tekeline bırakmak ise ordunun ulaşabileceği en yüksek mevcut sınırını daha da aşağı çekmek olurdu. Dolayısıyla kentte tam haklara sahip vatandaş nüfusunun az oluşu, mesleği askerlik olan ayrı bir toplumsal sınıfın ortaya çıkmasını olanaksız hale getirmiştir. Kaldı ki, nüfusun azlığına ve eldeki toprakların küçüklüğüne

²⁷ Austin 2006, 528; Ksen. *Hell.* VII.V.26-7; Dem. X.51-3: Kent devletlerin kaynaklarının sınırlılığı ile savaşın sürekliliği arasındaki karşılıklı ilişki için başvurulabilir.

²⁸ Hansen - Nielsen, 2004, 53, farklı zamanlarda var oldukları ve bir kısmı yeni ortaya çıkarken bir kısmının çoktan yok olduğu da göz önüne alınmak kaydıyla, Yunan dünyasında 1035 polis var olduğu belirtmiştir. Austin 2006, 535, Ruschenbuch tarafından yapılan daha eski bir sayımda 750 polis saptandığını aktarmaktadır. Mansel 2004, 104'e göre Atina ve Sparta sırasıyla 2650 km² ve 8400 km² olan yüzölçümleri ile Yunan anakarasının en büyük iki kent devleti durumundaydı. Leontini ile birlikte Syrakusai:4700 km², Akragas:4300 km². Austin 2006, 536.

²⁹ Antik Yunan dünyasında politik haklar yalnızca yetişkin, hür ve belirli bir ekonomik gücü olan erkeklerin tekelindeydi. Kadınlar, köleler, belli bir gelir düzeyinin altında olanlar ile ekonomik durumları ne olursa olsun yerleşik yabancılar vatandaş olarak kabul edilmezdi. Tekin 2010, .68-69.

bağlı olarak sınırlı kalan ekonomik kaynaklar zaten böyle bir grubu besleyebilecek yeterlilikte değildi. Sonuçta kent savunması, bütün vatandaşların kendi olanaklarıyla katıldıkları bir kamu hizmeti sayıldı ve bu hizmet vatandaşlık haklarının kullanılması ve korunması için önemli bir ön koşul olarak kabul edildi. Ayrıca bu görev, Yunan kentlerindeki diğer bütün kamusal görevler gibi herhangi bir maddi karşılık beklenmeksizin yerine getiriliyordu.³⁰ Dolayısıyla her vatandaş geçimini karşılamak için askerlik dışındaki zamanını gerçek işine ayırmak durumundaydı. Bir başka deyişle Yunan kent devletlerinin orduları, yılın büyük bir kısmını kendi işinin başında geçiren ve ancak sınırlı bir zaman dilimi içinde askerlik görevini yerine getirebilen milis kuvvetlerinden oluşmaktaydı.

Klasik Dönem Yunan ordularının ağırlık merkezini *hoplites** adını taşıyan, ağırlıklı olarak tarımsal orta sınıfın üyesi vatandaş piyade birlikleri oluşturmaktaydı. Her vatandaş geniş bir kalkan (*aspis* ya da *hoplon*, Yun: ἄσπις , ὅπλον), üç metre uzunluğunda bir mızrak ve vücut zırhıyla birlikte toplam ağırlığı yirmi kilogramı bulan maliyeti oldukça yüksek savaş donanımını kendi olanakları dâhilinde edinmekle yükümlüydü. Her ne kadar 5. yüzyılda *hoplites* zırhının daha hafif parçalardan oluşmaya başlaması sonucu savaş teçhizatının maliyeti azalmış böylece daha fazla sayıda vatandaş silah edinme şansı bulmuş ve ordu mevcudu kadar kent yönetimine katılan vatandaş sayısı da artmışsa da vatandaşlık ile toprak sahipliği arasındaki sıkı ilişki devam etmiştir. Böylece askerlik hizmeti ve sağladığı politik haklar toprak sahibi olan orta ve üst sınıflarla sınırlı kalmıştır.³¹

Atlı birliklerin kullanımı ve önemi hiçbir zaman piyadenin merkezi konumunu sarsacak düzeye erişememişti, çünkü herşeyden önce dağlık Yunan coğrafyası at yetiştiriciliğinin gelişmesi önündeki en büyük engeli oluşturmuyordu. Nitekim daha geniş ovaların bulunduğu Boiotia ve Thessalia gibi Yunanistan'ın orta bölgelerinde ve kuzeyde, Makedonia'da atlı birlikler ordu içinde daha önemli bir konumdaydı. Diğer yandan at yetiştiriciliğinin pahalı bir uğraş olması ve doğal olarak aristokrasi ile

³⁰ Hornblower 2011, 24 ise Atina'da 6. yüzyılın sonu ile neredeyse bütün 5. yüzyıl boyunca *boule* üyelerinin kamu hesabından ücret aldıklarını, aynı zamanda halk meclisine gelen bütün vatandaşlara da ücret ödendiğini aktarmaktadır.

³¹ Hunt 2007, 109, *hoplites*lerin bir sınıf ve askeri birlik olarak Arkaik ve Klasik Dönemde en parlak dönemlerini geçirdiklerini ve Geç Klasik Dönem'de gerilediklerini varsayan görüşlerin değerlendirmesini yapmaktadır. Lee 2006, 483; Hunt 2007, 115-116, *hoplites* zırhının hafiflemesi konusu için başvurulabilir.

ilişkilendirilmesi, demokratik hassasiyeti ön planda tutan Yunanlıların atlı birliklere karşı önyargı ile yaklaşmasına neden olmuş olabilir.³²

Çoğunlukla *peltastes* (Yun: *πέλταστής*), ciritçi (*akontistai*, Yun: *ἀκόντισται*), okçu (*toksotai*, Yun: *τοξόται*) ve sapancıardan (*sphendonetes*, Yun: *σφενδονήτης*) oluşan hafif piyade birlikleri de geleneksel Yunan ordu yapısı içinde gerektiği kadar önemsenmemiştir. Çünkü alt gelir düzeyindeki sınıflar ile vatandaşlık hakkı olmayan yerleşik yabancılardan oluşan hafif piyadelerin kent savunmasında üstlendiği rolün önem kazanması politik hakların onları da kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirebilirdi. Ayrıca *hoplites* savaş düzeninin ve taktiklerinin fazla askeri eğitim gerektirmeyen basit doğasının tersine hafif piyade birimlerinin yoğun eğitime ihtiyaç duyması, kent devlet askeri yapısının milis karakterine uygun değildi.³³

Kent savunmasına çoğu zaman fiilen katılmak kent yönetiminde söz sahibi olmanın ön koşulu olarak görüldüğünden orduya alınmak bir yükümlülükten çok bir ayrıcalık olarak algılanıyordu. Bu gerçek, askerlik hizmetinin daha geniş kesimleri de içine alacak şekilde genişletilmesi konusunda gösterilen yaygın isteksizlikten anlaşılabilir. Aynı anlayışın sonucu olarak askeri konularda katı bir gelenekçiliğin ve tutuculuğun söz konusu olduğu da görülmektedir. Orduda önemli bir değişiklik yapmak ya da orduyu sayısal anlamda güçlendirmek bile çok ciddi politik değişimleri beraberinde getireceğinden şiddetli bir muhalefetle karşılaşabilecek bir girişimdi.³⁴ Vatandaşlık koşullarının iyileştirilmesi yoluyla bu hakkın daha fazla sayıda insana verilmesi bir yana, hali hazırda bu statüye sahip olanların bile konumlarını kaybetmeleri olasıydı. Bir vatandaşın sahip olduğu hakların garantisi olan askerlik hizmetini yerine getirebilmesi için ekonomik gücünü sürdürmesi bekleniyordu. Bunu başaramayanların

* Adını *ta hopla* denilen savaş teçhizatından alan *hoplites*, Yunan dünyasında “savaş gücü ağır zırhla arttırılmış vatandaş piyadeleri” ifade eder.

³² Hunt 2007, 117, dipnot.19, Atina’da atlıların demokrasi ile olan sorunlu ilişkileri ile özellikle Atina’da atlı birliklerin kullanımını sınırlayan sosyal ve ideolojik etmenlere değinen, ayrıca atlı sınıfının normalde düşünüldüğünden daha yaygın kullanıldığını ileri süren çeşitli literatür önerileri sunmaktadır.

³³ Hunt 2007, 119-120, hafif piyade birliklerinin Yunan savaş geleneği içindeki yeri ve daha geniş bir literatür önerisi verebilir.

³⁴ Hornblower 2011, 23’te *zeugetai* ile *thetes* sınıflarının aslında birbirine rakip iki grup olmadığı ileri sürülmüşse de, Atina’nın 5. yüzyılda bir deniz gücüne dönüşmesi donanmanın gereksinim duyduğu kürekçileri sağlayan *thetes*lerin de orta sınıflar kadar kent savunmasında yer almasına ve sonuç olarak kent savunmasında söz sahibi olmalarına yol açmıştı. *Thetes*lerin politik öneminin artması da demokrasinin niteliğinin değişmesinde etkili olmuştur. Böyle bir gelişmenin orta sınıf kökenli *hoplites*ler tarafından tepkiyle karşılandığı ve kentin orta sınıf vatandaşlar tarafından savunulduğu geçmişe gereğinden fazla vurgu yapıldığı söylenebilir.

ordudaki konumlarını koruyamayacağı, dolayısıyla politik haklardan da yararlanmamaları gerektiği yönünde genel bir anlayış hâkimdi. Bir başka deyişle ekonomik durumunun zayıflamasından dolayı askerlik hizmetini gerektiği gibi yerine getiremeyenlerin vatandaşlık haklarını kaybetmesini öngören bir eğilim vardı. Böyle durumların önüne geçmek için girişilen iyileştirmelerin azlığı bu eğilimin çoğu zaman ordu mevcudunun düşmesinden duyulan endişeden bile daha baskın olduğunu gösterir.³⁵

Görüldüğü gibi politik haklara sahip olmanın ön koşulu kabul edilen silah taşıma ve kullanma hakkının toplumun belli bir kesimi tarafından tekelleştirilmesi, eskiçağ Yunanlıları arasında da yaygın görülen bir tutumdur. Aynı anlayışın bir başka sonucu ise orduda ağır piyade olarak görev yapan orta sınıf (*zeugetai*) kökenli *hoplites*lerin, hem atlı hem de hafif piyade birliklerinin sayısal olarak ve yerine getirdikleri işlev bakımından ordu içinde önem kazanmalarına karşı çıkmaları olmuştur. Çünkü pahalı bir uğraş olmasından dolayı aristokratlıkla özdeşleşen at yetiştiriciliğinin askeri alanda önem kazanması demokratik anlayışın tehdit olarak algılayacağı istenmeyen bir durumdu. Benzer şekilde hafif zırhlı ve silahlı askerlerin orduya alınması da politik hakların daha alt sınıflarla paylaşılmasını gerektirebilirdi. Kısacası hem devletin savunmasında başat rolü oynayan hem de karar alma organlarında egemen durumda bulunan tarımsal orta sınıfın, temsil ettiği bu iki konum arasında karşılıklı bir bağlılık kurması, kent devletin askeri yapısına gelenekselci bir görünüm verdi. Böylece Klasik Dönem Yunan orduları genel olarak ağır piyade ağırlıklı kaldı ve farklı askeri sınıfların bir araya gelmesiyle oluşturulan bileşik ordu görünümünü tam anlamıyla alamadı.

2. 1. 1. Yunan Ordularının İşlevselliği

Kent-devleti ordularının oluşumu ve yapısı Yunanlıların kendi aralarında giriştikleri mücadelelerin ve Yunan olmayan devletlere karşı yürüttükleri savaşların özellikleri üzerinde belirleyici olmuştur. İlk olarak, ordunun küçük toprak sahiplerinden oluşması askeri harekâtın yılın belli dönemlerine sıkışmasına ve anayurdun çok uzağına

³⁵ Sparta'nın Kleomenes, Naip Pausanias, Brasidas ve Lysandros gibi dışa açılan komutanları, insan gücü sıkıntısını aşmak amacıyla önemli bir nüfus kaynağı olan *heilot*ları kullanmaya çalışmışlardı. Ancak bunların özgürleştirilmesi Sparta için önemli sosyal değişimleri gerektirebileceği için oldukça ciddi bir tepki ile karşılanmış ve kapsamı zorunlu olarak sınırlı kalmıştır. Aynı şekilde 6. yüzyıl Atina'sında çok sayıda *hoplites*in borçları nedeniyle ekonomik gücünü kaybetmesi sonucu orduya katılamaz duruma gelmesi Solon reformlarının başlatılması için hızlandırıcı etmenlerden biri olmuştur.

yapılacak seferlerden kaçınılmasına neden olmuştur.³⁶ Daha önce de belirtildiği gibi, *hoplites*ler gerçek mesleği çoğunlukla çiftçilik olan mevsimlik askerlerdi. Geçimlerini sağlamaları ve ekonomik konumlarını korumaları için öncelikle gerçek mesleklerinin gereklerini yerine getirmek zorundaydılar. Özellikle ekim ve hasat işlerinin bekletilmesi mümkün olmadığından sefer mevsimi yıllık iş takvimindeki boşluklara sıkıştırılıyordu. Askeri harekâtın süreleri üzerindeki bu zorunlu kısıtlama nedeniyle Yunanlılar daha çok savunma savaşlarıyla ya da komşularının topraklarında giriştikleri kısa süreli akınlarla yetinmişler, uzak bölgelere geniş çaplı seferler düzenlemekten kaçınmışlardır.³⁷

Bu bağlamda, düzenli bir ordudan çok, milis kuvveti özelliği taşıyan *hoplites* birliklerinin aldıkları askeri eğitim yeterli olmaktan uzaktı. Barış zamanında da vatandaşların geçimlerini sağladıkları işlere öncelik vermek zorunda olmaları, askerlikle ilgili bireysel ve toplu eğitimlerin aksamasına ya da ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Birçok kentte verilen temel eğitimler ise katılımın zorunlu olmadığı basit talimlerden ibaretti. Atinalılar bile *ephebia* adı verilen kapsamlı programı 4. yüzyılda zorunlu tutmaya başlamışlardı. Bu nedenle *hoplites* birliklerinin savaş yetenekleri ile disiplin ve moralleri değişik koşullara kolayca uyum sağlamalarına yarayacak kadar gelişmemiştir. Klasik Yunan orduları, aldıkları sınırlı askeri eğitim nedeniyle, gelişmiş bir manevra yapabilme yeteneğinden ve tam olarak tanımlanmış kalıcı bir komuta kademesinden de yoksundu. Birlik ruhunu canlı tutmak için herkesin komşuları ve akrabaları ile yan yana savaşmasına dikkat edilirdi.³⁸

Diğer yandan ordunun merkezi ağır piyadeden oluştuğu, diğer askeri sınıfların önemi kasten sınırlı tutulduğu için ordunun bileşik bir görünüm kazanması zorlaşmıştır. Bu nedenle düz arazide yapılacak kısa ve belirleyici bir savaşta ya da kentlerini Yunan olmayan bir düşmana karşı savunmada oldukça becerikli olabilen klasik *hoplites* ordusu, ülkelerinden uzakta ve değişik arazi koşullarında gerçekleşen, gereğinden uzun

³⁶ III. Phil. 48-50'de Demosthenes, 5. ve 4. yüzyılda yapılan savaşları karşılaştırırken, eskiden Spartalıların ve diğer herkesin dört ya da beş aylık kısa yağma seferleriyle yetindiğini ve sonrasında ülkesine döndüğünü hatırlatmaktadır.

³⁷ Hall 2007, 90'a göre, bir uzlaşmanın ihlal edilmesi durumu için kullanılan *parabainein* teriminin köken olarak sınırı geçmek anlamına gelmesi, sınır akınlarının Yunan dünyasında en yaygın savaş tarzı olduğunun kanıtı sayılabilir. Atina'nın 414 yılında başlattığı ve Atina açısından kötü sonuçlanan Sicilia Seferi bir Yunan kentinin giriştiği en geniş çaplı denizasıırı seferdir. Ancak bu sefer, zaten Yunan savaş anlayışının değişmeye başladığı bir döneme aittir.

³⁸ Wheeler & Strauss 2007, 205. Klasik *hoplites* ordusunun sıkı savaş dizilimini tanımlayan *phalanks*, milis askerlerinin sınırlı savaş becerilerini dengelediğinden yarı zamanlı milis askerler için en uygun savaş düzeni idi.

süren ya da kendilerince bir anlam veremedikleri savaşlarda beklenen başarıyı gösteremezdi.³⁹

Klasik Dönem'in asker alma sistemini belirleyen ve orta sınıf vatandaşların (*zeugetai*) ordunun en önemli kesimini oluşturmasını öngören demokratik hassasiyet, komutanlık kurumunun gelişimini hem doğrudan hem de dolaylı olarak engellemiştir. Ordunun yalnızca ya da ağırlıklı olarak ağır piyadeden oluşması, bir diğer deyişle bileşik yapıda olmayışı ve manevra yeteneğinin kısıtlı olması savaşların kalıplaşmış kurallara bağlı ayinler şeklinde gelişen bir tür yarışma halini almasına neden olmuş; farklı ya da gelişmiş taktiklerin ortaya çıkmasını ve uygulanmasını zorlaştırmıştır.⁴⁰ Ayrıca Yunan savaş anlayışı, tüm ordunun ve hatta komutanın kendisinin, eşitlik adına aynı anda savaşa girmesini gerektirdiğinden, savaş başladıktan sonra yapılacak manevralarda kullanılmak üzere birliklerin bir kısmının ve komutanın savaşın başlangıcında yedekte kalmasını kabul etmiyordu.⁴¹ Dolayısıyla komutanın savaşın sonucu üzerindeki etkisi birliklerini savaşın başında konumlandırmasıyla sınırlıydı.

Diğer yandan ordunun dizilişi de genel olarak kalıplaşmış kurallara göre yapılmaktaydı. Buna göre ordu sağ, orta ve sol olarak üç alt birime ayrılır ve her zaman sağ kanat güçlü tutulurdu.⁴² Orduda atlı ve hafif piyade birliklerinin çok az sayıda olması komutanın uygulayabileceği taktiksel seçenekleri daha da sınırlamaktaydı. Basit ve alışılmış taktiklerin uygulanmasından ibaret olan komuta görevi, teknik olarak orduda yer alan bütün vatandaşların yerine getirebileceği bir görev olduğu için de önceden belirlenmiş bir komuta kademesinin varlığına ihtiyaç duyulmamaktaydı. Bu durumda klasik Yunan ordusunun demokratik nedenlerle piyade ağırlıklı tutulmasının sürekli bir komuta yapısı oluşumunu ve gelişmiş bir ordu örgütlenmesini doğrudan sekteye uğrattığı söylenebilir. Kaldı ki, olağanüstü güç ve yetkileri elinde tutan bir komutanın, ya da komuta kademesinin demokrasi için potansiyel bir tehdit oluşturacağı da her zaman göz önünde tutulmuştur. Bu nedenle, özellikle demokratik geleneğin

³⁹ Lee 2006, 483-486.

⁴⁰ A.g.e. 484-485.

⁴¹ Thuk. 6.67'ye göre Atinalılar, Sicilia Seferi sırasında Syrakusai ile yaptıkları bir savaşta daha sonra ordunun en çok zorlanan yerine yardım etmesi için savaşın başlangıcında yedek birlikler ayırmışlardı.

⁴² Marathon Savaşı'nda (490) kanatları güçlendirip merkezi ince bir hat olarak düzenleyen Miltiades'in ve Leuktra Savaşı'nda (371) Spartalıların güçlü sağ kanadının karşısına düşen kendi sol kanadını güçlendiren Epameinondas'ın uyguladığı dizilimler, yerleşik uygulamanın en bilinen istisnalarıdır. Hdt. 6.111; Ksen. *Hell.* VI.IV.12; Diod. XV.55; Plut. *Pelop.* 23.

güçlü olduğu Atina'da seçimle belirlenmiş on kişilik *strategoï* (komutanlar) kurulu oluşturulması ve komuta yetkisinin bu generaller arasında paylaştırılması gibi, önleyici tedbirler alınmaktaydı. Bir başka deyişle, bir komutanın demokrasiye karşı yaratabileceği tehlikenin önüne geçebilmek adına askeri karar alma mekanizmasının verimliliğinden feragat edilmişti. Böylece komutanlık görevinin ayrı bir uzmanlık alanı olarak gelişmemesi komutanların politik anlamda güçlenmelerini engellemiştir. Demokratik anlayışın komutanlık kurumunun gelişimini yavaşlatmadaki dolaylı etkisi de bu yönde olmuştur.⁴³

Peloponnesos Savaşları'ndan sonra Yunan kentlerinin askeri yapılarında uzmanlaşma adına önemli derecede ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Ordunun en önemli parçası olmayı sürdüren *hoplites*lerin yanı sıra, hafif piyadelerin ve atlıların da eskisine göre daha fazla sayıda kullanıldıkları görülmektedir. Yeni askeri birliklerin oluşturulması için olduğu kadar, çeşitlenen savaş koşulları karşısında yetersiz kalan vatandaş sayısını tamamlamak için de oldukça yüksek sayıda paralı asker kiralanmıştır. Ayrıca ordunun çekirdeğini oluşturmak üzere vatandaş askerlerden kurulan seçkin birlikler, hizmet koşulları açısından düzenli ordu örneğine yaklaşılmasını sağlamıştır. Ordunun eskisine göre daha karmaşık hale gelen bu yapısı, komuta biriminin uzmanlık derecesinin ve öneminin artmasına neden olmuştur. Tüm bu değişimler, Geç Klasik Dönem'in Yunan askeri yapısına yeni bir görünüm vermiştir.⁴⁴

⁴³ Thuk. 6.72'ye göre, Atina saldırısına hazırlanan Syrakusai'da Hermokrates, askeri verimlilik adına komutan sayısının azaltılmasını önermişti.

⁴⁴ Lee 2006, 485-486.

2. 2. ORDU TÜRLERİ VE GELİŞİMİ

Klasik Dönem Yunan ordularını meydana getiren askerler kökenlerine ya da verdikleri hizmetin karşılığını ne şekilde aldıklarına göre iki farklı biçimde sınıflandırılabilir. Birinci sınıflandırma yöntemine göre, askerlerin hizmet verdikleri politik yapının bir parçası ya da yabancıları olmaları göz önüne alınır. Kendi kentlerinin savunması için görev yapan askerler “vatandaş askerler” olarak tanımlanırdı ve kent yönetiminde söz sahibi oldukları için kent savunmasına katılırlardı. Bu nedenle söz konusu hizmete kendi olanakları ile katılmaları beklenmekteydi ve en azından başlangıçta hizmetleri karşılığında ücret almıyorlardı. Giderleri kamu tarafından karşılanan seçkin vatandaş birlikleriyle başlayan sürecin sonunda ortaya çıkan düzenli ordular ile geleneksel vatandaş ordularını oluşturan askerler, hizmet verdikleri kentin ya da devletin üyesidirler. Tam vatandaşlık haklarına sahip olmasalar bile bağlı halk statüsünde yaşayanların ve yerleşik yabancıların (bir kentin yerlisi olmadığı halde o kentte yaşayanların) da askerlik görevi vatandaşları ile birlikte değerlendirilmelidir. Bütün bu grupların dışında kalan, bir başka deyişle ordusunda savaştıkları toplumun hiçbir şekilde parçası olmayan ve yalnızca alacağı ücret karşılığında askerlik yapan yabancılar da “paralı askerler” olarak tanımlanmaktaydı.

İkinci sınıflandırma yöntemi ise, askerlik görevinin maddi bir ödeme ya da politik haklar karşılığında yerine getirilmesini temel alır. “Vatandaş askerler” yerine getirdikleri görevin karşılığı olarak politik haklar kazanırlar ya da zaten politik hak sahibi oldukları için doğal olarak onlardan kentlerinin savunmasına katılmaları beklenir. Paralı askerlerin ise ücret almaları gerekir, çünkü hizmet verdikleri kente herhangi bir şekilde bağlı değildirler. Diğer yandan üyesi olduğu kenti savundukları halde bazı vatandaş birliklerinin geçimlerini sağlamaları için kamu hesabından ekonomik anlamda desteklendiği de bilinmektedir. Ancak paralı askerlerin karşılık olarak aldığı ödeme ile vatandaş birliklerinin ekonomik gereksinimlerinin kamu hesabından karşılanması arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Paralı askerin aldığı ücret, hizmet verdiği devlet ya da kişiyle arasındaki tek bağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla paralı askerin işverenine ve görevine bağlılığı yalnızca aldığı ya da almayı umduğu ücrete bağlıdır. Vatandaşlara yapılan ödeme ise daha çok geçimlerini karşılamaları amacıyla verilen bir

tür destekleme şeklindedir. Bu nedenle onların hizmet verdikleri kente ya da bazen yöneticiye kişisel bağlılıkları vardır.

Ne var ki, her iki sınıflandırma yöntemi de değişik koşullar altında askerlik yapan askerlerin oluşturduğu ordu türlerini birbirinden ayırmada yetersiz kalmaktadır. Özellikle ücret alma ölçütü, paralı askerlerin diğer ücret alan vatandaş birlikleriyle karıştırılmasına neden olabilir. Bu nedenle söz konusu asker gruplarını ayrı ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Buna göre, Geç Klasik Dönem’de askerlik kurumunun geçirdiği değişimi gösterebilecek üç farklı asker alma yöntemi ile asker ve ordu türü vardır: milis nitelikli yoklamalı askerlerin oluşturduğu “vatandaş orduları”, yabancı askerlerden meydana gelen “paralı ordular” ve ağırlıklı olarak vatandaşlardan ve bunların yanında yerleşik yabancılardan oluşan “düzenli ordular”.

2. 2. 1. Vatandaş Ordusu

Eskiçağ Yunan düşüncesinde kentin savunmasına katılmanın, kent yönetiminde söz sahibi olmak için bir ön koşul olarak kabul edildiği, bu nedenle askerlik hizmetinin bir tür ayrıcalık olarak algılandığı ve kimi toplumsal sınıfların bu ayrıcalığı kendi tekeline almaya çalışmasının doğal olduğu daha önce belirtilmişti. Geç Klasik Dönem Yunan dünyasında askerlik, Klasik Dönem’de olduğu gibi genel olarak tarımsal orta sınıfı oluşturan vatandaşların tekelindeydi ve Yunan orduları ağırlıklı olarak vatandaş ordusuydu.⁴⁵

Kent devleti ortaya çıktığında yönetimi bir kralın ya da sayıları az bir zenginler sınıfının elindeydi. Ancak zamanla zenginleşen tarımsal orta sınıfın yönetimden sonsuza kadar dışlanması mümkün olamazdı. Ekonomik güçlerinin artışı sayesinde kendini silahlandırabilen çiftçiler, krallığı, oligarşiyi ya da *tyranlığı* devirerek orduyu ve devleti ele geçirdiler.

Vatandaş ordularında görev alan ve böylece yönetimde söz sahibi olan askerlerin, savaş donanımını kendi olanaklarıyla karşılayarak orduya katılmaları ve geçimlerini de askerlik dışında kalan ekonomik uğraşları ile karşılamaları beklenirdi. Bir başka deyişle orduya katılmak ve sağladığı ayrıcalıklardan yararlanmak belirli bir zenginlik ön koşulunu yerine getirmeyi gerektiriyordu. Ekonomik olanakları orta

⁴⁵ Lee 2006, 481.

sınıfların üzerinde olanların askeri önemlerinin orta sınıfı geride bırakmasına izin verilmediği gibi, vatandaşlık hakkına sahip olmayan daha alt sınıfların da askeri ve politik konuları dikkatle denetim altında tutuluyordu.

Geçimini sağlamaya yetecek kadar zengin olması beklenen vatandaş askere, kentinin savunmasına katıldığı için ödeme yapılmazdı. Her şeyden önce yerine getirdiği görev, sahip olduğu ayrıcalıkların bir ön koşulu idi. Ayrıca bu görevle ilgili yükümlülükler bir ödemeyi gerektirecek kadar ağır değildi. Yılın en fazla birkaç ayı askerlikle ilgili olaylara sahne oluyordu. Sefer mevsimi dışında kalan zamanlar askeri eğitimlere ayrılmıyor, aylarca sürecektir yolculuklara neden olacak kadar uzak seferlere çıkılmıyordu. Komutanlık dahil askerlik ile ilgili bütün alanlarda uzmanlaşma en alt seviyedeydi. Tüm bu nedenlerden ötürü vatandaş ordusu, gönüllü milis birliklerinin genel özellikleri taşıyordu.

Kent devletinin sınırlı ekonomik kaynakları, ordu kurumunun taşıdığı bu yarı zamanlı karakteri bir anlamda zorunlu hale getirmekteydi. Askerlerin ve ailelerinin yaşamsal gereksinimlerinin kamu hesabından karşılanmasının olanaksızlığı bir yana, kentlerin büyük çaplı, uzun süreli ya da topraklarından uzaklarda askeri harekatlara girişmeye yetecek olanakları yoktu. Çok az Yunan kentinin diğerleriyle karşılaştırıldığında büyük görünen ve görece daha fazla askeri seçenek sağlayan ekonomik ya da insan gücü kaynakları vardı. Bu nedenle özellikle Sparta ve Atina, Yunan askeri yapısının genellemeleri dışında kalmalarını sağlayan uygulamalar geliştirebildiler.

Sparta, daha Arkaik Dönem’de Lakonia ve Messenia’da kendisine bağladığı ya da köleleştirdiği toplumlar sayesinde vatandaşlarının yaşamsal gereksinimlerini devlet eliyle karşılamayı başarmış, böylece vatandaş askerlerinin önceliklerini, geçimlerini karşılamak yerine askeri konulara vermelerini olanaklı kılmış, hatta bunu zorunlu tutmuştu. Sparta’nın bu kendine özgü düzeni, ordusunun sıradan vatandaş ordularından daha verimli olmasını sağlamışsa da, böylesine etkili bir savaş gücüne sahip olan devletin askeri yetkinliğinin beklenen ölçüde artmasını sağlayamamıştır.

Atina ise özellikle 5. yüzyılda kurduğu Delos Birliği’nin sağladığı maddi zenginlik sayesinde başka birçok kamusal hizmetin yanında askerlik görevini yerine

getirenlere de ödeme yapabilme olanağı bulmuştu. Aynı maddi zenginlik başka Yunan kentlerinin altından kalkamayacağı kadar büyük çapta ve uzunlukta askeri harekâtlara girişmesine olanak da sağlıyordu. Böylesine çeşitli askeri etkinliklerin, yalnızca milis gücü niteliği taşıyan geleneksel orduyla yerine getirilmesi ne kadar olanaksızsa, kentin askeri gücünün halen en önemli kısmını oluşturan vatandaş askerlerin de eski koşullar altında hizmet vermeyi sürdürmeleri o kadar olanaksızdı. Vatandaşların aylarca kentten uzakta kalmak zorunda kaldığı seferler ve kuşatmalar boyunca en azından temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar ödeme almaları gerekmektedir.

Atina'nın sahip olduğu ekonomik kaynaklardan yoksun olan birçok Yunan kenti, askerlerinin tamamına ödeme yapma olanağından da yoksun olduğu için, vatandaş birlikleri içinden seçilen ve kamusal kaynaklarla ihtiyaçları karşılanan küçük, seçme bölükler oluşturmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca önceden ihmal edilen askeri eğitim konusuna daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.⁴⁶ En önemli örnek sayılabilecek olan Atina'da, *ephebeia* adı verilen ve tüm vatandaşların 18-20 yaşları boyunca devam etmek zorunda olduğu bu tür askeri eğitim programlarının tüm Yunan dünyasında uygulanmaya konduğu söylenebilir.⁴⁷

Tüm bu uygulamalar, geleneksel vatandaş birliklerinin 4. yüzyılda ortaya çıkan yeni askeri gereklilikler karşısında yetersiz kaldığını ve yeni koşullara uyum sağlayacak şekilde geliştirilmelerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ancak bu durum ağır zırhlı vatandaş *hoplitesin* askeri önemini kaybettiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Aksine vatandaş askerler, önceki yüzyılda olduğu gibi kentlerinin savunmasına aktif olarak katılmaya ve meydan savaşlarında Yunan ordularının ağırlık merkezini oluşturmaya devam etmişlerdir. Çeşitli nedenlerle kentlerinden ayrılmak zorunda kaldıkları zamanlarda ise ağır piyade konusunda geleneksel olarak zayıf olan Persler tarafından ya da daha fazla ağır piyadeye gereksinim duyan başka Yunan kentleri ya da yöneticileri tarafından paralı asker olarak kiralanmışlardır.

⁴⁶ Hunt 2007, 137.

⁴⁷ Ksen. *Hell.* VI.V.23'de Ksenophon, Thebailıların özellikle Leuktra Savaşı'nı kazandıktan sonra toplu olarak askeri eğitime başladıklarını aktarmaktadır.

2.2.2. Paralı Ordu

Paralı asker, üyesi olmadığı ve içinde yaşamadığı bir topluma ya da bağlı olmadığı bir yöneticiye herhangi bir ödeme karşılığında hizmet veren ve bu işi meslek edinmiş olan askerdir. Yunan dünyasında çeşitli dönemlerde kiralanan paralı askerler, *misthophoroi* (paralı askerler, Yun: *μισθόφορος, μισθοφόροι*), *epikouroi* (yardımcılar, Yun: *ἐπίκουρος, ἐπίκουροι*), *stratiotai* (askerler) ya da *ksenoi* (yabancılar, Yun: *ξένος, ξένοι*) gibi çeşitli isimlerle anılmışlardır.⁴⁸ 4. yüzyılın sonunda paralı asker kullanımı o kadar yaygınlaşmıştı ki, aslında ‘asker’ anlamına gelen *stratiotes* terimi yalnızca paralı askeri ifade etmeye başlamış ve vatandaş askerin özel bir belirteç ile birlikte anılması gerekir olmuştur.⁴⁹

Yunan dünyasında ve Doğu Akdeniz’de kralların ve *tyran*ların 7. ve 6. yüzyılda paralı asker orduları bulundurmak oldukça sık rastlanan ve olağan karşılanan bir durumdu. Vatandaş birliklerinin kendileri devirebileceğinden ya da yönetimde söz sahibi olmak isteyebileceğinden korkan Yunan *tyran*ları için paralı askerler, iktidarlarını sürdürebilmeleri için yönettikleri halka karşı bir denge unsuru işlevi üstlenebilirdi.⁵⁰ Yunan dünyasında da özellikle ekonomik yönden biraz daha geri kalmış Arkadia, Girit ve Karia gibi bazı bölgeler ihraç ettikleri paralı askerlerle tanınmışlardı.⁵¹ Ancak paralı asker kullanımı, kent savunması görevini vatandaşların bizzat kendi üzerine aldığı demokratik Yunan kentleri için en azından 5. yüzyıla kadar yabancı bir kavramdı ve

⁴⁸ Yunancada, “paralı asker” kavramını belirten özel bir terimin olmaması Yunanlıların bu kavrama yabancı olmalarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Trundle 2004, 10-17; 21-24, paralı asker anlamına gelen çeşitli terimler ve kavramın hem eski hem de modern tanımı için bilgi vermektedir.

⁴⁹ Parke 1981, 21.

⁵⁰ Trundle 2004, 74. 4. yüzyılın en önemli *tyran*larından Syrakusaili I. Dionysios, iktidarının karşı karşıya kaldığı meydan okumaları paralı askerlerin kendi yanında yer alması sayesinde atlatabilirdi. Arist. *Pol.* 3.14.7 de *tyranlık* ile paralı asker ordularının özdeşleştirilmelerine ilişkin bir başka örnektir. Parke 1933, 3-13, “*Tyranlar vatandaşlarına savaşta ve barışta güvenemedikleri için ücretli asker kullanırlar.*” şeklinde bir ifade ile bu ilişkinin nedenini açıklar. Polyain. *Strat.* 2.30.3’e göre de Karadeniz Herakleia’sının Klearkhos adındaki *tyranı*, konumunu güçlendirmek için mümkün olduğunca çok vatandaşlı ortadan kaldırmak adına Astakos kenti kuşatmasını bilerek uzatmış, paralı birliklerinin daha sağlıklı bir konumda yaşamasını güvence altına alırken vatandaş birliklerini olumsuz bir fiziki ortamda yaşamaya zorlamış ve bilerek bir çoğunun ölmesini sağlamıştı. Diğer yandan, Ksen. *Hell.* VII.I.44-6 ise Sikyon’da aristokratik yönetimi devirerek *tyran* olan Euphron’un, yönetimini paralı askerlerin ve demokratların ortak desteğine dayandığını aktarmaktadır.

⁵¹ Hdt. 1.171; Paus. 4.8.3; 10.1; 19.4. Hdt. 2.152, 7. yüzyılda Mısır firavunları tarafından kiralanan İonialı ve Kariyalı paralı askerlere ilişkin kayıtlar içerir. Ksen. *Hell.* VII.1.23’de 369 yılına ait bir konuşması aktarılan Arkadialı bir devlet adamı, halkının geleneksel olarak başkaları için savaştığını dile getirmektedir. Hdt. 8.26, Pers Savaşları sırasında Kserkses’in hizmetine giren Arkadialılardan bahseder.

paralı askerlerin daha sonra istihdam edildiklerini gösteren kayıtlardaki ifadeler ve belirsiz atıflara bakılırsa utanç verici bir durum olarak görülüyordu.⁵²

Demokratik kentlerin vatandaş orduları, Peloponnesos Savaşı'nın da gösterdiği gibi uzun sefer dönemlerinin ya da farklı arazi koşullarının gerektirdiği koşullara yeterince cevap vermekten uzaktı. Ayrıca hafif piyade ya da süvari desteği olmayan ağır zırhlı *hoplites*lerin küçük çaplı çatışmalarda hafif piyadeye karşı etkisiz kaldığı da anlaşılmıştı.⁵³ Bu nedenle, her ne kadar vatandaş *hoplites*ler büyük meydan savaşlarındaki vazgeçilmez konumlarını korudular ve kent savunmasında en önemli görevi yerine getirmeyi sürdürdülerse de geleneksel olarak ihmal edilen hafif piyadelerin ve süvarinin işbirliğine daha çok gerek duymaya başladılar. Hafif piyadelerin okçu, sapancı ve özellikle *peltastes* gibi uzmanlaşmış birimler olması, bir başka deyişle daha fazla askeri eğitim gerektirmesi, geleneksel milis nitelikli vatandaş askerleri sisteminin bu birliklerin oluşturulmasına elvermediği anlamına geliyordu.⁵⁴ Dolayısıyla savaşan tarafların bu anlamdaki ihtiyaçları savaşın ilk dönemlerinden başlayarak paralı askerlerle giderilmeye çalışıldı. Böylece Peloponnesos Savaşı (431 – 404) yılları ve ardından başlayan 4. yüzyıl, paralı asker talebinin ve arzının Yunan dünyasında hiç olmadığı kadar yükseldiği bir dönem oldu.⁵⁵

Diğer yandan 4. yüzyılda Yunan dünyasında yaygınlaşan ve *stasis* olarak bilinen iç bunalımlar, daha birçok önderin paralı asker birliklerine dayanarak kentlerinin yönetimini ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle Leuktra Savaşı'ndan sonra Sparta desteğinden yoksun kalan Peloponnesos kentlerinin oligarşik yönetimleri, paralı askerlere dayandığı halde *demos* tarafından da desteklenen Euphron ya da Timophanes gibi komutanlar tarafından alaşağı edilmiştir. Euphron 369 yılında Sikyon'da,

⁵² Isok. 8.44; Polyb. 13.6.4, paralı askerliği suçlu bireylerle özdeşleştirerek hor gören yorumlar içerir. Dem. *III.Phil.* 48-49, vatandaş askerler yerine paralı askerlerin kullanılmasını yozlaşma olarak yorumlamakta ve yermektedir.

⁵³ Spartalı *hoplites*lerin Peloponnesos Savaşı sırasında Sphakteria'da ve Korinthos Savaşı sırasında Lekhaion'da hafif zırhlı *peltastes* birliklerine yenilmesi ağır zırhlı askerlerin hafif piyade karşısında her zaman üstün olmadığını ortaya koymuştu. Sphakteria: Thuk. 4.31-38; Lekhaion: Ksen. *Hell.* IV.V. 11-18.

⁵⁴ Hunt 2007, 136.

⁵⁵ Peloponnesos Savaşı dışında kalan tarafsız kentlerin vatandaşları, zorunluluktan çok ekonomik kazanç için savaşan taraflara paralı asker olarak hizmet vermekteydi. Hornblower 2011, 88 ve Thuk. 2.67, Argos savaşa girmediği halde, Argosluların bireysel olarak iki tarafın da ordularında savaşabildiğini göstermektedir.

Timophanes ise 366 yılında Korinthos'ta paralı askerleri kullanarak ve alt sınıfların desteğini alarak *tyran* olmuşlardı.⁵⁶

Paralı asker talebinin artmasında Yunan dünyasının uç bölgelerinden ve dışından mutlak yöneticilerin ağır *hoplites* piyadelerine gereksinim duymaları en etkili neden olarak değerlendirilebilir.⁵⁷ Daha önce de belirtildiği gibi Yunan *hoplites* birlikleri Arkaik Dönem'den beri, ağır piyade yönünden zayıf kalan Yakın Doğu ordularında görev almaktaydı. Ancak 4. yüzyılda Pers Kralları, özellikle Batı Anadolu satrapları ve Kral'a başkaldıran yöneticiler paralı *hoplites* birliklerine olan talebi hiç olmadığı kadar arttırdılar. Öyle ki bazı durumlarda bir kentin askeri kuvvetlerinin büyük bir kısmı komutanları ile birlikte toplu olarak Pers Kralı ya da satraplarından biri tarafından kiralanabilmekteydi. Diğer taraftan 4. yüzyılda sürekli savaşlara bağlı ekonomik yıkım ve *stasis*, yani sosyal bunalım, bir önceki yüzyılda görülmemiş düzeye ulaştı. Ekonomik ve sosyal sorunlar, insanları yaşadıkları kentlerini terketmeye ve yapabilecekleri tek iş olan paralı askerliğe yöneltti.⁵⁸ Böylece eskiden belirli bölgelerle sınırlı olan paralı asker arzı, Yunan dünyasının geneline yayılarak daha önce görülmemiş ölçüde arttı.⁵⁹ Sonuçta Yunan dünyası, daha çok ağır *hoplites* birlikleri ihraç edip, hafif piyade ve atlı birlikleri ithal etmeye başladı. Ancak paralı *hoplites* birliklerinin zamanla kent devletleri tarafından da kullanıldığını belirtmek gerekir.⁶⁰

Peloponnesos Savaşı sırasında bileşik yapıları birliklerin öneminin giderek daha fazla ayırdına varılması sonucu, en yaygın türü *peltastes* olarak adlandırılan hafif piyadelerin *hoplites*lerin yanında artık daha fazla sayıda ve önemde yer aldıkları görülür. Spartalıların Brasidas'ı Thrakia'ya göndermesinin ardından bölgedeki kabileler iki taraftan birinin ordularına paralı asker olarak katılmışlardı.⁶¹ *Peltastes* askerlerinin kökeni Thrakia'ya dayansa da başka bölgelerden gelen ve benzer savaş donanımını taşıdığından bu adla anılan askerler de vardı. Hatta hafif *peltastes* zırhının sağladığı yararların anlaşılması sonucunda bir çok kent fakir vatandaşlarını da aynı şekilde

⁵⁶ Austin 2006, 530; Timophanes: Diod. XVI.65; Euphron: Ksen. *Hell.* VII.1.44-6; 3.1-12.

⁵⁷ Trundle 2004, 41.

⁵⁸ Trundle 2004, 44; Austin 2006, 534.

⁵⁹ Cartledge & Spawforth 2002, 15,16.

⁶⁰ Vatandaş aslerler etkili *hoplites* birlikleri oluşturabilecek yetkinlikte olduklarından kentler en az paralı *hoplites* birliklerine ihtiyaç duyuyorlardı. Hunt 2007, 134, 141'e göre özellikle Peloponnesos Savaşı ile birlikte uzun sefer dönemlerinin yaygınlaşması sonucu paralı *hoplites* birlikleri kullanılmaya başlanmıştır.

⁶¹ Myrkinler ve Edonlar, Sparta yanında: Thuk. 4.107 ve 5.6. Odomantlar ise Atina yanında: 4.129.3; 5.6.2.

silahlandırıp eğiterek kendi *peltastes* birimlerini kurmaya çalışmıştır. Ancak eğitimin fazla ağır olması ve çok zaman alması, *peltastes* birliklerinin müttefiklerden ya da paralı askerlerden sağlanmasının tercih edilmesine yol açmıştır.⁶²

Peloponnesos Savaşı'nın hızlandırdığı değişimlerin etkili olmaya devam ettiği 4. yüzyıl, “paralı asker” yüzyılı olarak adlandırılır ve *Onbinler* olarak bilinen Yunan paralı askerlerinin serüveniyle başlar. Genç Kyros'un Pers Kralı olan ağabeyi II. Artakserkses'e karşı giriştiği isyan seferine katılan bu askerler, Kyros'un kişisel bağlantıları sayesinde Yunan dünyasının farklı kentlerinden toplanmıştı. 401 yılında başlayan seferde Kyros, Anadolu üzerinden Kilikia'ya, oradan da Mezopotamya'ya kadar ilerlemiş ancak aynı yıl içinde Kynaksa'da yapılan savaşta ölmüştü. Pers ordusunun, karşılarında yer alan bölümünü kolayca yenmiş olan Yunan askerleri, işverenlerinin ölmüş olduğunu öğrenince yabancı ve düşman bir coğrafyada, Tigris (Dicle) ve Euphrates (Fırat) nehirlerinin ortasında kalakalmışlardı. Peşlerinde Pers ordusu, iki ırmağı kuzeye doğru takip eden *Onbinler*, Doğu Anadolu üzerinden geçerek Pontos Euxenos'a (Karadeniz) ve oradan da Thrakia'ya ulaşmayı başardılar. Yol boyunca verdikleri kayıplar nedeniyle sayıları azalmış olsa da, önce Thrakialı yerel beylerden Seuthes'in hizmetine girdiler. Ancak Seuthes ile aralarında yaşanan bir güven sorunu nedeniyle 400 yılında Byzantion'a geldiler ve 399'da Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinin bağımsızlığı için Pers İmparatorluğu'na karşı savaşmaya karar veren Sparta'nın Anadolu'daki kuvvetlerine katıldılar.⁶³

Onbinler'in, Kynaksa'da ve sonra geri dönüş yolunda gösterdikleri başarı, ağır zırhlı Yunan *hoplites* askerlerinin, Pers ordusunun hafif piyadeleri karşısındaki üstünlüğünü bir kez daha ortaya koymuştur.⁶⁴ Kendi ordularının piyade yönünden zayıf olduğunun bilincinde olan Pers satrapları ve hatta Pers Kralı'nın kendisi bile 4. yüzyıl boyunca ordularında giderek artan sayıda Yunan paralı askerine yer vermeye başlamıştı. 4. yüzyılın önemli bir bölümünü Pers egemenliğine başkaldırarak geçiren Mısır yöneticileri gibi, Anadolu satrapları da isyan ettikleri dönemlerde Yunan kentlerinden gelen çok yüksek sayıda paralı *hoplitesin* ve komutanlarının uzmanlığından

⁶² Hunt 2007, 120.

⁶³ Diod. XVI.37.1; Ksen. *Anab.* 7.6.1; 7.7.23 Ksen. *Hell.* III.I.6. Onbinlerin yolculuğu, sefere Kyros'un yanında katılmış olan Atinalı tarihçi Ksenophon'un *Anabasis* adlı eserinde bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

⁶⁴ Trundle 2004, 73.

yararlanmışlardır. Atina'nın 4. yüzyıldaki neredeyse tüm komutanları, Sparta Kralı Agesilaos ya da Thebailı Pammenes gibi, Yunanlı komutanlar parasal sıkıntılarını aşabilmek için isyan halindeki satrapların, Mısır yöneticilerinin ve onlara karşı savaşan Pers Kralları'nın yardımına koşarak paralı asker komutanı olarak hizmet vermişlerdir. Büyük Satrap İsyanı (366 - 360) sırasında tahta çıkan III. Artakserkses, satraplık ordularında bulunan oldukça yüksek sayıdaki paralı askerin neden olduğu parasal yük kadar yarattığı politik tehlikenin de farkında olduğundan, isyanın sona ermesinin ardından *Paralı Askerler Fermanı* olarak adlandırılan bir emir ile özellikle Batı Anadolu'daki satraplarını paralı askerleri terhis etmeye zorlamıştır.⁶⁵

4. yüzyılda Pers Kralları, kendi ordularında da gittikçe artan sayılarda Yunanlı paralı askerler kullanmışlardır.⁶⁶ Artakserkses 380 yılındaki Mısır Seferi için 12000 ile 20000 arasında Yunan paralı askeri kiralamıştır.⁶⁷ Philippos'un gittikçe güçlenmesi ve Korinthos Birliği'nin Perslere savaş ilan etmesinin ardından başlayan Pers savunma önlemleri arasında Yunan paralı askerlerinin önemli bir yeri vardır. Korinthos Birliği *syndrionunun* tüm Yunanlılar'a Pers ordusuna katılmayı yasaklamasına karşın Rhodoslu Mentor ve Memnon kardeşler ile Atinalı Kharidamos gibi, Yunanlı paralı asker komutanlarının yanında binlerce Yunanlı Perslerin hizmetine girmiştir. Granikos'ta İskender'e karşı savaşan satraplık orduları içinde 20000 Yunanlı paralı askeri ve Pers komutanlar arasında Rhodoslu Memnon da vardır. Savaşın sonunda bu Yunan askerleri neredeyse tamamen yok edilmişlerdir.

Granikos'ta sonra, Dareios Pers ordusunun başına kendisi geçmiş ve satraplara ellerindeki paralı askerleri Babil'de topladığı orduya katılmak üzere göndermelerini emretmiştir.⁶⁸ Böylece toplanan 30000 kadar Yunan paralı askeri, Issos'ta savaşan Pers ordusunun çekirdeğini oluşturmuştur. O zamana kadar Pers ordusunda bu kadar yüksek sayıda bir Yunan paralı asker birliği silahaltına alınmamıştı.⁶⁹ Makedon ordusu karşısında en önemli direnişi gösteren bu askerlerin hayatta kalanları savaşın sonunda çeşitli yerlere dağıldılar. 8000 kadarı Kıbrıs'a geçip oradan Peloponnesos'a geçerek

⁶⁵ Diod. XVII.111.1.

⁶⁶ Hdt. 8.26, Perslerin 5. yüzyılda da Yunan paralı askerleri kullandığını, Arkadılıların Yunanistan'ı istila eden Kserkses'in yanında savaştıklarını göstermektedir.

⁶⁷ Nep. *Iphik.* 11.2.4; Diod. XV.41.1.

⁶⁸ Bosworth 2005, 73; Arr. II.2.1; II.2.3-4.

⁶⁹ Bosworth 2005, 78; Polyb. XII.18.2; Arr. II.8.6; Curt.III.9.2.

Yunan anakarasındaki Makedonya karşısı savaşa katıldılar. 4000 kadarı ise daha sonra Gaugamela Savaşı'na katılmak üzere Dareios ile birlikte geri çekildi.⁷⁰

Aynı dönemde Sicilia'nın en büyük kenti olan Syrakusai'da *tyran* olarak iktidara gelen I. Dionysios'un da oldukça kalabalık ve etkili bir paralı asker ordusu bulunmaktaydı. Kent yönetimindeki konumunu sağlamlaştırmada Dionysios'a en önemli desteği sağlayan bu ordu Campanialılar, Iberialılar ve Keltler gibi çok çeşitli halklardan gelen askerlerden oluşmuştu. Özellikle Korinthos Savaşı sırasında ve Leuktra Savaşı'ndan sonraki acil ihtiyaç döneminde Sparta'ya gönderdiği yardımlar içinde donanmanın yanında bu paralı askerler de önemli görevler üstlenmiş ve etkili olmuşlardır. Dionysios'un paralı asker ordusu sürekli olarak hizmetinde tuttuğu ve kent topraklarından bir kısmına yerleştirerek ücretlendirdiği askerlerden oluşuyordu. Bunların yanında askeri harekâtlar öncesinde kiralanıp, ihtiyaç ortadan kalktığında terhis edilen geçici askerler de bulunmaktaydı.

4. yüzyıl Yunan anakarasında, kalabalık bir paralı asker ordusuna dayanarak yükselen en önemli önder, Thessalia Birliği'nin *tagos*u Pheraili Iason'dur. Aslında *tagos* ünvanı, Thessalia Birliği'nin tamamını kapsayan ve krala karşılık gelen bir anlama sahiptir, ancak buna karşın Iason o dönemde bir *tyran* olarak tanımlanmaktadır.⁷¹ Thessalia'nın tamamını denetimi altına alıp *tagos* seçilmeden önce, daha Pherai kentinin *tyranı* iken Iason'un emrinde 6000 paralı askerden oluşan bir ordu bulunmaktaydı.⁷² Thessalia'nın Yunan dünyasının geri kalanıyla karşılaştırıldığında oldukça zengin olan ekonomik kaynakları, Iason gibi Thessalia kentlerine egemen olan beylerin parasal gücünün temelini oluşturmaktaydı.⁷³ Daha sonra Thessalia *tagos*u seçilen Iason, paralı askerlerine ek olarak tüm Thessalia'nın askeri gücünü de kendi denetimine almış ve 20000 piyade, 8000 atlı ve çok sayıda *peltast*ten oluşan bir ordu meydana getirmişti.⁷⁴ Ancak elindeki bu gücü etkili bir şekilde kullanmasına olanak kalamadan bir suikast sonucu 370 yılında öldürüldü. Ondan sonra Pherai *tyranı* olan

⁷⁰ Bosworth 2005, 84.

⁷¹ Diod. XV.60.1. Krallık kurumunun sürekli olduğu Makedonia gibi bölgelerin aksine Thessalia'nın her zaman bir *tagos* tarafından yönetilmiyor olması böyle ikinci bir adlandırmaya neden olmuş olabilir.

⁷² Ksen. *Hell.* VI.I.5'te Iason'a karşı Thessalia kentleri adına Sparta'dan yardım isteyen Pharsaloslu Polydamas, Iason'un paralı askerlerinin sayısını verdikten sonra, bir kentin aynı büyüklükte bir ordu çıkarsa bile hem çok genç hem de çok yaşlı vatandaşlardan oluşan ayrıca askeri eğitim konusunda yetersiz olan bu ordunun Iason'un iyi eğitilmiş birlikleri ile baş edemeyeceğini ifade etmiştir.

⁷³ Thessalia'nın zenginliği: Platon, *Menon*; Ksen. *Hell.* VI.I.5-19; Iason'un zenginliği: Polyain. 6.1.2ff.

⁷⁴ Ksen. *Hell.* VI.I.19.

Aleksandros ve Lykophoron da hazır bulundurdıkları kalabalık paralı asker orduları ile Orta Yunanistan işlerinde etkin roller oynamayı sürdürdüler.

4. yüzyılın en göze çarpan paralı asker kullanımlarından biri, Üçüncü Kutsal Savaş sırasında Phokis'te görüldü. Delphoi'deki kutsal alanın yönetilmesinden sorumlu olan Amphiktiones (Yun: *Ἀμφικτυονῆς*, kelime anlamı “komşular”) Birliği'nin 356 yılı bahar toplantısında Thebai temsilcilerinin, hem Sparta hem de Phokis'e para cezası verilmesini sağlaması bu iki kenti birlikte hareket etmeye yöneltti. Thebai karşıtı olarak bilinen ve Sparta Kralı Arkhidamos tarafından paralı askerler ve maddi yardım konusunda destek gören Philomelos, Delphoi üzerindeki Phokis'in eski hak iddialarını yineleyerek kutsal alanı işgal etti. Delphoi'deki kutsal hazineleri paralı askerlere son derece yüksek ücretler ödemeyi önerebilmek için kullanmaya karar veren Philomelos bu sayede kalabalık ve etkili bir paralı asker ordusu topladı. Bu ordu ile 354 yılında önce Lokrislilerle Boiotialıları, ardından Lokris'e girmek üzere olan 6000 kişilik bir Thessalia ordusunu yendi. Ancak Boiotialı destek güçleri ile Neon'da girdiği bir meydan savaşında yenildi ve öldü.⁷⁵

Philomelos'un ölümünün ardından Phokis'in paralı askerlerinin komutasını Onomarkhos üstlendi. 353 yılında Lokris bölgesindeki stratejik yerleri ve Boiotia'da Orkhomenos'u ele geçiren Onomarkhos, Neon yenilgisinin yarattığı etkiyi unutturmayı başarmış ve böylece Pherai *tyranı* Lykophoron ile bir ittifak yapılmasını sağlamıştı. Onomarkhos, bu ittifakın bir gereği olarak kardeşi Phayllos komutasında bazı birlikleri Thessalia'ya göndermiş, ancak Philippos bu birlikleri yenerek geri çekilmeye zorlamıştı. Bu sırada güneydeki savaşı sürdüren Onomarkhos, Khaeronea'yı almayı başaramayıp bir Thebai birliği tarafından yenilince, Boiotia'dan geri çekilerek 353 sonbaharında taş fırlatan mancınıkların da bulunduğu ordusunu Phayllos ve Lykophoron'a yardım etmek üzere Thessalia'da topladı. Onomarkhos, meydan savaşları için çok uygun olmayan ve aslında kuşatma amacıyla getirmiş olduğu mancınıkları, Philippos'un dikkatsizliğinden yararlanarak kurnazca kullandı ve Philippos'un ordusuna başarılarla dolu son altı yılın ardından ilk yenilgisini tattırdı.

Aldığı yenilgiden sonra ordusu karşısında çok zor durumda kalan Philippos, ertesi yılın (352) yaz başlangıcında sorunu daha dikkatli bir şekilde ele almak üzere

⁷⁵ Ellis 2006a, 741. Üçüncü Kutsal Savaş için ana kaynak Diod. XVI.23-38 ile 56-61 arası bölümlerdir.

Thessalia'ya döndü. Thessalia'daki müttefiklerinin kuvvetleriyle birleşince 20000 piyade ve 3000 atlı gücüne ulaşan ordusu ile Pagasai Körfezi'nin 30 km batısındaki kıyı ovasında Onomarkhos'un ordusu ile karşılaştı. Düzlük arazide sahip olduğu kalabalık süvari gücünü en yüksek verimde kullanan Philippos, Phokislileri ve Lykophoron'u kolayca yendi. Phokis'in paralı askerlerinden 6000'i öldürülüp 3000'i esir alınırken Onomarkhos'un kendisi de ömüştü. Lykophoron'un ise, Pherai kentini Philippos'a terketmesi karşılığında 2000 paralı askeriyle ayrılmasına izin verildi.⁷⁶

Tapınak hazinelerinden gelen zenginliğin Phokisliler'e sağladığı üstünlük Thebai'nin askeri gücü ile dengelenmiş olduğundan, savaş iki taraftan birinin diğeri üzerinde üstünlük sağlayamadığı yıpratıcı bir mücadeleye dönüşmüştü. Phokis'in Thebailılar'ı oyalamasını kendisi için yararlı bulan Philippos'un savaşı sona erdirmek için harekete geçmesi beklenemezdi. Phokis için de savaşı başarıyla sona erdirmesini sağlayacak yetenekte olduğu söylenemezdi. Onomarkhos'un ölümünden sonra sırasıyla Phayllos, Mneseas ve Onomarkhos'un oğlu Phalaekos gibi komutanlar ordunun başına geçtilerse de önemli bir başarı elde edemediler. 346 yılında Philippos'a teslim olduklarında Phalaekos ve paralı askerlerinin ülkeyi terketmesine izin verildi. *Amphiktionia*, Phokis yerleşimlerinin yıkılmasına karar verdi ve Phokisliler'in at ya da silah bulundurmasını yasakladı.⁷⁷

Makedonia ve Thessalia insan gücünün sağladığı kalabalık ordulara komuta ettiği halde Philippos da özellikle ekonomik olanakları arttıkça ve askeri etkinliğinin sınırları genişledikçe paralı asker kullanmaya başlamıştır. Her zaman olduğu gibi tehlikeli görevler için ya da Yunan kentleri arasındaki mücadelelere karışmak zorunda kaldığı zamanlarda ve eğer ordusunun tamamını kullanmak istemiyorsa o da paralı askerlerin hizmetlerinden yararlanabilirdi.⁷⁸ İskender, Doğu Seferi'ni başlattığında maliyesinin pek parlak olmayan durumu gereği çok fazla paralı asker kiralayabilecek durumda değildi. Ayrıca sınırsız parasal olanaklara sahip olan Dareios'un ödeme gücü ile rekabet etmek olanaksız gibiydi. Yine de 334'de Hellespontos'u geçerken yanında 5000 paralı asker vardı ve kendisini beklemekte olan 10000 kişilik öncü kuvvetteki

⁷⁶ Ellis 2006a, 745.

⁷⁷ Ellis 2006a, 748-758.

⁷⁸ Dem. 3. *Phil.* 47-50. Bosworth 2006a, 820, Parmenion'un öldürülmesi görevinin Ekbatana'daki paralı asker garnizonu komutanına verildiğini aktarmaktadır. Bu durum, paralı askerlerden beklenen hizmetlerin ne kadar çeşitli olabileceğine ilişkin ilginç bir örnektir.

piyadelerin çoğunluğu ile piyadelerin tamamı paralı askerdi.⁷⁹ Granikos'ta Yunan paralı askerlerine karşı tutumu ise, emrinde bulunan paralı asker sayısını arttırmakla ilgilenmediğini gösterebilir. Savaşın birinci aşamasında Pers atlıları yenilip geri çekilince Yunan paralı askerleri teslim olmak istemişlerdi. İskender bu isteği kabul edip, bu askerleri kendi askerleri arasına katabilirdi. Diğer yandan Korinthos Birliği *synedrionu*, Persler'e savaş ilan etmeden önce tüm Yunanlılar'a paralı asker olarak Pers ordularına katılmayı yasaklamıştı. İskender, belki de özellikle bu yasağı çiğnemiş olmalarını affedilmez bir suç olarak gördüğü için paralı askerlerin teslim olma isteğini kabul etmedi.⁸⁰ Bu askerlerden 18000 kadarı savaş alanında öldürüldükten sonra kalanlardan 2000'i esir alındı ve ağır işlerde çalıştırılmak üzere Makedonia'ya gönderildi.⁸¹

Sardeis ve Halikarnassos gibi Perslerin Anadolu'daki önemli merkezleri alınıp buralarda bulunan zenginlikler ele geçirildikçe İskender'in mâli endişeleri azalmaya başlamıştı. Bir yandan da yeni ele geçirilen yerlerin denetim altında tutulması ordu ilerledikçe arkasında garnizon birlikleri bırakılmasını gerektiriyordu. Böyle ikincil önemdeki görevler için ordusunun ağırlık merkezini oluşturan Makedon birliklerini kullanmak istemeyen İskender'in paralı asker kullanmayı tercih etmesi beklenebilirdi. İskender, savaşın daha ilk döneminde Anadolu'daki önemli satraplık merkezlerinin bazılarında toplam 5000'in üzerinde paralı asker garnizonu bıraktı. Ayrıca doğuda kurulan yeni kentlere yerleştirilen emekli askerler ile satraplık ordularını oluşturan birliklerin büyük kısmını da paralı askerler oluşturmuyordu. Perslerin yenilgisi kesinleştikçe ve paralı askerlere olan gereksinim arttıkça İskender'in Dareios'un yanında savaşan paralı askerlere karşı tavrı da daha ılımlı bir hal aldı. Bu tavır değişikliği, Gaugamela Savaşı'ndan sonra teslim olan Dareios'un Yunan paralı askerlerinin Makedon ordusuna katılmasına izin verilmesinden anlaşılabilir.⁸²

Pers başkentlerinden ele geçirilen inanılmaz boyutlardaki zenginlik, İskender'e önceki yıllarda Perslerin kiraladığı paralı asker ordularının büyüklüğü ile

⁷⁹ Bosworth 2005, 324-325. İskenderin paralı asker kullanımına ilişkin ayrıntılı bir döküm içermektedir.

⁸⁰ Arr. *Anab.* I.16.7; Plut. *Alex.* 16.18.

⁸¹ Bosworth 2005, 62.

⁸² Bosworth 2006a, 818. Bosworth 2005, 154-155'e göre ise daha sonra Hindistan'da Massaga kenti kuşatıldığında da paralı askerlerin İskender'in ordusuna katılması şartıyla kent teslim olmuş ancak paralı askerler, beklenmedik bir şekilde ve olasılıkla bir yanlış anlama yüzünden katledilmişlerdi.

karşılaştırılabilecek kadar kalabalık paralı asker birlikleri bulundurma olanağı sağladı. 325 yılında satraplıklardaki paralı asker ordularının terhis edilmesini bildiren emirler gönderdi.⁸³ İskender'in asıl amacı, bu askerlerin merkezi orduya katılmasını sağlamaktı ve gerçekten de çok yüksek sayıda paralı asker imparatorluğun sınır bölgelerinden merkez bölgelere doğru akmaya başladı.⁸⁴ Eldeki kayıtlara göre farklı zamanlarda toplam 60000 kadar paralı asker Makedon ordusuna alınmıştı. Ancak bu sayının çok üstünde bir rakamın kayıtlarda yer almadığı da söylenebilir.⁸⁵

Paralı askerlerin savaş donanımlarının işverenleri tarafından mı yoksa kendi olanaklarıyla mı sağlandığı konusu tam anlamıyla açıklığa kavuşmuş değildir.⁸⁶ Kyros'un ordusuna katılan Yunan askerleri savaş gereçlerini beraberlerinde getirmişti. Ancak bu askerler zaten Kyros'un kendisine yakın bazı Yunanlılara önceden vermiş olduğu paralarla tutulmuştu ve sonradan Kyros'a katılmışlardı.⁸⁷ Belki de savaş gereçleri bu ilk işe alım sürecinde askerlere dağıtılmış olabilir. Dionysios ise çok çeşitli toplumlardan gelen paralı askerlerine verilmek üzere, askerlerin farklı silah tercihlerini göz önüne alan kapsamlı bir savaş gereci yapım çalışması başlatmıştı.⁸⁸ Diğer yandan Yunan dünyasında bazı uzmanlık birimlerinin belirli bölgelerden toplanması (Girit okçuları, Rhodos sapancıları ya da Thrakialı *peltastes*ler gibi) paralı askerlerin savaş donanımlarını beraberlerinde getirmelerinin beklendiğini gösterebilir.⁸⁹

Yunan kentleri, paralı askerleri kendi insan gücü kaynaklarının karşılayabileceğinden daha fazla insan gücüne ihtiyaç duydukları zamanlarda, uzmanlık gerektirdiği için vatandaş askerlerden oluşturulamayan hafif piyadelerle bazı durumlarda atlı birlikleri hatta *hoplites*leri edinebilmek adına ve garnizon görevi gibi vatandaşlar için uygun sayılmayan ya da tehlikeli görülen görevlerde kullanmak üzere kiralamışlardır. Kentler zaten az sayıda olan vatandaş birliklerini gözü kara bir şekilde savaşa sürme konusunda fazla istekli değillerdi. Berkitilmiş şehirlere saldırmak gibi

⁸³ Diod. XVII.106.3; 111.1.

⁸⁴ Bosworth 2006a, 838.

⁸⁵ Bosworth 2005, 325. Trundle 2004, 45, kullanılan paralı askerler için 52000 sayısını vermektedir.

⁸⁶ McKechnie 1989, 1994 ve Whitehead 1991 kou hakkında iki karşıt görüş sunmaktadır.

⁸⁷ Ksen. *Anab.* 1.1.6-1.2.3. Ksen. *Anab.* 1.5.6'ya göre ise Kyros'un askerleri beslenme ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılamaktaydı.

⁸⁸ Diod. XIV. 41.3-42.2.

⁸⁹ Ksen. *Lak.* 11.2, 13.4'e göre Sparta'da orduya eşlik etmesi için görevlendirilen işçilerin de alet ve edavatlarını yanında getirmeleri beklenmekteydi. Trundle 2004, 124-131'e ayrıntılı bir tartışma için başvurulabilir.

aşırı insan gücü kaybına neden olacak olan askeri hareketlara daha çok paralı birlikler kullanılarak girilmektedir.⁹⁰ Sparta'nın, 4. yüzyılın başında Atina denetiminden kurtardığı kentlere yerleştirdiği garnizonlar çoğunlukla paralı askerlerden oluşmaktaydı. Anadolu'ya gönderilen orduda olduğu gibi, uzak bölgelere yapılan ve tehlikeli olarak görülen seferlerde de çoğunlukla paralı askerler kullanılmaktaydı.⁹¹

Paralı askerlere yapılacak ödemeler için gerekli olan maddi kaynakların bulunması bu dönemde Yunan kentlerinin ve komutanlarının askeri önceliklerinin başında gelmekteydi. Pers Kralı'nın Yunan kentleriyle karşılaştırılamayacak kadar büyük ekonomik kaynakları vardı ve ödemeyi yarısı et yarısı ekmek olmak üzere yiyecek olarak yapmaktaydı.⁹² Ancak Yunanlıların paralı askerleri yaygın olarak kullanmaya başladıkları 4. yüzyılda para çoktan yaygınlaşmış olduğundan, ödemenin genellikle nakit olarak yapıldığı, ancak kentlerin ödeme yapacak parayı bulmada zorlandıkları söylenebilir. 4. yüzyıla diğer kentlere göre oldukça geniş parasal olanaklarla başlayan Sparta bile, sahip olduğu ekonomik kaynakların zamanla azalması nedeniyle paralı askerlere yapılacak ödeme için Peloponnesos Birliği'ne üye kentlerin desteğine başvurmak zorunda kaldı. Geleneksel yükümlülükleri Sparta'nın giriştiği seferlere asker sağlamakla sınırlı olan müttefiklere bunun yerine belirli bir miktar parasal katkıda bulunma seçeneği sunuldu.⁹³

Daha küçük kentlerin sınırlı ekonomik kaynakları acil durumlarda başvurabilecekleri tek tarafsız kaynak olan tapınak hazinelerinin kullanımı konusunda cüretkâr adımların atılmasını zorlayabiliyordu. Phokisliler, Üçüncü Kutsal Savaş'ın (356 – 346) başlangıcında kiralamak zorunda kaldıkları büyük paralı asker ordularının ödemesinde kullanmak üzere Delphoi hazinelerinden yararlanmaya karar vermişlerdi.⁹⁴ Tüm bu uygulamaların yanında bazı komutanlar asıl görevlerine ek olarak kendi

⁹⁰ Krentz 2007, 179.

⁹¹ Ksen. *Anab.* 1.2.18, 5.6.15; *Hell.* VI.1.5-6; Arist. *Nik. Eth.* 3.8.7-9, 4. yüzyılda paralı askerleri iyi ve kötü yönleri bakımından vatandaş birlikleri ile karşılaştıran değerlendirmeler sunmaktadır.

⁹² FgrHist 689 F2.

⁹³ Ksen. *Hell.* V.II.21; V.III.10

⁹⁴ Yunan dünyasında genel olarak hoşnutsuzlukla karşılanacak bir adım olmakla birlikte bilinen tek uygulama bu değildir. Hdt. V.36.2-4'e göre, İonia İsyanı başlangıcında Miletoslu Histiaios, Didyma'daki Apollon Tapınağı'nın hazinelerinin askeri harcamalar için kullanılması gerektiğini ileri sürmüştü. Ayrıca Thuk. 1.121'den öğrenildiğine göre, Peloponnesos Savaşı'nın başında Korinthoslu elçiler, Atina'nın deniz gücüyle boy ölçüşebilecek bir donanmanın kurulması için Delphoi ve Olympia hazinelerinden yararlanmayı önermişlerdi. Ksen. *Hell.* VII.IV.22, 33 ise Arkadialıların da seçkin birlikleri olan *eparitoi*nin ihtiyaçları için tapınak hazinelerinden yararlandıklarını aktarmaktadır.

olanaklarıyla bir bütçe oluşturmak zorunda kalmışlardı. Böyle bir zorunlulukla karşı karşıya kalan bazı komutanlar askerleriyle birlikte satrapların ya da Perslere isyan etmiş yöneticilerin hizmetine girebiliyordu. Böylece hem sınırlı bir süre için de olsa askerlere yapılacak ödemenin yükünden kurtulmak hem de fazladan maddi kaynak bulmak mümkün oluyordu.⁹⁵ Bunun yanı sıra Pers yöneticileri, doğrudan bir karşılık beklemezsizin bazı kentlere kiraladıkları paralı askerlerin ödemelerinde kullanılmak üzere para yardımlarında bulunmuşlardır. Kyros'un dostları tarafından ayrı ayrı toplanan ve daha sonra bir araya gelerek *Onbinler* olarak bilinen Yunan paralı askerleri bu uygulamanın ilk örneğini oluşturur.⁹⁶ Korinthos Savaşı sırasında ise başlangıçta Sparta karşıtı kentlere, daha sonra da Sparta'ya dolaylı çıkarlarını göz önünde bulundurarak maddi yardım yapmaya ve tarafların paralı asker kiralamak için ihtiyaç duydukları kaynakları sağlamaya devam ettiler.⁹⁷

Birçok kentin ekonomik olanakları çerçevesinde değerlendirildiğinde fazla pahalı olan paralı askerlerin, büyük ve sürekli bir askeri kuvvet oluşturmak için uygun olmadığı söylenebilir. Çünkü yüksek maliyet, orduların gereksinim duyulan dönemlerde kiralanması ve ihtiyaç ortadan kalktığında dağıtılması yönünde bir eğilime neden olmuştur.⁹⁸ Bu nedenle sürekli olarak bir yöneticinin hizmetinde kalan paralı askerlerin yanı sıra, işine son veren bir tarafın hizmetinden ayrıldıktan sonra, asker toplayan bir başkası tarafından silahaltına alınan, hizmetinde olduğu tarafın yenilmesinin ardından

⁹⁵ Thuk. 1.80; 83; 6.34 bölümlerinin gösterdiği gibi maddi yetersizliklerin Perslerden ya da Kartacalılardan sağlanan parasal yardımlarla aşılabileceği fikri daha Peloponnesos Savaşı başlarında Sparta Kralı Arkhidamos ya da savaş sırasında Syrakusalı Hermokrates tarafından dile getirilmekteydi. Thuk. 2.7 ise Peloponnesos Savaşı sırasında her iki tarafın da Perslerin maddi yardımına başvurduğunu göstermektedir. Ayrıca Yunanlı komutanlar, paralı askerlerin ödemesi için gerekli olan parayı bulmak üzere doğulu yöneticilerin hizmetine de girmişlerdir. Diod. XVI. 22.1-2, Dem. 4.19, 24; Isok. 8. 44, Atinalı Khares'in, paralı askerlere ödeme yapamaz duruma gelince, Artakserkses'e isyan etmiş olan ve daha yüksek ücret veren Artabazos'un hizmetine girmek isteyen askerlerin peşinden gitmek durumunda kaldığını, Plut. Ages. 25-31'in de Sparta kralı Agesilaos'un da paralı askerler için gerekli olan parasal kaynakları sağlamak üzere Perslere isyan eden doğulu yöneticilerin hizmetine girdiğini, bu amaçla gittiği Mısır'dan önemli ölçüde ganimetle dönmek üzereyken yolda öldüğünü kaydetmektedir.

⁹⁶ Ksen. *Anab.* 1.16-1.2.3'te aktarıldığına göre, çeşitli Yunan kentlerinin ileri gelenleriyle kurduğu iyi ilişkilerle tanınan Kyros, ülkelerinde bazı sorunlarla karşı karşıya kalan ve sorunlarını çözebilmek için paralı askere dolayısıyla da paraya ihtiyaç duyan dostlarına fazlasıyla yardımda bulunmuştu. Daha sonra kendisi bu dostlarını ve askerlerini yardıma çağırınca "*Onbinler*" olarak anılan Yunan paralı asker ordusu ortaya çıkmıştı.

⁹⁷ Ksen. *Hell.* IV.VIII.16; VII.I. 27.

⁹⁸ Lewis 2006b, 141'in aktardığı gibi belirli bir sayıda paralı asker birliğini sürekli olarak hazır bulunduran I. Dionysios bile daha fazla sayıda askeri, parasal nedenlerle sefer öncesinde ve kısa süreliğine kiralamayı tercih ediyordu.

yenen tarafın ordusuna katılan ya da daha yüksek ücret veren bir yöneticinin hizmetine girmeyi seçen, dolayısıyla durmadan yer değiştiren paralı askerlerle de karşılaşılır.⁹⁹

4. yüzyıl boyunca yüksek olan paralı asker arzının çeşitli tarafların talebini karşılamada genel olarak yeterli olduğu ve arzın her zaman talebin üzerinde olduğu kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Oysa ekonomik kaynakları neredeyse sınırsız olan ve bu dönemde imparatorluğun batı kısmında birden çok isyanla karşı karşıya kaldığı için çok fazla sayıda paralı askere gereksinim duyan Pers krallarının ve kendi askeri güçlerini kurmaya çalışan satrapların kiralamak isteyeceği ya da kiralayabileceği paralı askerlerin yalnızca bir havuzdan karşılanması mümkün olamazdı. Pers kralları, 404 - 343 yılları arasında isyan halinde olan Mısır'a karşı düzenlenen birden fazla seferde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan paralı askerlerin serbest kalabilmesi için kendi aralarında savaşmakta olan Yunan kentlerinin barış yapmasını beklemek zorunda kalmıştı. Pers Krallığı'nın batıdaki en güçlü satraplarından biri olan ve o sırada Kıbrıs'taki bir başka isyanı bastırmakla görevlendirilmiş bulunan Karia'nın yerel yöneticisi Idrieus'un 8000 paralı askeri, Mısır'a karşı düzenlenen son sefer için Doğu Akdeniz'de bulabildiği bütün paralı askerleri seferber eden Artakserkses tarafından ana orduya katılmış ve Karia Satraplığı bu askeri gücü bir daha yerine koyamamıştı.¹⁰¹ Bir başka deyişle, çoğunlukla Yunan dünyası dışından gelen paralı hafif piyadeler yönünden olmasa bile en azından Persler tarafından çok fazla talep edilen ağır piyadeler konusunda silahlata alınabilecek olan eldeki asker sayısının sınırlı olduğu ve talep edilen askerleri sağlamada yetersiz kaldığı kabul edilebilir. Bu da mali kaynaklar sınırsız bile olsa, paralı asker ordusunun sayısal büyüklüğünü dış etmenlerin sınırladığı anlamına gelmektedir.¹⁰²

⁹⁹ Thuk. 8.28'de belirtildiği gibi 411 yılında satrap Pissuthnes'in oğlu Amorges'in yönetimindeki Iassos'u bir baskınla ele geçiren Spartalılar, Amorges'in paralı askerlerini kendi ordularına katmışlardır. Diod. XX. 84.6'ya göre ise Yunanlılar savaşta esir aldıkları Yunan esirlerine genel olarak belirli savaş kuralları çerçevesinde davranmışlardır. Paralı askerler ise bu savaş kurallarının dışında sayılmışlardır. Bunlar ya yenen tarafın ordusuna katılmış, ya da katledilmişlerdir. Bu uygulama aynı zamanda Yunanlıların paralı askerleri hor gören bakış açılarının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

¹⁰⁰ Trundle 2004, 54. Austin 2006, 534. Trundle 2004, 91'e göre 4. yüzyıl boyunca geçim sınırı yükseldiği halde paralı askerlere ödenen ücretlerin azalması bu önerme için ileri sürülebilecek en önemli kanıttır.

¹⁰¹ Diod. XVI.44.1-4; Ruzicka 1992, 118-119.

¹⁰² Polyain. *Strat.* 7.14.2-4; Ruzicka 1991, 67'de aktarıldığına göre, 366 yılında Orontes adlı bir Pers görevlisinin elindeki 10000 kişilik Yunan paralı asker birliği içine Yunanlı olmayan ancak Yunanlılara benzemesi sağlanan askerler karıştırarak gerçekte olduğundan daha büyük bir Yunan paralı asker ordusuna sahip olduğu izlenimi yaratmaya çalışması, Yunan paralı askerlerinin prestijini gösterdiği gibi

Paralı askerlerin, savunma ihtiyacının sürekliliğine karşın kent savunmasına kalıcı ve verimli bir çözüm getirmeleri pratik açıdan mümkün değildi. En başta kent devletinin sınırlı ekonomik kaynakları bu askerlerin çok sayıda ve uzun süreliğine kiralanmasını zorlaştırıyordu.¹⁰³ Ayrıca paralı askerlerin işverenleri durumundaki kenti ele geçirmeleri bile olası görüldüğünden 4. yüzyılın askeri taktisyenleri bir kentin kendi vatandaş sayısından daha fazla sayıda paralı asker kullanmasını tehlikeli olarak değerlendirmişlerdi.¹⁰⁴ Diğer yandan işverenleri ile aralarındaki ilişki belirli bir ödeme ile sınırlı olan paralı askerlerin hizmet ettikleri kente o kentin vatandaşları kadar bağlı olmaları da beklenemezdi. Bu askerlerin savaş öncesinde kenti terketmeleri ya da daha yüksek bir ücret karşılığında karşı tarafa geçmeleri bile olasıydı.¹⁰⁵

En önemlisi ise bir kralın ya da *tyranın* ölümünden sonra yaşanan geçiş dönemlerinin sorunsuzca atlatılması için gerekli olan yerleşik bir askeri geleneğin paralı asker orduları tarafından sağlanamadığı görülmektedir. Paralı asker ordularına dayanan tek adam yönetimleri altında güçlenen politik yapılar, modern öncesi toplumun en örgütlü yönetici sınıflarından olan askeri seçkinlerin süreklilik arz edememesine bu nedenle de söz konusu yönetimlerin kısa ömürlü olmasına neden olmuşlardır.

2.2.3. Düzenli Ordu

Düzenli ordu denince anlaşılması gereken, sürekli olarak savaşa hazır bulunan ve askerlik yaparak hizmet ettiği devletin aynı zamanda bir üyesi olan bireylerin meydana getirdiği askeri güçtür. Vatandaş askerlerden farklı olarak, askerlik görevlerinin karşılığında devlet ya da yönetici tarafından ekonomik anlamda desteklendiklerinden, yılın tüm dönemlerinde ve farklı koşullarda yaşanabilecek savaşlar için hazır tutulmaları olanaklıdır. Diğer yandan paralı askerlerin tersine, askerlik yoluyla hizmet verdikleri devletin aynı zamanda bir üyesi olduklarından, kendi devletlerine olan bağlılıkları ekonomik kazançtan önde gelmekteydi.

Orontes'in elinde olandan daha kalabalık bir Yunan paralı asker ordusunu kiralamak istediğini ve bir şekilde bunu başaramadığını da katlayabilir.

¹⁰³ Isok. 7.9'de bir konuşmasında Isokrates, Atina'nın paralı askerler için 1000 *talantonu* boşu boşuna harcadığını iddia etmektedir.

¹⁰⁴ Aen. Tact. 12.2-13.4; karş. Dem. 23.139; Hunt 2007, 142.

¹⁰⁵ Ctesias, FGrH 688 F 13.53; Ruzicka 1991, 9-10'a göre 425 yılında tahta çıkan II. Dareios'a karşı ayaklanan akrabası Sardeis satrabı Pissuthnes'in paralı asker ordusuna Atinalı Lykon tarafından komuta edilmekteydi. Dareios'un görevlileri isyanı bastırmak üzere Anadolu'ya geldiklerinde Lykon'u ve paralı askerlerini satın alarak Pissuthnes'i terketmelerini sağlamışlardı. *Hell. Oxy.* 22'ye göre Pers komutanları Yunan paralı askerlerini denetim altında tutabilmek için ödemelerini bilinçli olarak askıya almaktaydı.

Düzenli ordular için Geç Klasik Dönem’de ortaya çıkan en uygun örneği temsil eden Makedonia ordusu göz önüne alınarak bir tanım yapılacak olursa, gerçek anlamda bir düzenli ordu, orta sınıf tarafından oluşturulan ağır piyadenin yanında, köken olarak toplumun üst tabakasına ya da soyluluğa dayanan atlı sınıfın ve alt tabakalardan sağlanan hafif piyadenin ortaklaşa meydana getirdiği, her grubun toplumsal kökeni ile orantılı önemde işleve sahip olduğu ve politik haklar ya da ekonomik kazanç anlamında aynı oranda karşılık aldığı ordudur.

Yunan kent devletlerinin orduları, geleneksel olarak, *hoplites* adıyla anılan, tarımsal orta sınıf kökenli vatandaşlardan oluşmaktaydı. Kentlerinin savunmasına bilfiil katılan bu askerler, kent yönetiminde söz hakkına sahip oluşlarını bu hizmete dayandırmaktaydı. Bunun yanında, herhangi bir iş karşılığında ücret almak Yunanlılar tarafından tuhaf ve biraz aşağılayıcı gibi kabul ediliyordu ve bu anlayış, en azından başlangıçta, kamu hizmetleri için de geçerliydi.¹⁰⁶ Ayrıca bir kentin, yeterince büyük bir ordu oluşturmak için vatandaşlarının yalnızca bir kısmını ayırmasına ve bir de bunların geçimini kamu hesabından sağlamasına olanak yoktu. Bu nedenle düzenli ordu kurumu, Yunan kent devletleri için uygulanabilir değildi.¹⁰⁷

Peloponessos Savaşı’nın geleneksel savaş anlayışıyla çelişen yönleri, Yunan savaş tekniğinde köklü değişiklikleri zorlamıştı. Daha savaşın başında, Perikles’in belirlediği stratejiyi uygulayan Atinalılar, Attika’yı istila eden Spartalıların karşısına çıkmayı ve savaşın sonucunu, belirleyici bir meydan savaşına bırakmayı reddettiler.¹⁰⁸ Aynı zamanda Potidaia Kuşatmasında ve daha sonra Sicilia Seferi’nde vatandaş *hoplites*lerin, yılın tamamına yayılan hizmetlerinden yararlandılar.

Yeni savaş tekniği ve anlayışı, vatandaş *hoplites*lerin ağırlıklı olduğu geleneksel düzenin eksikliklerini ve zayıf yönlerini ortaya çıkardı. Askerlerin yılın belli dönemlerinde kendi ekonomik uğraşlarına öncelik vermek zorunda oluşu, askeri yükümlülüklerin ikinci plana atılmasını gerektiriyordu. Askerliğin bu yarı zamanlı

¹⁰⁶ Trundle 2004, 19.

¹⁰⁷ Plat. *Dev.* 374a-374e’de tasarlanan ideal devletinde Platon, görevi yalnızca askerlik olan bir sınıfa yer vermiştir. Böyle bir düşünce, hem düzenli bir orduya duyulan ihtiyacın hem de böylesi bir uygulamanın ne denli olanaksız görüldüğünün çağdaş bir göstergesi olabilir.

¹⁰⁸ Peloponessos Savaşı boyunca Sparta ve Atina yalnızca iki kez büyük bir meydan savaşında karşı karşıya geldi ve Atina, Perikles’in de öngörmüş olduğu gibi, hem 424 yılında Delium’da hem de 418’de Mantinea’da yenildi. Delium: 4.76, 4.89-101, 5.14-15. Mantinea: 5.26, 5.64-75, 6.16

doğası en başta, yeterli sayılabilecek bir askeri eğitim programını uygulamayı zorlaştırıyordu. Hatta Klasik Dönem’de birçok kentin böyle bir programı bile mevcut değildi. Askeri eğitimi eksik kalan vatandaş orduları, savaş güçlerini ağır zırhlarına ve *phalanks* olarak anılan sıkı savaş düzeninin sağladığı kitlesel güce dayandırmaktaydı. Bu nedenle Yunan ordusu, yalnızca düz arazide yapılan yakın düzen savaşlarda etkili olabilirdi.

Yunan ordularının geneli için geçerli olan yetersiz askeri eğitim konusunda en erken ve en önemli istisnayı Spartalılar oluşturmuştur. Azınlık durumundaki bir kesime, baskı altında tutulan geniş kitlelerin aleyhinde ekonomik ve sosyal ayrıcalıklar tanıyan Sparta toplumu, bu sayede adı geçen azınlığın yalnızca askerlik işleri ile uğraşmasını ve her zaman savaşa hazır bulunmasını sağlayıp düzenli bir ordu oluşturabilmişti. Yine de Sparta deneyimini, Yunan askeri geleneğinin düzenli orduya doğru evrilmesinin başlangıcı ya da önemli bir adımı yerine, farklı bir tür vatandaş ordusu olarak görmek gerekir.

Peloponnesos Savaşı sırasında ve 4. yüzyılda ortaya çıkan askeri gereklilikler, vatandaş ordularının eksikliklerini ortaya koymuşsa da, karar alma organları askerlik görevini kendi tekelinde gören vatandaşlardan oluşan demokratik kentlerin yeni duruma hemen ayak uydurmaları beklenemezdi. Kısa süreli askeri gereksinimleri karşılamak ve vatandaş birliklerin eksiklerini orta yol bir çözüme bağlamak üzere başvurulacak yöntem, bazıları diğer kentlerden bazıları da Yunan dünyasının dışından gelen ve askerliği meslek edinmiş paralı askerler kiralamak olmuştur.

Askeri anlamda gelenekselci bir yaklaşım sergileyen Yunanlıların, daha iyi eğitim alan ve sürekli olarak savaşa hazır bulunan birliklere karşı duyulan ihtiyacı karşılama konusunda kaydettikleri en ileri aşama, yerleşik askeri düzeni devam ettiren ordunun çekirdeğini oluşturmak üzere seçkin askeri birimler kurmak olmuştur. Kökenleri belki de daha eskilere dayanan bu uygulamanın bilinen en erken örnekleri Spartalıların 300 kişilik *hippieis* ile Plataia’da Atina ordusunda yer aldığı bilinen yine 300 kişilik seçkin asker bölüğüdür.¹⁰⁹ Ancak bu birlikteki askerlerin diğer vatandaşlardan farklı olarak kamu harcamalarından desteklendiğini gösteren bir ifadeye

¹⁰⁹ Plut. *Arist.* 14. Friedel 1999, 202’de aktarıldığı gibi Atina’da bir de kamusal köle statüsünde olan ve bir tür polis görevi üstlenen İskit atlı okçularından oluşan bir birlik bulunmaktaydı.

rastlanılmaz. Çoğu durumda bunlar, vatandaşlar arasından hemen savaş öncesinde seçilen askerlerden oluşan ve kalıcı olmayan birliklerdi.¹¹⁰

Oysa Peloponnesos Savaşı sırasında yapılan Mantinea Savaşı'nda, Sparta karşıtı ittifakın içinde yer alan Argoslular'ın, diğer birliklerine ek olarak, masrafları kamu hesabından karşılanmakta olan ve *logades* (Yun: Λογάδες) olarak adlandırılan 1000 seçkin askeri vardı.¹¹¹ 4. yüzyıla gelindiğinde yaygınlaşmış olduğu görülen ve genel olarak *epilektoi* (seçkin birlikler) adıyla anılan bu birliklerin en başarılı ve en çok bilinen örneği Thebailıların Kutsal Bölüğü'dür (*Hieros Lokhos ton Thebon* Yun: Ἱερός Λόχος τῶν Θέβων).¹¹² Arkadia federasyonunun *Eparittoi* (Yun: Ἐπαριτοί) olarak adlandırılan bir seçkin birliğinin bulunduğu, Elislilerin de Üçyüzler denilen bir birliğe sahip olduğu bilinmektedir.¹¹³ Ayrıca Syrakusailıların ve Atinalıların da seçkin birlikleri vardı, ancak bunların sadece vatandaşlar arasından seçilen adamlardan mı oluştuğu yoksa diğer örneklerdeki gibi gereksinimlerinin kamu hesabından mı karşılandığı tam olarak belli değildir.¹¹⁴

Kent savunmasına katılan vatandaşlar arasında dar bir kümenin diğer vatandaşlara göre daha itibarlı bir konumda olması Yunan anlayışı ve askeri geleneği açısından olağandışıdır. Seçkin birliklerin aristokratların yönetiminde olduğu birçok Peloponnesos kentinde bulunması, bu birliklerin oligarşik bir yanı olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bu nedenle demokratik kentlerde bile, bu birliklerin önemli bir politik güç odağı haline gelmeleri olağan karşılanmalıdır. Argoslu zengin gençlerin oluşturduğu seçkin birlik daha sonra geleneksel düşmanları olan Sparta ile birleşerek demokrasiye son vermişti.¹¹⁵ Arkadia Birliği'nin *Eparittoi* için tapınak hazinelerinin kullanılmasını yasaklaması, böylece bunlara yapılan ödemelerin kaldırılması üzerine, bu görevi ücret almadan yerine getiremeyecek durumda olanların birlikten ayrıldığı, ama

¹¹⁰ Hunt 2007, 144 dipnot 163.

¹¹¹ Thuk. 5.67; 72; 73.

¹¹² Plut. *Pel.* 18-19; Plut. *Mor.* 761b; Ath.13.561f, 13.602a.

¹¹³ Arkadialı *eparittoi*: Ksen. *Hell.* VII.IV.22; Elisli Üçyüzler: Ksen. *Hell.* VII.IV.13

¹¹⁴ Diod. XI.76.2; Aeskhin. 2.169; Plut. *Phok.* 13.2. Atinalıların İskit kökenli kölelerden oluşan ve sürekli hazır tutulan bir athi okçu birlikleri vardı. Her ne kadar bu askerler vatandaşlardan oluşan seçkin birliklerle bir tutulmasa da düzenli ordu geleneğinin gelişimi içinde değerlendirilmelidirler.

¹¹⁵ Thuk. 5.67, 81; Diod. XII.75.7, 79.6-7, 80.2-3.

ekonomik olanağa sahip olanlardan bazılarının birliği ele geçirebilmek için birliğe katılmak istediği bilinmektedir.¹¹⁶

Özellikle 4. yüzyılda yaygınlaşan seçkin birlik oluşturma uygulamaları, düzenli askeri birliklere duyulan ihtiyaç karşısında kent devletlerinin sınırlı ekonomik olanaklar ve sosyal düzenlerinin koyduğu engellere rağmen ulaşabildikleri son noktayı temsil ediyordu. Askeri eğitim konusunu çözümleyip, her zaman için savaşa hazır olan birlikler kurmuş olsalar bile, Yunan kentlerinin düzenli bir orduya sahip olmalarının önünde başka yapısal engeller vardı. Bütün bir ordunun ya da daha büyük birliklerin ekonomik yönden desteklenmesi kentin olanakları çerçevesinde olanaksız olduğu için bu birliklerin sayısal gücü çoğu zaman birkaç yüz seviyesinde tutulmuştur. Nitekim Arkadialılar kendi seçkin birimlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tapınak hazinelerini kullanmak zorunda kalmışlar, bu uygulama da birlik içinde hoşnutsuzluğa neden olmuştur.¹¹⁷

Toprak sahibi orta sınıfların egemen olduğu demokratik kentlerde farklı toplumsal sınıflara dayanan bileşik yapıda gerçek anlamda bir düzenli ordunun meydana gelmesi olanaksızdı. Böyle bir ordu ancak tüm toplumsal yapıları denetim altında tutabilecek ve birbirlerine karşı dengeleyebilecek bir mutlak yöneticinin yönetiminde oluşabilirdi. 491 yılında Gela’da *tyran* olan ve 485’te Syrakusai gibi zengin ve güçlü bir kentin denetimini ele geçiren Gelon, daha 5. yüzyılda ağır piyade, atlı ve çeşitli hafif piyade birliklerinden oluşan böyle bir bileşik ordu kurmuştu.¹¹⁸ Pherai *tyram* Iason da Thessalia *tagosu* seçildikten sonra 20000 piyade, 8000 atlı ve çok sayıda *peltastesten* oluşan benzer nitelikte bir ordu meydana getirmişti.¹¹⁹

¹¹⁶ Ksen. *Hell.* VII.IV.33-34.

¹¹⁷ Arkadialı *eparitoinin* ekonomik kaynakları için: Ksen. *Hell.* VII.IV.33.

¹¹⁸ Gelon, 481 yılında Perslere karşı kendisinden yardım isteyen Yunanlılara 200 *trieres*, 20000 ağır piyade, 2000 atlı, 2000 okçu, 2000 sapancı ve 2000 de diğer hafif piyade ile yardım edeceğine söz vermiş ve ertesi yıl Sicilia’ya saldıran Kartacalıları 50000 piyade ve 5000 atlıdan oluşan ordusu ile yenmişti. Hdt. 7.154, 155, 158; Diod. XI.21.1-3

¹¹⁹ Ksen. *Hell.* VI.I.19. Ayrıca Thessalia’nın diğer askeri kaynakları için: Ksen. *Hell.* VI.I.8,9,11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ KLASİK DÖNEM'DE YUNAN DÜNYASI VE ASKER ALMA

3.1. SPARTA

2.1.1. Sparta Toplumu ve Askeri Gelenek

Sparta toplumu, kökenleri ve sahip oldukları sosyal statü bakımından birbirinden ayrılan üç temel sınıfın meydana getirdiği bir yapıydı. Bu yapının çekirdeğini *Eşitler* (*homoioi* Yun: *ὁμοῖος, ὁμοιοι*) olarak adlandırılan tam vatandaşlık haklarına sahip *Spartiatiai*, (Yun: *Σπαρτιάται, Σπαρτιάτης*) sınıfı oluşturmaktaydı. Aslında *Eşitler* terimi, üst düzey seçkinleri tanımlayan bir adlandırmaydı, ancak çoğu zaman hem seçkin hem de sıradan vatandaşları kapsayan *Spartiatesin* eşanlamlısı olarak kullanılmaktaydı. Kentin toplam nüfusu içinde azınlığı oluştursalar da¹²⁰ sadece *Spartiateslerin* kent yönetimine katılma hakkı vardı ve ekonomik anlamda en ayrıcalıklı sınıfı oluşturanlar da yine onlardı.

Spartiatiai, 12. yüzyıldaki Ege Göçleri ile Yunanistan'a akın eden, daha sonra Peloponnesos'a gelip 10. yüzyılda Lakonia'ya yerleşen Dorlar'ın torunlarıydı.¹²¹ İlk gelenler ele geçirdikleri bölgede yaşayan insanları köleleştirip, çevrede yaşayanlara (*perioikoi*) da bağlı halk statüsü vererek Lakonia'nın tamamına egemen olmuşlardı. Yeni fethedilen topraklar eşit parçalara ayrılıp ad çekme yöntemiyle paylaşıldı. Uygulanan bu yöntem nedeniyle *kleros* olarak anılan bu hisseler zaman içinde gittikçe belirginleşen mülkiyetin dengesiz dağılımı ve nüfus artışı nedeniyle yetersiz kalmaya başlayınca Spartalılar Lakonia'nın batısında kalan Messenia'ya doğru yayılmaya başladılar.¹²² 8. yüzyılda başlayan bu yayılma girişimi 7. yüzyılda tamamlandı ve

¹²⁰ Hdt. 9.28'e göre 479 yılında Plataia'ya gönderilen Sparta ordusunda her bir *Spartiates*'in yanına yedi *Heilotos* verildiği bilinmektedir. Cartledge 2002, 151'de ifade edildiği gibi bu sayılar tartışmalı olmakla birlikte, toplam Sparta nüfusu içinde bu iki grup nüfus oranını temsil ediyor olabilir.

¹²¹ Dorların kökeni ile Yunanistan'a ve Peloponnesos'a gelişleri konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Mansel 2004, 93-97'de de aktarıldığı gibi bunlardan en yaygın kabul göreni Dorların kuzeyden gelerek Myken uygarlığının merkezleri olan tahkimli sarayları yıkıp Yunan Ortaçağ'ını başlattıklarını ileri süren görüştür. Bir diğer görüş ise Dorların daha Myken döneminde Peloponnesos'ta yaşadığını ve Dor istilası diye bilinen olayın aslında Dor kitlelerinin Myken efendilerine karşı ayaklanması olduğunu iddia etmektedir. Bu konuda yapılan tartışmaların ve ileri sürülen görüşlerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için: Cartledge 2002, 65-87.

¹²² Cartledge 2002, 99-100.

burada da Lakonia’da olduğu gibi, yerli halkın bir kısmı köle bir kısmı da bağlı halk statüsüne indirildi.

Messenia’nın fethi Spartalılar’a çok büyük ekonomik olanaklar sağlarken aynı zamanda çok ciddi yönetim sorunlarına da yol açtı. Uzun ve yıpratıcı bir savaş için ödenen bedel kadar, getirdiği kazanımlarının da eşitsiz paylaşımı zaten bir takım toplumsal huzursuzluklar yaratmıştı. Ancak asıl sorun Messenialılarla birlikte sayıları Spartalılar karşısında ezici bir çoğunluğa ulaşan kölelerin er ya da geç ayaklanmalarının kaçınılmaz oluşuydu. 669 yılına tarihlenen Sparta ve Argos arasındaki Hysiai Savaşı’nda Sparta’nın ağır bir yenilgiye uğramasının ardından başlayan böyle bir ayaklanmanın güçlülük bastırılması, Sparta anayasasının yeniden düzenlenmesi ve Sparta’nın ünlü toplum düzeninin kurulmasıyla sonuçlandı. Lykurgos adında efsanevi bir yasa koyucu tarafından kurulduğu kabul edilen yeni düzen, yasa koyucunun Girit, Anadolu ve Mısır’a yaptığı gezilerde edindiği izlenimlere göre şekillenmiştir. Geleneğe göre Lykurgos, özellikle Mısır’da bulunduğu sırada savaş insanların diğer sınıflardan ayrılmış olduğunu görmüş ve bu ayrılığı Sparta’da uygulamıştır.¹²³

Lykurgos gibi yalnızca bir kişi tarafından ortaya atılmış ya da zaman içinde yapılan düzenlemelerle son şeklini almış olsun, yeni düzen küçük bir seçkin kesim ile bunları dengeleyen geniş bir orta sınıftan oluşan *Spartiatat*’nin toplum içinde sahip olduğu üstün konumu salt askeri güce dayanarak sürdürmesini öngörüyordu. Bunun için *Spartiates*lerin sürekli askeri eğitim almaları ve ömür boyunca savaşa hazır olmaları zorunlu tutuldu. Diğer yandan da askerlik dışında işlerle uğraşmaları yasaklandı. Geçimlerini sağlamaları için her birine satılması ya da herhangi bir yöntemle bir başkasına devredilmesi yasak olan *kleroslar* verildi. Sahip oldukları toprakları işleyecek hizmetkârlar da yine devlet tarafından tahsis edilmekteydi. Onlardan beklenen ise çocukluktan yaşlanıncaya kadar askeri eğitim almaları ve sürekli bir askeri kamp hayatı içinde her an savaşa hazır olmalarıydı. Böylece Herodotos’un zamanında Sparta toplumu, kısmen vatandaşlar arasındaki özel mülkiyet eşitsizliklerini hafifletmek, kısmen de son derece kalabalık *heilot* nüfusu karşısında gittikçe azınlıkta kalan vatandaş sayısını dengelemek için askeri ölçütlere göre yeniden düzenlenmiş duruma gelmişti.¹²⁴

¹²³ Hysiai Savaşı için: Pausanias, 2.24.7; Plut. *Lyk.* 4.

¹²⁴ Cartledge 2002, 199.

Sahip oldukları sosyal statü bakımından Sparta ya da daha geniş anlamda Lakonia toplumunda ikinci sınıfı oluşturan gruba “çevrede yaşayanlar” anlamında *perioikoi* (Yun: *περίοικος, περίοικοι*) denilmekteydi. Bu sınıfı, *Spartiates*lerin egemenliklerini dayatmakla yetinip köleleştirmedikleri komşuları ile değişik nedenlerle Lakonia’ya gelip yerleşen yabancılar meydana getirmişti. Tüm Yunan dünyasında görülebilen bağlı halklar ya da yabancı yerleşimciler gibi, politik haklardan yoksun ancak bütünüyle özgür insanlar olan *Perioikoslar* Lakonia ve Messenia’da farklı sayıda bulunan kentlerde yerleşmiş durumdaydı. Lykurgos’un başlattığı varsayılan toprak dağıtımı zamanında, olasılıkla *Spartiates*lerin sahip olduğundan daha küçük boyutlarda, 30000 *kleros perioikoslar* için ayrılmıştı.¹²⁵ Ayrıca *perioikoslar*, tarım kadar *Spartiates*lerin neredeyse hiç rol almadıkları ticaret, zanaat ve denizcilik gibi diğer ekonomik alanlardaki boşluğu da doldurmaktaydı.

Sosyal anlamda *perioikoslar*, tam hukuklu *Spartiates*ler ile tarımsal köle konumundaki *heilotlar* arasında aracı rolü oynayarak birincilerin diğerleri üzerindeki egemenliğini olanaklı kılacak görevler üstlenmişlerdi. Lakonia ve Messenia’nın Argos ve Arkadia ile sınır olan bölgelerinde yaşadıklarından, *heilotların* diğer kentlerle ya da halklarla doğrudan temas kurmalarını engelliyor ve böylece denetim altında tutulmaları sağlanmış oluyordular.¹²⁶

Sparta toplumunun en alt katmanı toprağa bağlı köle statüsüne indirgenmiş *heilotes* (Yun: *ἐῷωτες*) sınıfından oluşmuştu. *Spartiates*lerin hizmetine verilmiş devlet kölesi olarak yaşayan ve bu nedenle özgürleştirilmeleri yalnızca devlet eliyle mümkün olan *heilotlar*, efendilerinin topraklarını işleyip elde edilen ürünün büyük kısmını toprak sahibine vermekle yükümlüydü. Bunların ataları Lakonia ve Messenia’da oturan ve işgalci Dorlar tarafından köleleştirilen yerlilerdi. Lakonialı *heilotlar*, Messenia kökenlilere göre daha az sayıdaydı ve çok daha erken bir tarihte, olasılıkla Dorların gelişinden hemen sonra 10. yüzyılda Sparta egemenliğine girmişlerdi. Messenia ise 8. ya da 7. yüzyılda işgal edilmişti ve daha kalabalık bir nüfus barındırmaktaydı.

¹²⁵ Plut. *Lyk.* 8. Plut. *Agis.* 8.1’e göre ise Agis, 242 yılında *perioikoi* için onbeş bin hisse planlamıştır. Ancak Plut. *Kleom.* 11.3’e göre de III. Kleomenes zamanında (236 - 222) yalnızca dört bin *Perioikoi* seferber edilebilmiştir.

¹²⁶ Cartledge 2002, 154-5. *Perioikosların* bazı durumlarda, *Spartiatay*e karşı *heilotlarla* iş birliği yaptığı da bilinmektedir. Thuk. 1.101; Cartledge 2002, 187’de aktarıldığı gibi 465 depremiyle patlak veren *heilotlar* isyanında Messenia’daki Thouria ve Aithia gibi *Perioikos* yerleşimleri isyancılara destek vermişlerdir.

Messenia'nın ilhak edilmesinin ardından *heilot*ların sayıları iyice artmış ve azınlıkta kalan *Spartiates*ler karşısında tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Her an ayaklanabilecek olmalarından duyulan korku devletin ileri gelenlerini sürekli bir güvenlik endişesi ile karşı karşıya bıraktığından, *heilot*ları denetim altında tutmayı amaçlayan ve neredeyse gelenekselleşen bir takım baskı mekanizmaları ortaya çıkmıştır.¹²⁷

Görüldüğü gibi Sparta toplumunda temel ekonomik etkinlikler, kişisel özgürlükten ya da politik haklardan yoksun, ancak çoğunluğu oluşturan sınıflar tarafından yürütülmekte ve bunların ortaya koyduğu zenginliğin büyük kısmı, ayrıcalıklı durumdaki azınlığın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmaktaydı. Hem ekonomik hem de nüfus bakımından toplumun en önemli kesimini oluşturan bir sınıfın her türlü haktan yoksun olarak yaşamaya devam etmesi, yalnızca azınlığın sürekli bir baskı sayesinde çoğunluğu yıldırmasıyla mümkün olabilirdi.¹²⁸ Bu nedenle ayrıcalıklı azınlık sürekli bir güvenlik endişesinin de güdümlendiği sürekli bir seferberlik halinde yaşamak zorundaydı. Zaten ekonomik ihtiyaçların *heilot*lar emeğiyle karşılanması *Spartiates*lerin devamlı askeri eğitim almalarını ve savaşa ya da herhangi başka bir olağanüstü duruma hazır olmalarını pratik olarak mümkün kılıyordu. Başka bir ifade ile *Spartiatas*, *perioikoi* ve *heilot*lar arasındaki üretim-egemenlik ilişkileriyle şekillenen toplum düzeni, Sparta'nın askeri geleneğini hem zorunlu hem de olanaklı hale getirmekteydi.

3.1.2. Sparta Askeri Toplumu

Eskiçağda, Sparta'nın yenilmez (*aniketos*, Yun: *Ἀνίκητος*) olarak nitelenmesini sağlayan, köklü bir askeri geleneği vardı. Bu gelenek Sparta toplumunun diğer Yunanlıların aksine askerlik konularını diğer herşeyden daha çok önemsemelerine dayanıyordu. Askeri bir toplum olarak tanımlanan Sparta'nın, toplumsal ve askeri yapıları arasında doğal olarak sıkı bir ilişki ve dikkat çekici bir paralellik

¹²⁷ Cartledge 2002, 139-142 ayrıntılı bir tartışma içermektedir. *Heilot*lar sosyal konumları bakımından köle olarak kabul edilseler de gündelik hayatlarında sürdükleri yaşantı özgür bir insaninkiyle oldukça benzerdi. Bu nedenle toplum içindeki rolleri “köle ile özgür insan arası (*μεταξὺ δὲ ἑλευθέρων καὶ δούλων*)” şeklinde tarif edilmiştir. Poly. 3.83 Diğer yandan maruz kaldıkları baskı nedeniyle “*Sparta*'da özgür insanın her yerdekinden daha özgür, kölenin her yerdekinden daha köle olduğu” da söylenegelmiştir. Plut. *Lyk.* 28.

¹²⁸ Thuk. 4.80, Sparta'da *heilot* toplumunu denetim altında tutmak için uygulanan oldukça sert yöntemler hakkında bilgi vermektedir.

bulunmaktaydı. Toplumsal sınıflar olan *Spartiatat*, *Perioikoi* ve *Heilotes* arasındaki toplumsal eşitsizlikler, bu eşitsizliklerin asıl kaynağı sayılan askeri alanda da geçerliydi.

3.1.2.1. *Spartiatat*

Sparta'nın toplumsal yapısında olduğu gibi askeri sisteminde de *Spartiates*ler merkezi konumdaydı ve ordunun çekirdeğini oluştururdu. Kentin askeri gücü de ordunun bel kemiğini oluşturan *Spartiates*lerin sürekli olarak savaşa hazır tutulmasına dayanmaktaydı. *Spartiatat* sınıfına mensup olan bütün erkekler için askerlik, yaşlanıncaya kadar devam eden bir yükümlülüktü. Yeni doğan bir erkek çocuk, daha bebek iken fiziksel olarak askerliğe uygun olup olmadığı konusunda *ephoroi* (Yun: *ἔφορος*, *ἔφοροι*) tarafından denetlenir ve zayıf bulunması durumunda ölüme terk edilirdi. Sağlam kabul edilen çocuklar yedi yaşında ailesinden alınarak devlet tarafından verilen *agoge* (Yun: Attik: *ἀγωγή*, Dorik: *ἀγωγά*) adlı programa alınır ve yirmi yaşına kadar süren çok sert bir eğitime tabi tutulurdu.

*Spartiates*ler eğitimlerini tamamladıktan bir diğer deyişle yirmi yaşından sonra evlenseler bile otuz yaşına kadar evlerinde değil, üyesi oldukları küçük gruplar içinde yaşar, ailelerini ancak kısa süreliğine ziyaret edebilirlerdi. Otuz ile altmış yaşları arasında da düzenli olarak tekrarlanan askeri eğitim programlarına katılmaları beklenirdi.

Altmış yaşını geçenler ülke dışına yapılan seferlerden muaf tutulsa da askerlik hizmeti olasılıkla altmış beş yaşına kadar devam ediyordu.¹²⁹ Askerlik yükümlülüğünün 20 yaşında başlayıp 65 yaşına kadar sürdüğü göz önüne alınırsa, ordu içinde *Spartiates*lerin 45 yaş grubuna ayrıldığı anlaşılır. Çoğu seferberlik durumunda askerlik çağında olanların üçte ikisi bir başka deyişle ilk 30 yaş grubu orduya çağırılırdı. Sparta devleti, askerlik dışında bir işle ilgilenmesini istemediği vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamayı bütünüyle kendi üzerine almıştı. Askerlere geçimlerini sağlamalarına yarayacak ekonomik kaynaklar yanında giyim ya da silah gibi savaş donanımları da devlet tarafından sağlanmaktaydı.¹³⁰

¹²⁹ Figueira 1986, 168; Örneğin Ksen. *Hell.* V.IV.13'e göre Kral Agesilaos, 378'de Boiotia üzerine yapılan bir seferden yaşını ileri sürerek bağışlanmasını talep etmişti.

¹³⁰ Cartledge 2002, 159.

3.1.2.2. *Perioikoi*

Perioikoslar tıpkı toplumsal hayatta üstlendikleri tamamlayıcı roller gibi orduda da ikincil derecede önemli görevleri yerine getirirlerdi. Kuzey Lakonia’da bulunan Skiritis bölgesinden gelen ve *Skiritae* olarak adlandırılan askerlerin ise diğer *Perioikoi* arasında daha seçkin bir yeri vardı. Bu askerler, ayrı bir *hoplites* gücü olarak en sol tarafta bir tür onur konumuna yerleştirilirlerdi ve Mantinea Savaşı’nda sayılarının 700 olmasına bakılırsa nitelikleri kadar nicelikleri ile de Sparta ordusuna önemli bir katkı sağlıyorlardı.¹³¹ *Perioikoslar* Spartalıları bütün seferlerinde takip etmekle ve görev süresi bakımından onlarla aynı koşullarda hizmet vermekle yükümlüydüler. *Spartites*lerle birlikte sıradan bir *hoplites* ordusunun başarabileceğinden daha karmaşık manevralara girişebilecek durumda olduklarından vakitlerinin önemli bir bölümünü eğitime ayırmaları gerekirdi. Ayrıca savaş donanımları devlet tarafından sağlanan *Spartiatatai*’nin aksine, *Perioikoslar* zırh ve silahlarını kendi olanaklarıyla temin etmek durumundaydı.¹³² Bu nedenlerle toplam nüfuslarının tamamı değil, ekonomik yönden ortalamanın üstünde kalan ve olasılıkla kendilerine daha fazla ayrıcalık sağlanan küçük bir bölümü askerlik hizmeti için seçilmekteydi.¹³³

5. yüzyılın sonuna ya da Peloponnesos Savaşı’na kadar ordu içinde sayısal olarak *Spartiatatai* ile eşit sayıda *Perioikoi* görev yapmaktaydı. Ancak 425 yılında Sphakteria adasında kuşatıldıktan sonra Atinalılara teslim olan 292 Spartalı askerden yalnızca 120 tanesinin *Spartiates* olması, Eşitler’in sayısı azaldıkça ordu içindeki *Perioikoi* oranının arttığını gösterir.¹³⁴ Normalde *phalanksın* kanatlarında ve arka sıralarında yer alan *Perioikoslar*, ağır bir yenilgi yaşanmadıkça fazla can kaybına uğramazlardı. Zamanla ordu içinde çoğunluğu oluşturur duruma gelince, karşı karşıya kaldıkları ölüm riski de artmış oldu. Görevleri ağırlaştığı ve daha önemli hale geldiği

¹³¹ Thuk. 5.67, 68; Cartledge 2002, 219-220. Cartledge 2002, 159’a göre *Skiritae* dışında yalnızca *perioikoiden* oluşan bağımsız birliklere rastlanmazdı.

¹³² Ksen. *RL*, 11.5-10, karş. Hdt. 7.211, Thuk. 5.71. Cartledge 2002, 159; 219-220, *perioikoi* *hoplites*lerin savaş yeterliliklerine ilişkin kayıtlar içermektedir.

¹³³ Plut. *Ages.* 26.6-9; *Mor.* 213F-214A; Polyain. 2.1.7. Figueira 1986, 170; 182. Ksen. *Hell.* IV.II.16; IV.IV.19; V.IV.41; V.IV.55; VII.IV.20; VII.IV.27’de de görüleceği gibi kaynaklarda Sparta ordusundan çoğu kez, *Spartiates*ler ile *perioikoslar*’ın ortaklaşa oluşturdukları bir yapı olarak bahsedilir.

¹³⁴ Hdt. 9.10; 11; 28; 29; Thuk. 4.38. Figueira 1986, 176-177, Sphakteria için göreve çağrılan *perioikoslardan* bazılarının birliklerine katılmadan önce ordunun adaya gönderildiğini göz önüne alarak ordu içinde *Spartiatatai* oranının daha bile düşük olabileceğini ifade etmektedir.

halde, sosyal konumlarının değişmemiş olması *Perioikos*ların düzene yabancılaşmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

3.1.2.3. *Heilotes*

*Heilotes*in Sparta askeri sistemi içindeki temel askeri işlevi, destek hizmetlerinin yerine getirilmesi idi. Savaşta bir *Spartiates*'in yanında kalkan taşıyıcısı olarak en az bir *heilot*lar bulunmaktaydı. Baskı altında tutulan bir toplum olarak, kalabalık nüfusları Sparta kentinin en büyük güvenlik sorununa neden olduğundan *heilot*ların askeri işlevleri dikkatle denetim altında tutulmakta ve etkinlikleri kararlı bir şekilde sınırlandırılmaktaydı.

Yine de Sparta'nın elindeki en kalabalık insan gücü kaynağının askeri potansiyelini kullanmadıklarını söylemek doğru olmaz. Aslında ayaklanmaya bu kadar yatkın oldukları halde, Sparta *heilot*ları Yunanistan'ın diğer sıradan kölelerinden daha sık efendilerinin ordularına piyade olarak alınmışlardır.¹³⁵ Plataia'ya gönderilen Sparta ordusunda yer alan her *Spartiates* için yedi, toplam 35000 *heilot* görevlendirilmişti. Perslere karşı mümkün olduğunca kalabalık bir ordu çıkarma gerekliliği nedeniyle seferber edilen bu büyük *heilot*lar birliği hafif piyade olarak savaşa katılmıştır.¹³⁶

5. yüzyıl boyunca azaldığı alışılan tam hukuklu vatandaş nüfusunun ve Peloponnesos Savaşı'nın zorladığı yeni savaş koşullarının zorlaması ile *heilot*lar kökenli askerlerin Sparta ordusunda üstlendiği görevler giderek artan derecede önem kazanmaya başlamıştır. Spartalılar ilk kez 424 yılında Sparta ordusu yanında sefere katılan köleleri özgürleştirmiş ve *heilot*lar insan gücünden sistemli olarak yararlanmaya başlamıştır. Her ne kadar bu askerlerin Sparta askeri gücüne katkısı tartışılmaz derecede önemli olsa da, *heilotes* sınıfının silahlandırılması Sparta için her zaman hassas bir konu olmaya devam etmiştir.¹³⁷

3.1.2.4. Peloponnesos Birliği'nin Askeri Desteği

Sparta askeri yapısı içinde, Peloponnesos Birliği kentlerinin sağladığı katkının da önemli bir yeri vardır. Spartalıların askeri gücünün sayısal anlamda büyük bölümünü

¹³⁵ Hunt 2007, 140.

¹³⁶ Hdt. 9.28-30.

¹³⁷ Thuk. 4.80; Ksen. *Hell.* VI.V.29.

müttefik kentlerin gönderdiği birlikler oluşturmaktaydı. 4. yüzyılda Sparta ile yapılacak bir savaşın Sparta topraklarında yapılırsa başarılı olabileceğini ileri süren Korinthoslu Timolaos, Sparta ordusunu bir ırmağa benzeterek, kaynağında sayısal olarak daha zayıf olduğuna, ancak ilerledikçe müttefiklerinin katkısı sayesinde büyüdüğüne bir başka ifade ile ordunun sayısal anlamda en önemli bölümünün müttefik kentlerden sağlandığına dikkat çekmiştir.¹³⁸

Müttefik kentlerin katkısı çoğu zaman görüntüden ibaret kalıyor ve savaşta yerine getirdikleri görev önemli ya da belirleyici gibi görünmüyordu. Spartalılar da müttefiklerin sayısal niceliğinin sağlayacağı güç gösterisi dışında çok fazla bir katkı beklemiyor, katılımlarını daha çok bir tür bağlılık göstergesi olarak değerlendiriyorlardı. Daha sonra cezalandırılma bile seferberlik sırasında bir kent, Spartalılar'a katılmayı reddedebiliyor ya da savaş sırasında belirgin bir isteksizlik gösterebiliyordu.¹³⁹

2.1.3. Syssitia ve Kleros Sistemi

Agoge eğitimini tamamlayan bir *Spartiates*in orduya katılabilmesi için *syssitia* (Yun: *συσσίτια* ya da *φιδίτια*) denilen yaklaşık on beş kişilik ortak sofralardan birine üye olarak kabul edilmesi gerekirdi. Askerlik hizmetini yerine getirmekle vatandaşlık haklarını sürdürmek arasındaki ilişki göz önüne alındığında, *syssitia* üyeliğinin bir *Spartites* için ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Bu gruplar *Spartiatas* için sosyal statülerini korumalarını sağlayan kurumlar olmalarının yanı sıra neredeyse ikinci bir aile gibiydi. Grup üyelerinin yemeklerini birlikte yemeleri ve evli bile olsalar özellikle otuz yaşından küçük olan gençlerin arkadaşları ile aynı mekânda uyumaları zorunluydu.¹⁴⁰

Bir *Spartiates*'in *syssitia* üyeliğine kabul edilmesi ve üyeliğinin devam etmesi için bu ortaklığa her yıl önemli bir miktar yiyecek ve biraz da para vermesi zorunluydu. *Spartiates*ler arasında önemsenen bir yükümlülük olan bu ödeme bir anlamda tam vatandaşlık statüsünün ön koşulu idi ve yerine getirilmesi bir *klerosa* (Yun: *κλήρος*, *κλήροι*) sahip olmayı gerektiriyordu. Sparta askeri gücünün temeli *kleros* sistemine dayandığından, bu gücün sürdürülebilmesi için *Spartiatas* sınıfından bütün erkek üyelere bir *kleros* verilmesini öngören ve bunu sağlayan bir yeniden dağıtım

¹³⁸ Ksen. *Hell.* IV.II.11.

¹³⁹ Ksen. *Hell.* IV.II.20.

¹⁴⁰ Plut. *Lyk.* 10.

sistemi işlemekteydi.¹⁴¹ Buna göre, sıradan bir *Spartiates*'e ve ailesine en az bir *kleros* veriliyor ve sözü edilen *Spartiates*'in kaç çocuğu olursa olsun –ki yasalar mümkün olduğunca çok çocuğu olmasını sağlamaya çalışıyordu- bu çocuklardan her birine *agoge* eğitimini tamamlamaları durumunda en az bir *kleros* garanti ediliyordu. *Kleros* sahibinin ölmesi durumunda toprak, düzenin sağlıklı işleyebilmesi adına başka bir *Spartiates*'e veriliyordu. Görüldüğü gibi toprak kişiye kullanılmak üzere veriliyor ve mülkiyeti aslında devlette kalıyordu.¹⁴² Sonuç olarak *kleroslar Spartiatesler* arasında olabildiğince dengeli dağıtılıyor, hisselerin miras yoluyla el değiştirmesinin neden olabileceği uygulama sorunlarının ve en önemlisi toplumun çoğalma eğilimi üzerine herhangi bir caydırıcılığın sözkonusu olmaması sağlanmış oluyordu.

Dorlar Peloponnesos'a ilk geldikleri zaman ele geçirdikleri toprakları kendi aralarında eşit parçalara ayırıp ad çekmeyle paylaşarak *kleros* sisteminin temelini atmışlardı. Daha sonra artmakta olan nüfuslarının ihtiyacına cevap verebilmek için topraklarını genişletmeye giriştikleri, Lakonia'nın tamamını ele geçirmelerinin ardından 8. yüzyılda Messenia'da bazı yerleşimler kurarak yayılmalarını bu yöne doğru genişlettikleri kabul edilebilir. Ancak bu süre içinde kentin toprakları birkaç elde toplanmaya başlamış ve vatandaşlar arasındaki mülkiyet eşitsizlikleri derinleşmişti. Messenia'nın tamamen denetim altına alınmasından sonra bile söz konusu koşulların iyileştirilememesi bir takım sosyal huzursuzluklara yol açmış ve radikal reformların yapılmasını gerektirmiş olabilir. Bu bağlamda uygulamaya geçirilen ve Lykurgos'a atfedilen düzenlemeler sonucunda çoğunluğu ya da en azından yarısı Lakonia'da olmak üzere 9000 *kleros* oluşturulmuştur. Her vatandaşın eşit büyüklükte toprağa sahip olmasını (*isokleroi* Yun: *ἰσοκλήροι*) öngören bu yeni düzen zengin ya da fakir, soylu ya da sıradan *Spartiatiai* arasındaki zenginlik farklılıklarını bütünüyle ortadan kaldıramasa da en azından tüm bireylere ekonomik güvence sağlamıştır.¹⁴³

¹⁴¹ Plut. *Mor.* 238E; *Lyk.* 16'ya göre *agoge*yi tamamlayan her *Spartiates*'in bir *klerosa* sahip olma hakkı vardır ve hakkı olan toprak kendisine daha bebeklikte tahsis edilmektedir. Figueira 1986, 171 ise yeni doğan bütün çocuklara bir hisse sağlamanın pratik zorlukları hesaba katılarak toprak dağıtımının daha ileri bir yaşta yapıldığı ileri sürmektedir.

¹⁴² Sparta'da hiç özel mülkiyet olmadığını söylemek herhalde çok iddialı bir ifade olur. Olasılıkla *agoge*yi bitirerek hak sahibi duruma gelen sıradan *Spartiateslere* dağıtılan kamu malı ortak *klerosların* yanında soylu *Spartiates* ailelerinin başlangıçtan beri özel mülkü olan *kleroi* de bulunmaktaydı. Diğer yandan Polyb. 6.45.3, bir *Spartiates*'in diğerinden daha fazla toprağa sahip olmasının yasalara göre mümkün olmadığı da ifade etmektedir.

¹⁴³ Plut. *Agis*, 8.2; *Lyk.*, 8. *Agis*. 5.2, her *Spartiates* için bir *kleros* verildiğini aktarmaktadır.

5. yüzyılın ortasında meydana gelen deprem ve *heilotes* isyanı sonucunda karşı karşıya kalınan insan gücü kayıpları nedeniyle *Spartiatas* sayısının azalması, ilk olarak her vatandaşa bir *kleros* verilmesini sağlayan yeniden dağıtım yönteminin terkedilmesine yol açtı. Bir *Spartiates*'in ölümü durumunda kendisine verilmiş hissenin yeni bir üyeye geçmesini sağlayan olağan süreç, aniden yükselen ölüm oranı sonucunda sayısı artan sahipsiz toprakların dağıtımını karşısında işlemez hale gelmişti. Sorunun giderek büyümesi bu tarz toprakların ölen kişinin ailesinin kullanımında bırakılması yönünde bir eğilim ortaya çıkmasına ve *kleros*ların miras ya da evlilik yoluyla devredilebilir mülklere dönüşmesine yol açtı. Spartanların depremden sonra geçerli olmaya başlayan bu mirasa dayalı yeniden dağıtım sisteminin Lykurgos'tan beri devam ettiğine inanmaya başlamaları mülkiyet anlayışının kısa sürede kurumsallaştığını gösterir.¹⁴⁴

Sparta'nın tarımsal üretim kapasitesinin tam hukuklu vatandaşlar arasında olabildiğince dengeli dağılmasını sağlayan *kleros* sistemi, devletin askeri gücünü sürdürmesini sağlayan temel kurum niteliği taşımaktaydı. Devlete ait olduğu kabul edilen topraklar olağan yöntemle *Spartiatas* arasında dağıtmaya devam ettiği sürece hisse-vatandaş sayıları arasındaki eşitliğin korunacağı ve böylece askeri gücün nicelik ve nitelik standartlarının sürdürüleceği beklenebilirdi. Ancak *kleros*ların bir anlamda özel mülkiyete evrilmesi ve yalnızca bir hissenin, sahibi için gerekli üretimi sağlamada yetersiz kalması *kleroi-Spartiatas* sayılarındaki eşitliğin kalıcı olarak bozulmasına neden oldu. Sonuçta vatandaş sayısında hızlı bir azalmaya yol açan bu durum Sparta'nın zayıflama sürecinin başlangıcı oldu.

3.1.4. Sparta'nın İnsan Gücü

Sparta anayasasının ve toplum yapısının nüfus artışını hem teşvik eder hem de denetim altına alır tarafları vardı. Bu düzenin kurucusu, efsanevi yasa koyucu Lykurgos'a atfedilen, evlenmeyi ya da çocuk sahibi olmayı zorunlu tutan ve özendiren Sparta'ya özgü bir takım ilginç yasalar nüfus artışının ne denli teşvik edildiğini

¹⁴⁴ Figueira 1986, 184. ;Cartledge 2002, 145. Ksen. *RL*, 1.9; Arist. *Pol.* 1270A25-26, *kleros*ların özel mülkiyete dönüşmesi ve çeyiz ya da *drahoma* olarak verilmesine, Plut. *Agis*, 5.2 de mülkiyet anlayışının yerleşmesine ilişkin kayıtlar içermektedir.

gösterebilir.¹⁴⁵ Ancak nüfusun eldeki kaynaklardan hızlı artması karşısında da kaçınılmaz olarak nüfus artışının denetim altına alınmasına yarayacak çarelere başvurulmuştur.

Lakonia'ya ilk geldikleri zaman *Spartiates*lerin 2000 kişilik küçük bir grup olduğu ileri sürülmüştür. Güvenilirliği tartışılır olmakla birlikte bu bilgi, *Spartiatat*i nüfusunun başlangıçta görece düşük olduğunu, zamanla yükselerek Aristoteles'in, olasılıkla 7. yüzyıl için, bildirdiği 10000 seviyesine kadar çıktığını gösterebilir.¹⁴⁶ Devletin elindeki *kleros* sayısı, artan nüfus karşısında yetersiz kaldığında, yeni topraklar elde etmek için yayılmaya devam edildiği sürece nüfus artışı arzu edilen bir olguydu. Ancak Sparta, Lakonia ve Messenia dışında kalan yerlerde *kleros* oluşturmaktan vazgeçtikten sonra, *Spartiatat*i için ayrılan hisse sayısı ve dolayısıyla vatandaş sayısı, geleneksel olarak kabul edilen 9000'e sabitlenmiş oluyordu. Yine de *agoge*yı bitiren herkese bir hisse verilmesi devletin sorumluluğunda olduğu ve çok çocuk yapmayı özendiren yasalar uygulamada kaldığı için insanların çoğalma eğilimleri eskisi gibi devam edebilirdi.

Artmakta olan nüfus karşısında sayısı sabit kalan *kleros*ların dağıtımının düzenlenmesinde zorunlu olarak bir takım sorunlarla karşı karşıya kalınmaktaydı. Sparta toplumu, bu sorunların kısa vadede çözümü için, savaşlar ve göçler yoluyla gerçekleşecek kontrollü nüfus kayıplarından yararlanmış olmalıdır. Sıklıkla uygulanan bir nüfus denetim politikası olarak değerlendirilemese de bir kısım askerin savaşta gözü kara bir biçimde feda edilmesi, Sparta'nın özellikle sonraki dönemleri için sıradışı bir uygulamadır. Sözü edilen uygulamanın bilinen ilk örneği olarak, yaklaşık 546 yılında Argos ve Sparta ordularından seçilen birer seçkin bölüğün savaşından bahsedilebilir. Argos ile arasında, Thyrea bölgesi üzerindeki hak iddiası nedeniyle geçmişe dayanan bir anlaşmazlık bulunan Sparta, anlaşmazlığın çözüme bağlanması için her iki taraftan 300'er askerin savaşmasını kabul etmiş ve savaşın ilk aşamasında biri dışında bu 300 *Spartiatat*i'nin tamamı hayatını kaybetmiştir. Bir diğer örnek ise 480 yılında

¹⁴⁵ Plut. *Lys.* 30.7; *Lyk.* 15.1. Ayrıca Plut. *Lyk.* 27'ye göre Sparta'da savaşta hayatını kaybeden askerlerin ve doğum sırasında ölen kadınların mezarları dışında mezar taşlarına isim yazılmasını yasaklayan yazıya geçmemiş bir kural vardı.

¹⁴⁶ *Spartiates* nüfusları hakkında Isok. 12.255 en erken dönemdeki 2000 sayısını, Arist. *Pol.* 1270A37 de nüfusun ulaştığı en yüksek seviye olan 10000 rakamını vermektedir. Figueira 1986, 170, eldeki 9000 *kleros*inin tüm vatandaşlar arasında eşit paylaşılması durumunda Aristoteles'in yaklaşık olarak verdiği bu sayının inandırıcı kabul edilebileceğini ifade etmektedir.

Thermopylai'yi savunan Kral Leonidas ve beraberindeki 300 *Spartiates*in ölümüdür. Ayrıca bu sefere gönderilecek askerler belirlenirken her birinin aile babası olmasına da dikkat edilmiştir. Böylece daha en başından göze alınmış olan ölümlerinin, soylarının devamını sekteye uğratmaması amaçlanmıştır. Koloni kurmak üzere Sparta'dan ayrılanlara ilişkin 6. yüzyıl sonu gibi geç bir tarihte kaydedilen bir olaya göre ise Dorieos, ağabeyi Kleomenes'in kral olması üzerine yanına *Spartiatas* olarak tanımlanan 1000 göçmen alarak Libya'ya, daha sonra da Sicilia'ya gitmiştir. Tüm bu olaylar 6. ve 5. yüzyılda Spartalı ileri gelenlerin devletin insan gücü kaybına uğramasını engellemek gibi bir öncelikleri olmadığını kanıtlayabilir.¹⁴⁷

3.1.4.1. Tam Hukuklu Vatandaş Sayısının Azalması

479 yılında Perslere karşı savaşmak üzere Plataia'ya gönderilen Sparta ordusu 5000 *Spartiates*, eşit sayıda *perioikoi* ve 35000 *heilottan* oluşuyordu. Bu sefer için *Spartites*lerin tamamı değil sadece *neotes* olarak adlandırılan gençler seferber edilmişti. Bu ifadeden yola çıkarak ordunun ilk 30 yaş grubundan oluştuğu ve o sırada askeri yükümlülüğü bulunan toplam *Spartiatas* sayısının, Demaratos'un belirttiği gibi, 8000 civarında olduğu kabul edilebilir.¹⁴⁸ 394 tarihli Nemea Savaşı zamanında *Spartiatas* sayısı 2500 kadardı. Plataia'dan yaklaşık bir yüzyıl sonra ise, 371'de yapılan Leuktra Savaşı'na katılan dört *mora* içinde 700 *Spartiates* bulunmaktaydı. Bunların ezici çoğunluğunun 50 yaşından genç olduğu ve savaşa katılmayan diğer iki *mora* içinde de aynı oranda *neotes* bulunduğu kabul edilirse, savaştan önce ilk 30 yaş grubundaki *Spartiates*lerin sayısı en iyi olasılıkla 1000 olsa gerektir.¹⁴⁹

Spartiatas nüfusunun bir yüzyıl kadarlık zaman zarfında bu kadar hızla azalarak önceki sayının beşte biri seviyesine düşmüş olması, Sparta'da 5. yüzyılda gerçekleşen ve birbirinden etkilenen bir dizi gelişmenin ortak sonuçları dikkate alınarak açıklanmalıdır. Bu gelişmeler kronolojik olarak birbirini takip eden üç aşama içinde değerlendirilebilir. İlk aşama 465 yılında meydana gelen şiddetli bir deprem ile bu

¹⁴⁷ Figueira 1986, 173; Thyrea: Hdt. 1.82; Thermopylai: Hdt. 7.205; Dorieos: Hdt. 5.42.

¹⁴⁸ Figueira 1986, 168. Ordunun mevcudu: Hdt. 9.10; 11; 28; 29. *Neotes*lerin seferber edilmesi: Hdt. 9.12. Hdt. 7.234'e göre Pers Savaşları'ndan önce sürülüp Perslere sığınmış olan Sparta Kralı Demaratos (515-491), Büyük Kral'a *Spartiatas* sayısının 8000 olduğunu bildirmişti.

¹⁴⁹ Nemea: Ksen. *Hell.* IV.II.16; Leuktra: Ksen. *Hell.* VII.I.1, IV.12, 15, 17; Figueira 1986, 207, savaşa katılanlar içinde 50 yaşından genç olanların sayısının 625 olabileceğini ve diğer iki *mora* içinde aynı yaş grubundan, 4 *mora* içinde bulunanın yarısı, yani 313 kadar *Spartiatas* bulunması gerektiğini göz önüne alarak Leuktra öncesi *neotes* sayısını 938 olarak hesaplamıştır.

deprem nedeniyle ortaya çıkan ve derinleşen *heilot* isyanının yol açtığı yüksek ölüm oranları ile şekillenmiştir. Belki de en belirleyici aşama olan ikinci aşama, toprak dağıtım sisteminde kökten değişikliklere ve toprakların eşitsiz dağıtımına neden olan yeni bir sistemin ortaya çıkışına sahne olmuştur. Son aşamada ise, Peloponnesos Savaşı'nın ve bu savaşın ardından Yunan dünyasında devam eden diğer savaşların neden olduğu ekonomik zararlar nedeniyle üretimin düşmesi ve böylece daha fazla vatandaşın *syssitia* ödemesini yerine getiremez duruma gelmesi vatandaş sayısının daha da azalmasında etkili olmuştur.

Spartiatiai sayısının azalmasına yol açan gelişmeler içinde ilk olarak, 465 depreminin ve bu depreme paralel olarak gelişen *heilot* isyanının yol açtığı olağanüstü koşullardan bahsedilebilir. Sözü edilen depremin neden olduğu yıkım, Lakonia ve Messenia'da başlıbaşına çok fazla can kaybına neden olmuştur. Yine de bu can kayıpları kadın-erkek bütün *Spartiates*ler kadar, *perioikos*lar, *heilot*lar ve elbette bu sınıfların bütün yaş grupları arasında dağılmış olmalıdır. Ancak isyan sırasında gerek *Spartitai* gerekse de *heilot* sınıfının ağırlıklı olarak yetişkin erkekleri hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁰

Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, *Spartiatiai-kleroi* sayıları arasındaki dengenin aşırı şekilde bozulması, sahipsiz kalan çok yüksek sayıdaki *kleros*ların son sahiplerinin ailelelerinin elinde bırakılmasına ve böylece Lakonia ve Messenia'daki tüm *kleros*ların özel mülkiyete dönüşmesine yol açmıştı.¹⁵¹ Sparta'ya özgü yasalar içinde kuşkusuz en ilginçleri olan ve genel olarak Lykurgos'a atfedilen, *Spartiates*leri çoğaltmasına yönelik düzenlemeler bu dönemde belki hiç olmadığı kadar teşvik edilmiş ve bunlara yenileri eklenmiş olmalıdır. Ancak nüfus'un hızlı bir düşüşle karşı karşıya kalmasına neden olan etmenler ortadan kalktıktan sonra *Spartiatiai* sayısının yeniden artmaya başlaması, *kleros*ların miras yoluyla yeniden dağıtımı yönteminin eski sistemin aksine nüfus

¹⁵⁰ Diod. XI.63, 64; 84.2; Plut. *Kim.* 16.4'e göre son derece ağır bir felaket olduğu anlaşılan bu depremin yol açtığı yıkım yüzünden 20000 Lakedaimonialının öldüğü kaydedilmiştir. Hdt. 9.64'te bulunan kayıt, isyan sırasında karşı karşıya kalınan kayıplarla ilgili olarak en önemli bilgiyi sağlamaktadır. Buna göre, Plataia'da Mardonios'u öldüren Arimnestos adında bir *Spartiates*, Messenialıların isyanı sırasında yanındaki 300 adamla birlikte öldürülmüştür. Figueira 1986, 173-174'e göre *Spartiatiai* sayısının daha 6. yüzyılda azalmaya başladığı ileri sürülmüşse de, 480 yılından önce nüfusta herhangi bir düşüşün yaşandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Her ne olursa olsun, büyük deprem, böyle bir nüfus kaybı sürecinin başladığı ya da yoğunlaştığı bir kırılma noktası olarak Sparta tarihinde önemli bir yere sahiptir.

¹⁵¹ A.g.e. 184.

artışını engelleyici doğasını ortaya koymuş olmalıdır. Çünkü yeni düzen, her bireye bir *kleros* verilmesini öngören eski sistemin aksine, her *Spartiates*'in elindeki toprağı oğullarıyla paylaşmasını gerektiriyordu. Böylece, özellikle sıradan vatandaşları, çocuk sahibi olmadan önce sahip oldukları toprakların üretim yeterliliğini dikkate almaya zorlayarak toplumun çoğalma eğilimini sınırlandırıyordu.¹⁵²

Deprem ve adı geçen dönemde patlak veren isyanlar, *Spartiatat* kadar *heilot*ların sayısında ve dolayısıyla işgücünde de ciddi bir düşüşe yol açtığından, bir *kleros*un üretim kapasitesinin azalmasına neden olmuş ve böylece birden fazla *klerosa* sahip olmayı neredeyse zorunlu hale getirmiş olabilir.¹⁵³ 5. yüzyılın sonu ile 4. yüzyılın başında yaşanan Peloponnesos ve Korinthos Savaşları'nın yol açtığı ekonomik yıkım da aynı şekilde üretimin düşmesine neden olmuştur. Özellikle Peloponnesos Savaşı sırasında *heilot*ların sürekli olarak firar etmeleri işgücü kaybının neden olduğu sorunları derinleştirmiş olsa gerektir.¹⁵⁴ Üretimin düşmesi ve ekonomik yıkımın neden olduğu kayıplar karşısında en büyük zararı az sayıda hissesi olan ya da genellikle Messenia'daki uzak ve saldırıya açık *kleroslara* sahip olan sıradan *Spartiates*ler görmüştür. Özellikle savaş zamanlarında *syssitia* ödemelerini yerine getiremez duruma gelen vatandaşlar politik haklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bazı *Spartiates*lerin *syssitiaya* yapacağı katkıda kullanmak üzere yiyecek satın almak zorunda kaldığı da bilinmektedir. Ancak para ekonomisinin fazla gelişmemiş olduğu bir toplum olan Sparta'da bu yöntem yalnızca geçici bir çare olabilirdi.¹⁵⁵ Nitekim özellikle 4. yüzyılın başından itibaren sosyal konumlarını kaybeden birçok *Spartiates*'in statü kayıplarını vurgulayan bir adlandırmayla *Hypomeiones* (Yun: ὑπομείωνες) olarak anıldıkları görülür.

Nüfusun olağanüstü koşullar altında bir anda ve beklenmedik bir biçimde azalması, *Spartiatat* ve *kleroi* sayısı arasında korunagelen bire bir denkliği ister istemez

¹⁵² A.g.e. 203-204.

¹⁵³ A.g.e. 185.

¹⁵⁴ Thuk. 5.14'ten anlaşıldığına göre Peloponnesos Savaşı sırasında firar eden *heilot*lar Spartalıları ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmışlardı. Ksen. *Hell.* IV.VIII.8'de anlatıldığı gibi 393 yılında Pharnabazos ile birlikte hareket eden Konon'un Lakonia ve Kythera üzerine bir saldırı düzenlemesi Atinalıların Peloponnesos Savaşı sırasında Spartalıları'a karşı izledikleri yıpratma taktiklerini 4. yüzyıldaki savaşlarda da kullandıkları göstermektedir.

¹⁵⁵ Figueira 1986, 204'te belirtildiği gibi, Peloponnesos Savaşı'nın Spartalıları'a kazandırdığı parasal zenginlik, birçok *Spartiates*'in *syssitia* ödemelerini bir süre yerine getirmesini sağlamışsa da bu kaynakların giderek azalması özellikle 394 yılından itibaren vatandaş sayısında görülen hızlı düşüşü açıklayabilir.

sona erdirmişti. Ancak bu denklige zaman içinde yeniden ulaşılmasını bir anlamda olanaksız hale getiren, geleneksel yeniden dağıtım yönteminin terkedilmesi ve toprakların mülkiyete dönüştürülmesi oldu. Diğer yandan *syssitia*lara yapılan ödemelerin ısrarla zorunlu tutulması daha fazla sayıda orta sınıf *Spartiatai*'nin statü kaybetmesine yol açtı ve vatandaş sayısında görülen azalmanın sürmesine neden oldu. Bu durum, Sparta'nın zaten hassas olan sosyal düzenine daha sağlıksız ve çarpık bir görünüm verirken kentin askeri gücünün asıl kaynağını oluşturan sınıfın aşırı biçimde zayıflamasına da neden oldu. Oysa sosyal düzenindeki dengesizliği, seçkinlerin askeri niteliği kadar niceliği sayesinde de denetim altında tutan Sparta gibi bir toplum için insan gücü azlığı yıkım demekti.¹⁵⁶

3.1.5. Sparta'nın Nüfus Azalmasına Tepkisi

Spartalıların deprem ve isyanlar karşısında yaşanan hızlı nüfus kaybına karşı alacakları önlem, sınıflar arası geçişi olanaklı duruma getirmeleri olabilirdi. Aynı dönemde dile getirilen ve eski Sparta krallarının savaşta ölenlerin kaybını telafi edebilmek için başka insanlara vatandaşlık hakkı verdiğini ileri süren bir görüş, böyle bir uygulamanın en azından o dönemin düşünce yapısına yabancı olmadığını göstermektedir.¹⁵⁷ Zaten Sparta'nın 4. yüzyılın başından itibaren izlediği etkin dış politika geniş bir insan gücü kaynağı gerektirmekteydi ve *perioikoslara Eşitler* arasına katılma hakkının tanınması bu insan gücü ihtiyacını karşılayabilirdi.¹⁵⁸ Ancak Sparta yönetim sisteminin gelişmemişliğini gösteren bir tepkiyle devletin ileri gelenleri bu uygulamaya başvurmaktan kaçındı.¹⁵⁹

Sparta, askeri gücünün belkemiğini oluşturan *Spartiates* nüfusunun azalmaya başladığı 5. yüzyıl ortasından itibaren neredeyse bir yüzyıl daha Yunan dünyasının en büyük gücü olmayı sürdürmüştü. Bu bir yüzyıl içinde yaşanan iki büyük savaştan (Peloponnesos ve Korinthos Savaşları) yengiyle ayrılmış ve adı geçen savaşlar içinde yaşanan bütün büyük meydan savaşlarını da kazanmıştı. Yunan dünyasındaki

¹⁵⁶ Arist. *Pol.* 1270A33-34'te bahsedilen ve Sparta'nın askeri ve politik alanda zayıflamasının en önemli nedeni olarak gösterilen insan gücü azlığı (Yun: *oligantrophia*,) bir sorun olarak daha o dönemde farkedilmişti.

¹⁵⁷ Arist. *Pol.* 1270A34-36. Hdt. 6.83; Arist. *Pol.* 1303A6; Hornblower 2011, 85'te belirtildiği gibi, Spartalıların tarafından 494 yılında Sepeia Savaşı'nda yenilen Argoslular, kayıplar karşısında kendi *Perioikoi* toplumlarına vatandaşlık hakkı vermek zorunda kalmışlardı.

¹⁵⁸ Figueira 1986, 202.

¹⁵⁹ A.g.m. 198.

egemenliğinin sona ermesine neden olan Leuktra yenilgisinden sekiz yıl önce o dönemin insanları tarafından gücünün doruğundaymış gibi algılanmaktaydı.¹⁶⁰ Dolayısıyla Spartalıların, insan gücü azlığının neden olacağı sorunların ciddiyetini öngörememeleri aslında oldukça anlaşılır bir durumdur.

Spartalılar, yaşanan nüfus kaybını karşılamak üzere alt sınıflara sosyal yükselme hakkı tanımak bir yana, aralarından bazılarının *syssitia* yükümlülüklerini yerine getirememeleri nedeniyle statü kaybetmelerini engellemeye de çalışmamışlardı. Çünkü *Spartiatiai* sayısının azalması, özellikle seçkin *Spartites*ler için, politik ayrıcalıkların daha dar bir kesimle paylaşılması anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu durumun askeri sakıncaları gerektiği ölçüde önemslenmedi.

Sparta'nın efsanevi bir yasa koyucuya dayandırılan sosyal düzeni, tüm Yunan dünyasında aristokratların politik haklarını daha geniş orta sınıflarla paylaşmaya zorlandıkları bir dönemde, üst ve orta sınıflar arasında daha barışçıl bir uzlaşmanın sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Dolayısıyla orta sınıf *Spartiates*lerin zamanla politik haklarını kaybetmesi, bir zamanlar ayrıcalıklarına ortak oldukları üst sınıf *Eşitler* için öyle endişeyle karşılanacak bir durum değildi. Bu nedenle orta sınıf *Spartiates*lerin ekonomik konumunu güçlendirmek amacıyla toprakların yeniden dağıtılması ya da *syssitia* ödemelerinin devlet tarafından üstlenilmesi gibi önlemler düşünüldüyse bile soylu *Spartiates*lerin karşı çıkmasıyla uygulamaya konulamamış olmalıdır.¹⁶¹

Diğer yandan *Spartiatiai* nüfusunun iyice azalmış olduğu ve olasılıkla tamamen soylu *Spartiates*lerden oluştuğu 5. yüzyılın sonundan itibaren daha korumacı bir tutumun benimsendiği görülebilir. Sphakteria adasında Atinalılara teslim olan ve olağan koşullarda toplumdan dışlanması ya da intihara zorlanması gereken kentin ileri gelen ailelerinden 120 *Spartiatiai*nin iade edilmesi için Atina'ya barış teklif edilmişti.¹⁶² Agesilaos da yönetimde olduğu süre boyunca askeri suçların gerektirdiği cezaların uygulanmasını engellemiş ve Leuktra Savaşı'ndan sonra korkaklıkla suçlananlara

¹⁶⁰ Ksen. *Hell.* V.III.27; Diod. XV.23.3.

¹⁶¹ Toprakların yeniden dağıtımı, o dönem için çok yabancı olmayan ve daha sonra (4. yüzyılın ikinci yarısında) Sparta kralları tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan bir uygulamaydı. Plutarkhos ve Aristoteles toprak dağıtımının gerekliliği konusunda aynı fikirdedir. Arist. *Pol.* 2.9. (s. 58) aynı zamanda *syssitia*ların kamu hesabından karşılanması gerektiğini de savunur.

¹⁶² Thuk. 5.15. Cartledge 2002, 219-220.

uygulanması gereken cezanın ertelenmesini sağlamıştır.¹⁶³ Bu tutum, *Spartiates* sayısının zaten azalmış olmasının yarattığı duyarlılıktan çok, artık neredeyse tüm *Spartiates*lerin önemli ailelerden geliyor olmasıyla ve Sparta'nın bu ileri gelen vatandaşlarının kaybını göze alamamasıyla açıklanabilir.¹⁶⁴

Sparta'nın sosyal dizgesinde eskiden beri varolan, ancak vatandaş sayısının daha da azalmasıyla yeni bir boyuta taşınıp belirginleşen çarpıklıklara karşın birden çok iyileştirme hamlesi kaydedilmiştir. Bunlar arasında ilk örnek Plataea Savaşı'nda Leonidas'ın küçük yaştaki oğlu Pleistarkhos'un naibi sıfatıyla birleşik Yunan ordusuna komuta eden ve Persleri yenerek büyük ün kazanan Pausanias'ın girişimidir. Savaştan sonra tavırlarındaki değişimler nedeniyle Spartalılar tarafından azledilen Pausanias'ın daha sonra Sparta'da bir devrim yapmayı ve *heilotes* sınıfını özgürleştirerek vatandaşlar arasına katmayı amaçladığı ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

Pausanias'ın girişimi, Sparta'da insan gücü konusunda görünür bir sorunun yaşanmadığı bir döneme aitti ve daha çok *Spartatai* ile *heilotes* arasındaki ilişkileri düzenlemeyi amaçlamaktaydı. Ancak 4. yüzyılda, bir yandan Sparta'da tam hukuklu vatandaş sayısı azalırken diğer yanda *Spartiates* kökenli olduğu halde vatandaşlık hakkını kaybedenlerin sayısının giderek arttığı bir zamanda, Pausanias'ın girişiminin izinden giden başka örnekler ortaya çıkmıştır. Sparta'da nüfusun hızla azaldığı bir zamanda bir bakıma zorunlu olarak kamusal *kleros*ların eski sahiplerinin ailelerine bırakıldığı, ancak nüfus arttıkça eski düzene dönülmediği için bu *kleros*ların özel mülkiyete dönüştüğü daha önce belirtilmişti. Mülkiyet dizgesinin daha Lykurgos zamanında tanındığı, 4. yüzyılda çoktan yaygın bir görüş durumuna gelmişti. Bu nedenle daha yüzyılın başında, sosyal çarpıklıkların çözülmesi adına Lykurgos düzenini sorgulayan ve değiştirmeyi planlayan iki önemli tasarı ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki Haliartos Savaşı'nda hayatını kaybeden Lysandros'a aittir. Ölümünden sonra kendisine ait belgeler içinde bulunan kayıtlardan, geçerli düzeni değiştirmeyi amaçladığı anlaşılan Lysandros'un, ekonomik durumu bozulmuş bir *Spartiates* ailesinden geldiği göz önüne alınırsa, böyle bir girişim için yeterince nedeni olduğu kabul edilebilir. İkinci tasarı,

¹⁶³ Ksen. *Hell.* V.IV.32; *Ages.* 30.6; *Mor.* 191C, 214B; karş. Thuk. 1.132; 5.72.

¹⁶⁴ Cartledge 2002, 206-207; 219-220.

¹⁶⁵ Thuk. 1.132. Hornblower 2011, 11'e göre Pausanias'ın girişimi, *heilotları* orduya alarak Sparta ordusunun insan gücünü arttırmayı amaçlamaktaydı.

yine Haliartos Savaşı sonrasında yargılandığı için Tegea'ya sığınan Kral Pausanias tarafından ortaya atılmıştır. Sürgün kral, hayatının son onbeş yılını Athena Alea kutsal alanında geçirirken, burada Lykurgos düzenine karşı çıkan bir küçük eser kaleme almıştır.¹⁶⁶

Sparta'da sosyal anlamda değişim gereğini tasarıdan çıkararak eyleme dönüştürmeye en çok yaklaşan Kinadon adında eski bir *Spartiates* olmuştur. Kendisi gibi birçok orta sınıf vatandaş, ekonomik nedenlerle sosyal konumunu kaybederken bu durumu kendi çıkarına gören ve herhangi bir iyileştirmeye karşı olan üst düzey *Spartitese* karşı, diğer *hypomeiones*, *perioikos* ve *neodamodeis* gruplarını örgütleyen Kinadon'un ayaklanma girişimi Sparta'nın iç güvenlik araçlarıyla daha başlamadan bastırılmıştır.¹⁶⁷ Görüldüğü gibi Sparta kentinin sağlıklı sosyal dizgesini iyileştirmeyi ve vatandaşlık hakkını küçük bir azınlığın elinden alarak daha geniş bir kesime vermeyi amaçlayan farklı girişimler olmuşsa da bunlar daha tasarı aşamasındayken engellenmiştir. Korunan sosyal düzenin insan gücü ve dolayısıyla askeri güç konusunda neden olduğu sorunlar ise, kente egemen sınıfın dileğine uygun olarak geçici çözümlerle aşmaya çalışılmıştır.

3.1.6. Yeni Asker Alma Yöntemleri

Peloponnesos Savaşı'ndan yengiyle çıktıktan sonra önünde açılan geniş etkinlik alanında daha fazla askere ve insan gücü kaynağına ihtiyaç duyan, buna karşın tam hukuklu vatandaş sayısı azalmış olan Sparta kaçınılmaz olarak yeni asker alma yöntemlerine başvurmak zorundaydı. Sparta'nın artan asker ihtiyacını karşılamak için kullanabileceği çeşitli insan gücü kaynakları vardı. Sparta'nın askeri gücünün sayısal anlamda önemli kısmı *Perioikoi* ve Peloponnesos Birliği müttefiklerinin sağladığı askerlerden oluşmaktaydı ve bunların sağladığı katkının eskisi gibi devam etmesi beklenebilirdi. *Heilot* işgücünden askeri anlamda yararlanmak, silahlandırılmalarının neden olacağı sorunlara rağmen mümkündü ve yeni koşullar daha başka olanakların da varolduğunu gösterdi.

Geleneksel olarak Sparta ordusunun yarısını oluşturan ve Yunan dünyasındaki eşdeğerlerinden daha etkin bir *hoplites* gücü olan *Perioikoslar*, *Spartiatatai* sayısının

¹⁶⁶ Cartledge 2002, 238.

¹⁶⁷ Ksen. *Hell.* III.III.4-11.

azalmasının ordunun sayısal büyüklüğü üzerindeki etkisini hafifletmişlerdir. 465 yılında yaşanan deprem ya da sonrasındaki savaşlar *Spartiatas* gibi *Perioikoi* nüfusunda da önemli kayıpların yaşanmasına neden olmuş olabilir. Ancak sınıf içinde sosyal hareketliliğin *Perioikoslarda* daha yüksek olması nedeniyle kayıplar görece daha hızlı telafi edilmiş olmalıdır.¹⁶⁸ Bu nedenle *Spartiates* sayısının hızla azalmasına rağmen ordu içindeki *perioikos* sayısı en azından aynı düzeyde kalabildi.

Diğer yandan ordu içinde *Spartiatas* sayısı azalırken *perioikos*ların aynı sayıda kalması, geleneksel olarak Sparta ordusunun yarısını oluşturan *perioikos hoplites*lerinin *Spartiates*lere olan oranını arttırmıştır. Ancak *phalanks* içinde artık çoğunluğu oluşturan ve dolayısıyla artık devletin savunmasında daha önemli bir görev üstlenen *perioikos hoplites*inin önceden sahip oldukları ayrıcalıklarla eski sosyal konumlarında bırakılması, bunların düzene yabancılaşmalarına ve savaşlara gittikçe daha isteksiz katılmalarına yol açtı.¹⁶⁹ Böylece azalan *Spartiates* nüfusunun askeri anlamda yol açtığı eksiklikleri sonsuza kadar *perioikos*larla telafi etmenin mümkün olmadığı anlaşılmış oldu.

*Spartiates*lerin, *Perioikos*lar karşısında azalan sayılarını dengeleyip onlarla aralarındaki ilişkileri yeni koşullara göre düzenlemeleri için ihtiyaç duydukları şey, aralarına koyacakları yeni bir toplumsal sınıftı. Tıpkı kalabalık *heilot* kölelerini daha kolay denetim altında tutmak için *Perioikoslara* aracı rolü verdikleri gibi, *phalanks* içinde giderek azınlık durumuna gelince bu kez *Perioikoi* ile aralarında aracı işlevi görecek yeni bir gruba gereksinim duyuldu. Bu gruptan olanlar, artan askeri işlevleriyle doğru orantılı olarak politik haklarında da artış talep edebilecek olan *Perioikoi* ile politik ayrıcalıklarını onlarla paylaşma niyetinde olmayan *Spartiatas* arasındaki muhtemel gerilimi önlerken, benzer bir sınıfsal geçişi kendisi için de talep etmemeliydi. Böylece *syssitias*lara ve orduya katılma hakkını *Spartiates* sınıfının ekonomik desteği sayesinde kazanan, dolayısıyla da onlara bağlı kalması beklenebilecek yeni bireyler ortaya çıktı.

¹⁶⁸ Figueira 1986, 184.

¹⁶⁹ A.g.e. 199.

3.1.6.1. *Hypomeiones ve Mothakes*

Sparta'da *kleros*ların mülkiyete dönüşmesinin bir sonucu olarak bazı vatandaşların elindeki topraklar küçülürken, özellikle aristokrat aileler geniş topraklara sahip olmuştu. Elinde çok fazla toprağı olan ailelerin elde ettikleri tarımsal ürün, aile üyelerinin *syssitia* ödemeleri yerine getirildikten sonra bile fazla geliyor olmalıydı. Bir yanda çok sayıda vatandaş herhangi bir *syssitiaya* katılması için gereken ödemeyi yerine getiremez duruma gelip vatandaşlık haklarını kaybederken, diğer yanda küçük bir grup *Spartiates*'in, ihtiyacı olandan çok fazla tarımsal üretim kaynağını elinde tutması herşeyden önce sosyal bir tezat oluştuyordu. Ayrıca bu durum *Spartiates* sayısının arttırılamamasının, aksine azalmasının en önemli nedeniydi. Diğer yandan seçkinlerin, salt *Spartiatiai* nüfusunun arttırılması için sıradan *Spartiates*lere toprak dağıtılmasına razı olmaları, bu amaçla sahip oldukları topraklardan feragat etmeleri ya da buna zorlanmaları da olanaklı görünmüyordu.

Spartiatiai sayısının toprağın yeniden dağıtımı gibi kökten önlemlerle arttırılmasının neredeyse imkânsız oluşu ile her ne olursa olsun bu sorun için bir çözüm üretilmesinin zorunluluğı, geleneksel koruyuculuk kurumunun devamı sayılabilecek, orta yollu bir uygulamanın gelişmesine yol açmıştır. Geleneğe göre, bir çocuğun *agoge* eğitimine gözetmenlik eden ve bazı durumlarda onun yanlış eylemlerinden sorumlu tutulabilen yetişkin bir *Spartiates* koruyucusu olabiliyordu.¹⁷⁰ Yeni ortaya çıkan koşullar altında, özellikle büyük topraklara sahip ya da hiç çocuğı olmayan *Spartiates*ler, gözetmenlik görevlerine ek olarak koruyucusu oldukları ya da evlat edindikleri gencin *syssitia* ödemelerini de üstlenmeye başladılar. Böylece mülkiyet düzeninin neden olduğu bozukluklar bir tür sosyal sorumluluk yöntemiyle hafifletilirken seçkin *Spartiates*lerin elindeki tarımsal fazlalık, varlığını bu seçkin azınlığa borçlu olan yeni bir sınıfın yaratılmasında kullanılmış oluyordu.

Koruyucuların ekonomik desteğine ihtiyaç duyanların kökenleri çeşitliydi. Bunlar arasında en kalabalık olanlar *Spartiatiai* kökenli olup değişik nedenlerle ekonomik kaynaklardan yoksun kalan *mothakesti* (Yun: *μόθακες*). 5. yüzyılda *mothakes* adı, *Spartiates*lerin *heilot* sınıfından kadınlardan doğan çocuklarını tanımlamaktaydı. Bu çocuklar babaları tarafından tanınmaları ve *syssitia* ödemelerini kendileri için yerine

¹⁷⁰ Plut. *Lyk.* 17, 18.

getirecek bir koruyucu bulmaları durumunda ortak sofralara katılabiliyor ve orduda yer alabiliyorlardı. Aynı yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte *syssitia* ödemelerini yerine getiremediği için vatandaşlık statüsünü kaybeden bazı *Spartiatas* ile bunların çocukları da seçkin ailelerin desteği sayesinde *syssitia* üyeliğine alınmaya başladılar ve bunlar da *mothakes* olarak adlandırıldılar. Çoğu durumda bir *Spartiates*'in mirası büyük oğlu tarafından devralındığı için, varsa diğer oğullarının *syssitia*lara katılabilmek için yapabilecekleri tek şey gerekli ödemeyi kendileri için yapacak bir koruyucu bulmaktı.¹⁷¹ Böylece koruyuculuk uygulamasından yararlanmaya gereksinim duyan *Spartiatas* sayısı giderek arttı. Öyle ki, mülkiyet dağılımındaki dengesizlik derinleştikçe *mothakes* olarak adlandırılan *Spartiates*ler grup içinde çoğunluk durumuna geldiler.¹⁷²

Ayrıca *Spartiatas* kökenliler dışında koruyuculuk uygulaması sayesinde *agoge* eğitimi alan ve *trophimoi* (Yun: *τρόφιμοι*) olarak anılan askerler bulunmaktaydı. Bunlar *Perioikos*ların ya da Sparta dışındaki kentlerden yabancıların çocuklarıydı. Yabancı *trophimos*ların eğitimlerini tamamladıktan sonra kentlerine dönmeleri ve böylece Sparta'nın etkisini kendi kentlerine taşımaları öngörülmüştü. Yine de bazı *trophimoi*nin Sparta'da kalmayı seçtiği ve “*kentin tüm nimetlerinden yararlanan*” diğer gruplarla birlikte Sparta ordusunda savaştığı bilinmektedir.¹⁷³

3.1.6.2. *Heilotes ve Neodamodeis*

Vatandaşlarını uzak ya da denizaşırı seferlere göndermekten geleneksel olarak kaçınan Spartalılar, Peloponnesos Savaşı sırasında ve savaşın sonrasında sık sık bu tarz seferlere girişmek zorunda kaldılar. Ordularının çekirdeğini oluşturan *Spartiatas* ve *Perioikoi* sınıfı *hoplites*leri, ülke savunmasında ve kısa süreli askeri harekâtlarda son derece etkili olsalar da bunların uzun süre kentlerinden uzakta kalmaları güvenlik açısından sakıncalı olabilirdi. Ayrıca *Spartiatas* sayısının önemli ölçüde azalmış olması, Spartalıları vatandaşların hayatları konusunda daha dikkatli olmaya zorluyordu.

¹⁷¹ Figueira 1986, 186-87, miras *kleros*un en büyük oğula bırakıldığını ifade eder. Plut. *Lys.* 2.1-2; Ael. *VH* 12.43; Phylarkhos *FGrH* 81 F 43; karşı. Isok. 4.111. Fakir bir aileden gelen ve *mothakes* olarak orduya alınan Lysandros ile babası sürgün edilmiş olan Glyppos ve Kallikratides'e ilişkin bilgiler içermektedir.

¹⁷² Phyl. F 43'e göre, Hellenistik Dönem'e gelindiğinde her bir *Spartiates* en azından bir *mothakes*in harcamalarını üstlenmişti. Figueira 1986, 187 ve Plut. *Kleom.* 8.1 de 700 *Spartiatas* içinde fakir olan 600 kadarının zenginler tarafından desteklendiğini kaydetmektedir.

¹⁷³ Ksen. *Hell.* V.III.9; Plut. *Phoc.* 20.4; *Agis* 8.3. Plut. *Ages.* 20.2; *Mor.* 212B'den öğrenildiğine göre, Agesilaos'un daveti üzerine Ksenophon'un iki oğlu Sparta'da eğitim görmüştü.

Sparta, genişleyen askeri harekât alanını doldurmak ve azalan vatandaş sayısını telafi etmek kadar tehlikeli ya da uzak seferler için gözden çıkarabileceği askeri birimler oluşturmak için de yeni insan gücü kaynaklarına ihtiyaç duymaya başlamıştı. Beklenebileceği gibi, bu yöndeki ihtiyaçlar Peloponnesos Savaşı sırasında iyice belirginleşti ve vatandaşlar için tehlikeli görülen askeri seferlerde görev almaları karşılığında özgürlük garantisi verilen *heilot* kölelerinin *hoplites* olarak silahlandırılmasına karar verildi.

Heilotesin askeri amaçla seferber edilmesi Sparta tarihinde yeni karşılaşılan bir durum değildi. Savaşa giden *Spartiates*ler, cephe gerisindeki yardımcı görevleri yerine getirmeleri için yanlarında mutlaka *heilot* hizmetliler alırlardı. Böyle yardımcı görevler dışında, gerçek askeri birimler olarak orduya alınmalarının bilinen ilk örneği 479 yılında Plataia'ya gönderilen kalabalık *heilot* birliğidir. Ancak bu kadar yüksek sayıda *heilotun* orduya alınmasını açıklarken, Pers Savaşları'nın yarattığı olağanüstü koşullar kadar, *Spartiates*lerin her zamanki güvenlik endişeleri de dikkate alınmalıdır. Askeri güçlerinin önemli bir bölümünü ülke dışına gönderen Spartalılar, *heilot* nüfusunun askeri yeterliliği olan geniş bir bölümünü de aynı ordu içinde ülke dışına çıkarmayı amaçlamış olmalıdır.¹⁷⁴

Plataia'da ya da herhangi başka bir askeri harekâta görev alan *heilotların* hizmetleri karşılığında özgürleştirildiğine ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak Atinalılar tarafından Sphakteria Adası'nda kuşatma altında tutulan Sparta birliğine gıda ulaştıranlara özgürlük verileceğinin ilan edilmesi, savaş koşullarının Spartalıları radikal adımlar atmaya zorladığını gösterebilir. Diğer yandan vatandaş sayısının azalmasıyla birlikte iyice derinleşen güvensizlik duygusu, kölelerin kafasında belirecek özgürlük fikrini her zamankinden daha tehlikeli hale getiriyordu. Savaşa bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik sorunları bir *heilot* ayaklanmasının ciddi bir olasılık olarak belirmesine neden olmuştu. İlk isyan edeceklerin özgürlüklerini kazanmak için herkesten çok istekli olacaklarını varsayan Spartalılar, kendilerine savaşta yararlılık sağlayanlara özgürlük vereceklerini ilan edip, toplanan gönüllülerden 2000 kadarını

¹⁷⁴ Hdt. 7.235' de aktarılan ve Sparta'dan sürülmüş olan Kral Demaratos'un, Kserkses'e donanmasının bir kısmını Lakonia'ya göndererek Spartalıları arkalarından kuşatmasını önerdiğini ve bu yolla onları savaşın dışında tutabileceğini söylediğini aktaran anekdot, iç güvenlik konusunun Sparta açısından ne derece önemli olduğunu gösterir.

önce törenle özgürleştirdiler ardından gizlice idam ettiler. Yine de 424 yılında Thrakia'ya gönderilen Brasidas'ın komutası altındaki 1000 kadar paralı askerin yanına daha sonra özgürleştirilecek olan 700 *heilot* verildi.¹⁷⁵

Heilotes arasından bir bölümün askerlik hizmeti için ülke dışına gönderilmesi askeri olduğu kadar sosyal anlamda da bir güvenlik önlemi olarak görülmelidir. Kölelerin hepsine değilse bile, en azından yararlılık ve bağlılık gösterenlere özgürlüklerinin verilebileceğini gören birçok *heilotun* efendilerinin iyi niyetine daha fazla güveneceği beklenebilirdi. Diğer yandan özgürlüğünü kazanmak isteyen tüm *heilotları* öldürmenin neden olabileceği sorunları göze almaktansa, en azından bir kısmını uzak bir sefere göndererek hem böyle tehlikeli bir harekât için hiçbir *Spartiatesin* hayatı riske edilmemiş hem de Plataia'da olduğu gibi *heilot* askeri potansiyelinin bir bölümü kentten uzaklaştırılmış oluyordu. Bir *Spartites* olarak ordunun komutanlığına atanan Brasidas'ın kendisi bile Spartalılar tarafından şehirden uzaklaşması arzu edilen, istenmeyen bir adamdı.¹⁷⁶

Ülkeye döndükleri zaman halk oylaması ile özgürleştirilen bu *heilot* askerleri kazandıkları yeni sosyal konuma vurgu yapan bir adlandırılmayla *neodamodeis* (Yun: νεοδαμώδεις, yeni demos halkı) ya da komutanlarının adına bir gönderme anlamında *Brasideoi* olarak anılır oldular. İlk kez bu sırada oluşturulan ve 4. yüzyılın ilk çeyreği boyunca kullanılmaya devam edilen bu birlikler için binlerce *heilot*, *neodamodeis* statüsüne yükseltilmiş olabilir.¹⁷⁷ Kuşkusuz bunlar Sparta'ya bağlılıklarını kişisel olarak kanıtlamış sadık *heilotes* arasından seçiliyorlardı, ancak devlete bağlılıkları ya da hizmetlerinin önemi ne olursa olsun *Spartiatiai* ile eşit konuma gelmeleri olanaksızdı. Bu nedenle *neodamodeisin*, *perioikoslar* ile benzer bir statüye sahip olduğu yalnız

¹⁷⁵ Thuk. 4.26, Sphakteria kuşatması ve *heilotlara* özgürlük verilmesi, Thuk. 4.80 de Brasidas'ın emrine verilenlerin özgürleştirilmesine ilişkin bilgi vermektedir.

¹⁷⁶ Thuk. 4.81.

¹⁷⁷ Cartledge 2002, 215'e göre Brasidas'ın Thrakia'ya giderken yanına özgür olmayan *heilotları* alması *neodamodeis* birliklerinin 424 yılından önce var olmadığını göstermektedir. Ancak Hornblower 2011, 125'te de belirttiği gibi Sparta'nın iki temel sorunundan biri olan insan gücü azlığını aşmak için daha eski olan diğer sorununu, *heilotların* oldukça yüksek sayılarını çözüme dönüştürmeyi düşünen Kleomenes ve naip Pausanias gibi başka Spartalılar da vardı.

*perioikos*ların aksine, savaş donanımlarının devlet tarafından karşılandığı kabul edilebilir.¹⁷⁸

Brasidas'ın *neodamodeis* birlikleri uzak ve tehlikeli görünen bir sefer için oluşturulmuştu. Spartalılar bu birlikleri benzer nedenlerle deniz aşırı seferlerde kullanmayı sürdürdüler. Atina tarafından kuşatılmış olan Syrakusai'nin savunmasına destek vermesi için askeri danışman olarak görevlendirilen Gylippos'un ardından, bir yıl sonra 600 kadar seçkin *heilot* ve *neodamodeis* daha gönderildi.¹⁷⁹ Bu askerler belki de Brasidas'ın yanında savaşanlardı, ancak zamanla daha fazla sayıda *heilot* askere alındı. Agesilaos 397 yılında beraberinde 6000 müttefik askerinin yanı sıra 2000 *neodamodeis* ile Anadolu'ya geçtiğinde Anadolu'daki *neodamodeis* sayısı 3000'e ulaşmıştı.¹⁸⁰ 4. yüzyılın ilk çeyreğinde *neodamodeis* askerlerinin kullanım alanı o kadar genişti ki, Atinalıları Sparta'ya karşı yapılacak savaşa ikna etmeye çalışan Thebailılar, Sparta yönetiminin aşırılıklarından söz ederken, Spartalıların diğer kentlere *heilot*lar arasından *harmostes* atadıklarını ileri sürmüşlerdi. Pherai *tyranı* Iason'a karşı Sparta'dan yardım isteyen Pharsaloslu Polydamas'ın etkili bir çözüm için büyük bir Sparta ordusunun gerekli olduğunu, bir kişinin komutasına verilen bir miktar *neodamodeis*in yeterli olmayacağını söylemesi Spartalıların *neodamodeis* birliklerini ne sıklıkta kullandıklarını göstermektedir.¹⁸¹

Sparta, 4. yüzyılın ilk çeyreği boyunca giderek artan sayıda *neodamodeis* silahlandırabilmesini, sahip olduğu parasal olanaklara borçluydu.¹⁸² Kentin deniz aşırı etkinliği azalırken parasal durumun kötüleşmesi daha fazla sayıda *heilot*un silahlandırılmasını engellemiş olmalıdır. Leuktra Savaşı'ndan sonra Lakonia'nın Thebailılar ve müttefikleri tarafından istila edilmesi ve savunma suru olmayan Sparta'ya doğrudan bir saldırı olasılığının belirmesi üzerine, kent savunmasına katılacak *heilot*lara özgürlük verileceği ilan edilmiş ve bu çağrıya herşeye rağmen Spartalıların'a sadık kalan 6000'i karşılık vermişti. Ancak 370 yılında Thebailıların yanında Lakonia'yı istila eden

¹⁷⁸ Thuk. 5.34; Figueira 1986, 197. Cartledge 2002, 159, savaş donanımlarının devlet tarafından karşılandığını ifade etmektedir.

¹⁷⁹ Thuk. 7.19; 7.58.

¹⁸⁰ Ksen. *Hell.* III.I.4; III.IV.8.

¹⁸¹ Ksen. *Hell.* III.V.8-15. *Heilot*ların *harmostes* olarak atanması herhalde sadece bir abartma olmalıdır. Ksen. *Hell.* VI. I. 14'te kaydedilen Polydamas'ın sözleri ise, Sparta'nın Yunan dünyasının herhangi bir yerine ordu göndermesi gerektiğinde sıklıkla *neodamodeis* birliklerini kullandığını, öte yandan bu birliklerin sorunu çözüme ulaştırmada yetersiz görüldüklerini kanıtlamaktadır.

¹⁸² Cartledge 2002, 236.

Arkadialıların karşısına çıkan birlikten sonra kaynaklarda *neodamodeis* adına rastlanılmaz.¹⁸³

3.1.6.3. Paralı Askerlerin Kullanımı

Sparta'nın diğer Yunan kentlerine göre daha az paraya dayanan bir ekonomisi vardı ve Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcında parasal kaynakları Atina ile karşılaştırılamayacak kadar azdı.¹⁸⁴ Ancak savaş sırasında Perslerden alınan yardımlar ve zaferin getirdiği ganimet Sparta'ya çok büyük parasal olanaklar kazandırdı.¹⁸⁵ Ayrıca savaştan sonra Atinalıların ve Perslerin egemenliğinden kurtarılarak Sparta denetimi altına giren bölgelerde elde edilen gelirler ile Thibron, Derkylidas ve Kral Agesilaos'un yürüttüğü askeri etkinlikler Sparta'nın zenginliğini sürdürmesini sağladı.¹⁸⁶

Tüm bu ekonomik kaynaklar Sparta'nın daha önce mümkün olmayan ölçüde paralı asker bulundurmasını olanaklı hale getirdi. Sparta daha Peloponnesos Savaşı'nda, özellikle savaşın son dönemini oluşturan ve Atina ile daha çok Batı Anadolu üzerindeki denetim mücadelesine dönüşen İonia Savaşı sırasında paralı askerler kullanmaktaydı. Hatta 411 yılında Tissaphernes ile eşgüdümlü olarak Karia'daki Iassos üzerine yapılan deniz baskını ile Persler'e karşı isyan halinde olan Amorges devrilmiş ve paralı askerleri Sparta ordusuna katılmıştı.¹⁸⁷

Sparta'nın paralı asker kullanımının daha çok ihtiyaçlara göre belirlendiği kabul edilebilir. Kyros'un seferinden dönen *Onbinler*, 400 yılında Anadolu'ya geldiklerinde Byzantion *harmostesi nauarkhos* Anaksibios ve Aristarkhos bunlardan 400 kadarını köle olarak satmaktan çekinmemişti.¹⁸⁸ Bu nedenle Sparta'nın *Onbinler*'e karşı tutumunun başlangıçta düşmanca olduğu ve onların askeri yeterliliğinden yararlanmayı düşünmediği ileri sürülebilir.¹⁸⁹ Ancak Sparta, dış politikasını değiştirerek Tissaphernes

¹⁸³ Cartledge 2002, 215.

¹⁸⁴ Thuk. 1.80; 83.

¹⁸⁵ Ksen. *Hell.* II.III.8 ve Diod. XIII.106.8'den anlaşıldığına göre Lysandros 404 yılında Sparta'ya dönerken beraberindeki ganimetlerin yanında Kyros'tan aldığı 470 ya da 500 *talantonu* da getirmişti.

¹⁸⁶ Thuk.8.36, 44, 45, Atinanın eski müttefiklerinin yaptıkları katkıları aktarırken, Diod. XIV.10.1, Sparta yanlısı yönetimlerin başa geldiği kentlerin de Sparta'ya yıllık 1000 *talanton* vergi ödediğini bildirmektedir. Ksen. *Hell.* IV.III.21; Plut. *Ages.* 19 ve Ksen. *Hell.* III.IV.12, Agesilaos'un Koroneia Savaşı'ndan sonra ganimetin onda biri olarak Delphoi'ye 100 *talanton* bağışladığını ve bu ganimetlerin büyük olasılıkla Anadolu'dan edinildiğini göstermektedir.

¹⁸⁷ Thuk. 8.28.

¹⁸⁸ Ksen. *Anab.* 7.1.36; 7.2.6.

¹⁸⁹ Cartledge 2002, 233.

ve Pharnabazus'a savaş açınca, 399 yılında 1000 *neodamodeis* ve 4000 Peloponnesoslu asker Thibron komutasında Anadolu'ya gönderilmiş, *Onbinler* de bu orduya katılmıştır.¹⁹⁰

Ne var ki Sparta, Korinthos Savaşı nedeniyle Ege Adaları ve Batı Anadolu'daki egemenliğini kaybetmiştir. İlk olarak Agesilaos, hiç istemediği halde ve daha sonra geri dönmeyi umarak Anadolu'daki savaşı yarım bırakıp Yunanistan'a dönmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Atinalı Konon'un komuta ettiği Pers donanması, Sparta donanmasını Knidos'ta yenince, Sparta'nın Ege Denizi'ndeki egemenliğini de sona ermiştir.¹⁹¹ Sparta, Atina'yı teslim olmaya zorlamak ve savaşı sona erdirebilmek için bir kez daha Pers yardımına başvurmak zorunda kalmış, ancak savaşın sonunda varılan ve Kral Barışı olarak adlandırılan anlaşma ile Anadolu'yu Persler'e bırakmayı kabul etmiştir. Böylece sahip olduğu zenginliğin belki de en önemli kaynağını kaybetmiştir.

Anadolu'dan çekilen Sparta, paralı askerler için ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynakları bulmak için yeni çareler aramak zorunda kalmıştır. Bu anlamda atılan en önemli adımlardan biri isteyen müttefiklerin Sparta'nın seferlerine parasal katkı sağlayabilmelerini öngören yeni uygulama olmuştur. Sözkonusu uygulama gereğince eskiden Sparta'yı tüm seferlerinde takip etmekle yükümlü olan Peloponnesos Birliği kentleri, artık göndermekle yükümlü oldukları asker başına belli bir miktar para ödeyerek de yükümlülüklerini yerine getirmiş sayılmışlardır. İlk kez Khalkidike Seferi öncesinde başvurulmuş bu uygulamanın, bilinen başka örnekleri de bulunmaktadır.¹⁹²

Leuktra Savaşı'ndan sonra Peloponnesos Birliği'nin dağılması, Sparta için müttefiklerin sağladığı askeri katkının yanında paralı askerler için gerekli olan parasal kaynağın da kaybedilmesi demektir. Ancak insan gücü neredeyse tükenmiş olan Sparta'nın paralı askerlere olan bağımlılığı daha da artmıştı. Spartalılar ihtiyaç duyulan paralı askerlerin kiralanabilmesi için Pers satraplarından parasal yardım aldılar ya da Syrakusaili *tyran*ların kısa süre için gönderdikleri paralı askerleri kullandılar. Daha kötüsü, askerlerin ücretini ödeyebilmek için Mısır'da ya da İtalya'da farklı işverenlerin

¹⁹⁰ Ksen. *Anab.* 7.6.1, Sparta ve Persler arasındaki savaşın başlangıcını, Ksen. *Hell.* III.I.4, Thibron'un Anadolu'ya gönderilmesini, Ksen. *Hell.* III.I.6; *Anab.* 7.8.24, *Onbinlerin* Sparta ordusuna katılmasını, Ksen. *Hell.* V.II.38,39, 4. yüzyılda Sparta açısından gittikçe kaçınılmaz hale gelen paralı asker kullanımını kaydetmektedir.

¹⁹¹ Diod. XIV.84.3f; Paus. 6.3.16.

¹⁹² Ksen. *Hell.* V.II.21; V.III.10, 17; VI.II.16.

hizmetine giren ve Rönesans Dönemi'nin paralı asker komutanları olan *condottierleri* hatırlatan, Kral Agesilaos ve oğlu Arkhidamos'un ya da bireysel hareket eden başka *Spartiates*lerin kazanacağı paralara bel bağlamak zorunda kaldılar.¹⁹³

3.1.6.4. Yeni Birimler

Yunan askeri düzeninin genel özelliklerini yansıtan Sparta ordusu, atlı birimlerin fazlaca ihmal edildiği bir ağır piyade ordusuydu. Spartalıların atlı birlikleri geleneksel olarak ihmal etmesinde, Yunan dünyasının geneli için geçerli olan ekonomik, coğrafi ve sosyal nedenler etkili olmuş olabilir. Her ne kadar ordu içinde kelime anlamı olarak “atlılar” anlamına gelen *hippeis* (Yun: ἵππεῖς) adında seçkin bir bölük vardı ancak bu askerler de piyade olarak savaşmaktaydı.¹⁹⁴

Peloponnesos Savaşı'nın Sparta askeri sistemi üzerindeki zorladığı değişimlerden biri de atlı birlikler konusunda olmuştu. Atinalıların 424 yılında Kythera Adası'nı ele geçirerek, Lakonia üzerine başlatılan akınlarda üs olarak kullanması üzerine Spartalılar, ilk kez 400 kişilik bir atlı ve okçu birliği kurmuşlardı. Agesilaos'un yönetiminin başlangıcında ortaya çıkarılan Kinadon olayı bu atlı birliğinin daha sonra bir *mora* olarak düzenlendiğini göstermektedir.¹⁹⁵

Pers İmparatorluğu'na karşı Anadolu'ya gönderilen orduda atlı birliklerin bulunması gerektiğini düşünen Agesilaos, müttefik kentlerden topladığı askerlerle etkili bir atlı birliği kurmuştu.¹⁹⁶ Daha sonra ordusuyla birlikte Yunanistan'a getirdiği bu atlılar Thebai tarafını tutan Thessalialıları yenerek askeri değerlerini kanıtlamışlardı.¹⁹⁷ Yine de Sparta'nın atlı birliklerin önemini yeterince kavrayamadığı ve bu birliklerin eğitimi konusunda gerekli titizliği göstermediği söylenebilir. En azından Sparta atlılarının Leuktra'da kendilerinden daha iyi eğitilmiş ve deneyimli Boiotia atlıları karşısında çabucak dağılması bu yöndeki yetersizliklerine bağlanmıştır. Sparta'da atlar zengin aileler tarafından beslenir, seferberlik zamanında süvari olmasına karar verilenler

¹⁹³ Ksen. *Hell.* VII.I.27, Leuktra Savaşı'ndan sonra yapılan Pers yardımı, Ksen. *Hell.* VII.I.28, Syrakusaili Dionysios'un gönderdiği askerler, Cartledge & Spawforth 2002, 10 da Mısır'da paralı asker olarak oldukça iyi para kazanan Gastron ve Lamius gibi daha birçok *Spartiates* hakkında bilgi vermektedir.

¹⁹⁴ Hunt 2007, 118.

¹⁹⁵ Cartledge 2002, 235. Thuk. 4.55, ilk atlı birliği, Ksen. *Hell.* III.III.4-11, Kinadon olayı ve atlı *morasına* ilişkin bilgi vermektedir.

¹⁹⁶ Ksen. *Hell.* III.IV.15, 20; IV.II. 5, 16.

¹⁹⁷ Ksen. *Hell.* IV.III.9.

gelip atı ve donanımlarını alarak savaşa giderlerdi. Biniciler askerlerin arasında en zayıf ve işe yaramazlar arasından seçilirdi.¹⁹⁸

Spartalıların geleneksel olarak ihmal ettikleri askeri etkinlik alanlarından biri donanma olmuştur. Bunda Sparta kentinin denizden uzak bir noktada kurulmuş olmasının yanında Lakonia ve Messenia kıyılarının doğal liman yönünden fakir olması etkili olmuş olabilir. Ancak asıl neden, donanmanın ihtiyaç duyduğu insan gücü kaynağını sağlayabilecek olan alt sınıfların Sparta toplumu içindeki konumlarıdır. *Perioikos*ların ya da *heilot*ların askeri etkinliklerinin artmasını kararlılıkla engelleme eğiliminde olan Sparta sosyal düzeni, aynı nedenle donanmanın geliştirilmesinin önündeki en büyük engel durumundaydı.¹⁹⁹

5. yüzyılda Sparta'nın denizcilikle ilgili işleri ticaret ve zanaatle ilgilenen kıyıdaki bazı *perioikos*lar tarafından yerine getirilmekteydi. Peloponnesos Savaşı'nın başında Kral Arkhidamos bu donanmanın durumunun çok kötü olduğunu ve yeterince güçlü bir donanma oluşturulması için zamana ve paraya gereksinim duyulduğunu dile getirmişti.²⁰⁰ Savaşın ilerleyen yıllarında Perslerden alınan büyük maddi yardımlar Spartalıları, Atina donanmasının sayısal büyüklüğüne eşdeğer bir donanma kurma olanağı sağladı. Atina maliyesi donanmanın ödemelerini karşılamada zorlanırken aynı Pers yardımı Spartalıları savaşı uzun süre sürdürebilme yeteneği veriyordu. Aynı zamanda Spartalılar kürekçilere ödenen parayı arttırarak, özellikle paralı kürekçilerin Atina donanmasından ayrılarak Sparta'ya katılmasını sağlayabilmişlerdi.²⁰¹

Peloponnesos Savaşı sonunda Sparta, Atina donanmasını dağıtmış ve böylece deniz gücü bakımından da Yunan dünyasının en güçlü kenti durumuna gelmişti. Ancak, 400 yılında Persler ile Batı Anadolu kentlerinin bağımsızlığı nedeniyle başlayan savaş, Pers yardımlarının kesilmesine yol açtı. Dahası, ekonomik yardımlarını Peloponnesos Savaşı'nın sonunda Kıbrıs'a kaçmış olan Atinalı Konon'a yönelten Persler, Fenike ve Yunan gemilerinden oluşan bir donanmayı Konon komutasında Ege'ye gönderdiler. Bu donanma, 394 yılında Sparta donanmasını Knidos Deniz Savaşı'nda yendi ve böylece

¹⁹⁸ Ksen. *Hell.* VI.IV.11 ve Ksen. *Hipparkhos*, IX.4, 4. yüzyılda Sparta atlı birliklerinin niteliğine ilişkin eldeki iki göndermeyi içermektedir.

¹⁹⁹ Hornblower 2011, 10.

²⁰⁰ Thuk. 1.80.

²⁰¹ Ksen. *Hell.* I.V.4-7. Spartalıları ayrıca *heilot* kölelerden de kürekçi sağlamışlardı. Ancak bunların Brasidas'ın *neodamodeis*leri gibi özgürleştirildikleri söylenemez.

Spartalıların oldukça kısa süren deniz üstünlüğü sona erdi.²⁰² Sparta, hem bu yenilgi hem de Korinthos Savaşı nedeniyle, Batı Anadolu ve Ege politikasını askıya almak zorunda kaldı ve savaşın sonunda Kral Barışı ile Batı Anadolu'yu Pers egemenliğine terketti. Ayrıca Atina, Korinthos Savaş'ı sırasında Sparta denetiminden kurtulmuş, deniz gücünü yeniden oluşturmaya başlamış ve Sparta yayılcılığına karşı, çoğunluğunu Ege Denizi'ndeki adalarda bulunan kentlerin oluşturduğu II. Attika-Delos Deniz Birliğini kurmuştu. Sparta içinse, Batı Anadolu ve Ege Denizi'nden çekilmek, aynı zamanda önemli bir ekonomik zenginlik kaynağının kaybı anlamına geliyordu. Sparta'nın azalan kaynakları ile yeni bir donanma oluşturması ve Atina ile rekabet edebilmesi artık olanaksızdı. Böylece Sparta, deniz egemenliği konusunda Atina'nın üstünlüğünü yeniden kabul etmek zorunda kaldı ve geleneksel olarak üstün olan askeri geleneği karşısında donanmasını ikinci planda bırakmayı sürdürdü.²⁰³

2.1.7. Leuktra Savaşı'ndan Sonra

Leuktra'da yenilen Sparta ordusu, daha önceden Phokislilerin yardım isteği üzerine Kral Kleombrotos komutasında bölgeye gönderilen dört *mora* ile bir o kadar müttefik askerinden ve paralı askerlerden oluşuyordu. Toplam sayısal büyüklüğünün 2500 olduğu düşünülen dört *mora* içinde 700 kadar *Spartiates* bulunmaktaydı ve savaş sonunda bunların 400 kadarı ölmüştü. Diğer 1500 asker *perioikoslar* ile *hypomeiones*lerden oluşmaktaydı. Yenilen kadar yenilen tarafın da fazla insan kaybetmediği tipik *hoplites* savaşlarından biri olan bu savaşta, Spartalıları toplamda ancak 1000 kadar kayıp vermişlerdi.²⁰⁴

Thebailıların ve Boiotialı müttefiklerinin sayısının 6000 olduğu ve Sparta ordusunun da onlardan sayıca üstün olduğu göz önüne alınırsa, ilk bakışta ordunun

²⁰² Diod. XIV.83.4'e göre, Sparta donanmasında 85, Pers-Atina donanmasında da 90 kadarı Konon komutasında geri kalanı Pharnabazos'un Fenikeli gemilerinden oluşmak üzere 170 gemi bulunmaktaydı.

²⁰³ Ksen. *Hell.* VII.I.12,13. Leuktra Savaşı'ndan sonra Atina ve Sparta'nın birbirine yaklaşması sonucu 369 yılında yapılan barış görüşmelerinde Spartalıların ortak kara kuvvetlerine Atinalıların da iki tarafın deniz kuvvetlerine komuta etmesi Spartalıları tarafından teklif edilmişti. Bu öneri Spartalıların zayıf zamanlarında verdikleri bir taviz olabileceği gibi Atinalıların deniz üstünlüğünün kanıksanmış olduğunun bir göstergesi de olabilir. Sözkonusu önerinin Spartalıları'na Atina vatandaşlarına komuta etme hakkı verdiğini, buna karşın Atinalıların Sparta'nın *heilotlarını* ya da parayla tutulmuş denizcilerini yöneteceğini söyleyerek karşı çıkan Atinalı Kephisodotos'un konuşması sayesinde Sparta deniz gücünün dayandığı insan gücü kaynağı ve niteliği de öğrenilmektedir.

²⁰⁴ Cartledge 2002, 251'de *Spartiates*, *perioikos* ve *hypomeiones*ler tarafından oluşturulan ordunun Lakedaimonialı birliklerinin toplam sayısı daha ayrıntılı bir hesaplama ile 2550 olarak ileri sürülmüştür. Ksen. *Hell.* VI.I.1; VI.IV.9; VI.IV.15, diğer sayısal bilgileri sağlamaktadır.

yalnızca küçük bir bölümü kaybedilmiş gibi görünüyordu. Bu nedenle bazı *Spartiates*ler, savaşın sonunda ölümlerin anlaşma ile değil, savaşarak geri alınması gerektiğini savunabilmişti. 400 kadar *Spartiatin*in hayatını kaybetmiş olması ise Sparta'nın son yüzyılda yaşadığı insan gücü kayıpları karşısında çok fazla önemli değildi ve görünüşe göre görece hızlı bir biçimde telafi edilmişti. Yenilgi haberi üzerine Sparta, tüm yaş gruplarını seferber ederek oluşturulan son iki *mora* ile müttefik kuvvetlerini, Agesilaos'un oğlu Arkhidamos komutasında göndermiş ve iki ordu Megara'da birleştikten sonra bir sorun yaşamadan yurda dönmüştü. Bir yıl sonra Sparta ordusunun Agesilaos komutasında Mantinia'ya sefer düzenlemesi de Peloponnesos'un denetim altında tutulduğu izlenimi vermekteydi.²⁰⁵

Ancak, Sparta'nın önderliği müttefikler arasında çoktandır hoşnutsuzluk yaratıyordu ve Leuktra yenilgisinin çoğunluk tarafından memnuniyetle karşılandığı biliniyordu. Mantinea'nın kuşatılması üzerine Peloponnesos'a gelen Thebailılar, Sparta'nın eski müttefikleri ve bazı *perioikos*lar tarafından Lakonia'ya girmeye teşvik edildiler.²⁰⁶ Bu durumda Leuktra Savaşı, Sparta için en başta önemli bir prestij kaybı anlamına geliyordu. Yüzyıllardır ilk kez bir meydan savaşını kaybetmiş olması, çevresindeki müttefiklerin çoğunluğu tarafından terkedilmesine ve çeşitli yeni düşmanlarla kuşatılmasına neden oldu.²⁰⁷ Thebai istilasının sonucunda Messenia üzerindeki denetimin sona ermesi, verimli topraklar kadar *perioikos*ların ve *heilot*ların büyük bir bölümünün kaybedilmesi, bir başka deyişle önemli oranda insan gücü ve ekonomik kayıp anlamına geliyordu. Onlardan gelen askeri ve parasal katkı azaldığı için, eskisi kadar *perioikos* ve müttefik birliği seferber etmesi ve paralı asker toplaması artık olanaksızdı.²⁰⁸

Thebai ve Arkadia ordularının Lakonia'ya girmesi, şimdiye kadar bir şehir suruna gereksinim duymamış olan Sparta kentini saldırıya açık duruma getirmişti. Kent savunması için yetersiz olan asker sayısını arttırmak amacıyla savunmaya katılan *heilot*lara özgürlük verileceği ilan edilmiş ve bu çağrıya Spartalıları korkutan bir ilgi

²⁰⁵ Diod. XV.52.2 ve Ksen. *Hell.* VI.IV.17-18; 25-26 Thebai ordusu hakkında bilgi vermektedir.

²⁰⁶ Ksen. *Hell.* VI.IV.15; 23, 25.

²⁰⁷ Cartledge 2002, 257, Sparta'nın müttefiklerini Thebai ile barış yapma konusunda serbest bırakması ve Korinthos'un 366 yılında Thebai ile ayrı bir barış yapması Peloponnesos Birliği'nin resmen sona ermesi olarak değerlendirilmiştir.

²⁰⁸ Cartledge & Spawforth 2002, 5.

göstererek 6000 *heilot* karşılık vermişti. Ancak Sparta'nın bundan sonraki askeri harekâtları içinde *neodamodeis* adına rastlanmadığından, bu 6000 *heilot*un daha sonra ne olduğu belli değildir. Eskiden *neodamodeis*in gereksinimlerinin devlet tarafından karşılandığı göz önüne alınırsa parasal olanakları daralan Sparta'nın artık bu uygulamayı terketmek zorunda kaldığı varsayılabilir.

Etkinlik alanı daha da daralarak Peloponnesos ile sınırlanan ve artık ikinci sınıf bir devlet olan Sparta, savunması için paralı askerlere ve paralı askerlerin ödemeleri için dış yardıma daha çok bağımlı hale geldi. Sparta'yı askeri anlamda destekleyebilecek olanlar ise Syrakusaili *tyran* I. Dionysios ile genel olarak Pers yöneticileri idi. Dionysios belli bir görev süresi boyunca yardımcı olup daha sonra geri dönmek üzere en az iki kere yardım gönderdi. İlk yardım kuvveti, yirmi *trieres* yanında gönderilen 2000 kadar Iberialı ve Kelt paralı askeri ile 50 atlıdan, ikincisi ise Kelt birlikleri ile süvarilerden oluşmaktaydı.²⁰⁹ Dionysios'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Dionysios da Sparta'ya yardım göndermiştir. Bu birliklerin kısa süreliğine gönderilmeleri etkili bir şekilde kullanılmaları önündeki bir engel olsa da en azından ücretlerinin Dionysioslar tarafından ödendiğini bu nedenle Sparta ekonomisine bir yük getirmediklerini de göstermektedir.²¹⁰

Perslerin yardımları daha 369 yılında Ariobarzanes'in, Abydoslu Philiskos'u yüklü bir para ile Yunanistan'a göndermesi ile başladı. Philiskos, Thebai ile Sparta arasında barış yapılmasını sağlamaya çalışmış, bunun olanaksız olduğu anlaşılınca topladığı paralı askerleri ve kalan parayı Sparta'nın kullanımına sunmuştur.²¹¹ Daha sonra Pers Kralı'na karşı isyan eden Ariobarzanes, 366 yılında Atina ve Sparta'dan yardım isteyince, Sparta bu isteğe, hayatının geri kalanını ülke dışında askeri hizmet ederek geçirecek olan Agesilaos'u göndererek cevap vermiştir. Agesilaos, paralı askerler için harcanacak parayı kazanmak üzere önce Ariobarzanes'e ardından Mısır'ın isyan eden yöneticilerine askeri yardım sağlamıştır.²¹²

²⁰⁹ Ksen. *Hell.* VII.I.20; 31.

²¹⁰ Ksen. *Hell.* VII.I.20; 28'den anlaşıldığına göre, Dionysios tarafından gönderilen her iki yardım kuvveti de görev süreleri dolar dolmaz ülkelerine dönmüşlerdi.

²¹¹ Ksen. *Hell.* VII.I.27; Diod. XV.70.2; Dem. 23.141

²¹² Cartledge 1987, 327-9 ve Ksen. *Ages.* 25-31, Agesilaos'un ülke dışında paralı asker olarak giriştiği seferler için bilgi sağlamaktadır.

Agesilaos'un ve ardıllarının genel bir deyişle bireysel olarak tanımlanabilecek olan etkinlikleri hariç, Sparta özellikle Leuktra Savaşı'ndan sonra Peloponnesos dışında neredeyse hiçbir askeri girişimde bulunmadı. Ancak bulunduğu bölge içinde ayakta kalabilecek kadar gücünü koruduğu, 352/1 yılında Argos'a karşı Orneai'de kazandığı zaferden anlaşılabilir.²¹³ Peloponnesos dışındaki bilinen etkinlikleri ise sınırlı etki yaratabilen genel olarak küçük çaplı girişimlerdi. İlk olarak Üçüncü Kutsal Savaş (356-346) sırasında Phokisliler'e gizlice 15 *talanton*luk parasal yardım gönderdi. Vatandaş sayısı 1000'in altına düşmüş olduğundan açık ve doğrudan bir askeri destek vermesi artık olanaksızdı. Bir sonraki sefere, Philippos'a karşı direnen Phokisliler'i desteklemek amacıyla girildi ve Thermopylai geçidini tutan bu eski müttefik için olasılıkla Atinalıların yardımı ile 1000 kişilik bir *perioikoi* birliği gönderildi.²¹⁴

Spartalılar, Philippos'a ve ardından İskender'e karşı başından sonuna kadar düşmanca bir politika benimsedikleri halde Khaeronia Savaşı'nda Makedonia ordusuna karşı savaşan birleşik Yunan ordusuna katılmadılar. O sırada Arkhidamos, Girit'teki Lyktos ile Spartalılar tarafından kurulmuş olan İtalya'daki Tarentum ile ilgilenmeyi tercih etmişti. Hatta geleneğe göre Tarentum'da yapılan bir savaş sırasında Khaeroneia ile aynı gün hayatını kaybetmişti.²¹⁵

Diğer yandan Sparta, Peloponnesos içindeki politikası için daha inatçı bir tavır benimsemişti. Eskiden sahip olunan toprakların yeniden ele geçirilmesi gerektiğini temel alan bu politika bağlamında, Arkhidamos'un oğlu Agis daha 351 yılında Phokisli 3000 paralı asker ile Megalopolis'e saldırmıştı.²¹⁶ Sparta aynı politikanın bir gereği olarak, Khaeronia'da yenilen Yunan kentlerinin Philippos'un önderliğinde oluşturdukları Korinthos Birliği'ne de katılmadı. Philippos, 338 yılında Lakonia üzerine bir akın düzenlediyse de doğrudan Sparta kentine saldırmadı, yalnızca topraklarını biraz daha küçültmekle yetindi.

Sparta, Philippos'a karşı Pers Kralı Dareios ile bir ittifak kurmuştu ve İskender'in Persler'e karşı başlattığı sefere de katılmadı. Granikos Savaşı'ndan sonra

²¹³ Diod. XVI.39.

²¹⁴ Diod. XVI.24.2 ve Cartledge & Spawforth 2002, 9, Phokis'e Kutsal Savaş sırasında sağlanan yardım, Cartledge & Spawforth 2002, 10 ise Philippos'a karşı gönderilen destek hakkında bilgi vermektedir.

²¹⁵ Diod. XVI.88.

²¹⁶ Cartledge & Spawforth 2002, 10.

Fenike gemilerinden oluşan Pers donanması Anadolu'da bulunan İskender ile Makedonia arasındaki bağlantıyı kesmek ve anakaradaki Yunanlıları, İskender'in arkasında bıraktığı Antipatros'a karşı ayaklandırmak üzere Ege Denizi'ne yollanmıştı. Aynı zamanda Sparta Kralı III. Agis'in isteği ile kardeşi Agesilaos'a on *trieres* ile 30 gümüş *talanton* gönderilmişti. Agis, topladığı kuvvetle ilk seferini, 332 yılında, stratejik nedenler kadar, taze bir paralı asker kaynağı olarak da önemli bir hedef olan Girit üzerine düzenledi.

İssos Savaşı'ndan sonra Fenikelilerin Perslerden ayrılarak İskender'e katılması Makedonia'nın denizde üstünlüğü ele geçirmesine neden oldu. Bu nedenle Girit'teki durumu tehlikeye giren Agis, Peloponnesos'a dönmek zorunda kaldı. Peloponnesos'taki Makedon garnizonunu Antipatros'un bir iç isyanla uğraştığı 331 yılında ortadan kaldırdı. Daha sonra, biraz da kendi işlerini yoluna koymak adına, Megalopolis'i kuşattı ise de kenti ele geçiremedi. Komutası altındaki ordu *Spartitai* ve *Perioikoi* yanında 10000 paralı askerden oluşuyordu. Bunlardan 8000 kadarı Dareios'un İssos Savaşı'ndan sağ kurtulan Yunan paralı askerlerinden oluşmuştu.²¹⁷

Perslerin desteği ile Spartalılar tarafından başlatılan Makedonia karşıtı savaşa, Peloponnesos dışındaki Yunan kentlerinden destek veren olmadı. Peloponnesos ağırlıklı ordu, Sparta'nın kendisi ile müttefik Arkadia, Tegea, Mantinea, Akhaia ve Elis kentlerinin sağladığı 20000 kadar piyade ve 2000 atlı ile önceden sözü edilen 10000 paralı askerden oluşuyordu. Sparta'nın *Spartiates*ler, *Hypomeiones*ler ve *Perioikoslardan* oluşan kendi askerlerinin sayısı en çok 6000 kadardı. Bu durumda geri kalan 16000 askeri müttefikler sağlamaktaydı. Antipatros, 12000 Makedon ile 5000 Thrakialı ve Illyrialı askerin yanında Sparta'ya katılmayan Yunan kentlerinin sağladığı 23000 askerle birlikte toplam gücü, yaklaşık olarak 40000 kişiye ulaşan bir ordu ile Peloponnesos'a girdi. 331 yılında Megalopolis'te yapılan ve Sparta'nın yenilgisiyle sonuçlanan savaşa, Agis ile birlikte 5000'in üzerinde Spartalı ve müttefik askeri hayatını kaybetti. Sayıları yeniden Leuktra öncesi 1200 ya da 1500 seviyesine yükselmiş olan *Spartiates*ler yüksek kayıplarla karşı karşıya kalmış olmalıdır. Hayatta

²¹⁷ Diod. XVII.48.1.

kalanlardan çoğu ise, savaştaki yerlerini terkettikleri için Sparta'nın geleneksel yasalarının öngördüğü cezalara çarptırıldılar.²¹⁸

Leuktra Savaşı'nın sonucu nasıl ki, Sparta'yı ikinci sınıf bir Yunan kenti durumuna düşürmüştü, Megalopolis yenilgisi artık dikkate alınmaya değmez üçüncü sınıf bir devlet olduğunu göstermişti.²¹⁹ Politik önemini bütünüyle yitiren Sparta, özellikle İskender'in ölümünden sonra sadece paralı asker ve paralı asker komutanı bulunabilen bir kent olarak bilinir oldu. Agesilaos'un Leuktra Savaşı sonrası paralı asker komutanı olarak Mısır'a gitmesini gerektiren koşullarla tekrar karşı karşıya kalan Kleomenes'in oğlu Akrotatus gibi bazı ileri gelen Spartalılar, Sicilia'da ya da davet edildikleri başka denizaşırı bölgelerde savaşmak zorunda kaldılar.²²⁰

Peloponnesos Savaşı sonunda Spartalılar, kendi eski müttefiklerinin yanında daha önce Atinalıların denetimindeki kentleri de kapsayan bir imparatorluğa hatta neredeyse bütün Yunan dünyasına hükmediyorlardı. Ancak, böylesi bir imparatorluğun sağladığı ekonomik zenginliği toplumun bütün kesimlerine yansıtmada Atinalılar kadar başarılı olamadılar. Tam tersine zaferin getirdiği zenginlik, iç gerilimleri ve eşitsizlikleri daha da derinleştirdi ve Sparta'nın yürütmeye çalıştığı politikalar için zaten yetersiz olan elindeki kaynakların erimesini hızlandırdı. Bir başka deyişle Sparta'nın 5. yüzyılın sonunda kazandığı zafer, 4. yüzyılın ilk çeyreği sonunda karşı karşıya kaldığı yıkıma yol açmaktan başka bir işe yaramadı.²²¹

Sparta, 5. yüzyılın sonlarında başlayarak 4. yüzyılda devam eden sürekli savaşların neden olduğu politik koşullar nedeniyle Peloponnesos Savaşı öncesi döneme göre daha fazla sayıda askere ihtiyaç duymaktaydı. Buna rağmen askeri gücün en nitelikli kaynağı olan tam hukuklu vatandaş nüfusunun azalması ve bu konuda kökten önlemlerin alınmayışı çok ciddi bir tezat oluşturunuyordu. Yeni askeri gerekliliklere kendi kaynakları ile cevap verebilecek durumda olmayan Sparta, Peloponnesos Savaşı'yla birlikte yeni asker alma yöntemlerine başvurmak zorunda kaldıysa da bu yeni uygulamalar, askeri ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar geniş ve aynı zamanda nitelikli ordular toplamasına yarayacak verimlilikte olmamıştır. Akhalar üzerindeki

²¹⁸ Cartledge & Spawforth 2002, 21; Diod. XIX.70.5.

²¹⁹ Cartledge & Spawforth 2002, 21.

²²⁰ Cartledge & Spawforth 2002, 21.

²²¹ Austin 2006, 527.

askeri üstünlüklerini, toplumun mümkün olduğunca geniş bir kesimi tarafından edinilebilen demir silahlar kullanmalarına ve böylece daha fazla sayıda insanın asker olarak görev yapabilmesine²²² borçlu olan Dorların torunları olarak Spartalıların, orduya katılma hakkını kaybeden vatandaşların neden olduğu askeri zayıflıkları çözüme kavuşturma konusunda yavaş ve isteksiz davranmaları ve politik hakları mümkün olduğunca dar bir kesimle paylaşabilmek adına bunu neredeyse arzular bir tavır takınmaları, bir anlamda özlerinden kopmalarına ve Yunan dünyasının en güçlü kenti olarak girdikleri Geç Klasik Dönem'in sonunda önemsiz bir kente dönüşmelerine neden oldu.

²²² Thomson 2007, 23.

3.2. ATİNA

3.2.1. Tarihsel Arkaplan

Yunan dünyasına ait birinci el yazınsal kaynakların önemli bir kısmı ile yazıtların ezici çoğunluğu Atina'ya ilişkin olduğundan, Yunan kentleri ile ilgili kullanılan genel ifadelerin önemli kısmı aslında Atina temel alınarak ulaşılan varsayımlara dayanmaktadır. Dolayısıyla Yunan dünyasının askeri tarihi, genel olarak Atina askeri deneyiminin izlediği gelişim seyri temel alınarak yazılmıştır. Diğer yandan Atina, savaş uygulayımının geleneksel olarak durağan bir gelişim seyri gösterdiği diğer kentlerden ayrılır ve askeri alandaki yeniliklerin birçoğundan sorumlu bir kent olarak ortaya çıkar. Çünkü dışa açık bir kent olarak, Yunan dünyasının uç bölgelerinde yaşayan toplumlar kadar dış gelişmelerden haberdar olmakta ve etkilenmektedir.²²³

Atina, Ege Göçleri sonucunda kentlerin yıkıldığı Yunanistan'da ayakta kalan birkaç yerleşimden biri olmuştu. Ancak Yunanlıların Akdeniz coğrafyasına yayılmaya başladığı kolonileşme döneminde etkin bir kent gibi görünmemektedir. 5. yüzyılın başlarından itibaren ise Yunan dünyasının en önemli kentlerinden biri olarak kabul edildiği ve Pers Savaşları'nın ardından Sparta'dan sonra ikinci en güçlü Yunan kenti durumuna geldiği görülür. Atina'nın Sparta ile aynı düzeyde değerlendirilmesine olanak sağlayan ve diğer kentlerin yoksun olduğu en önemli özelliği, basitçe topraklarının ortalama bir kent devletine göre daha geniş olmasıdır. Sıradan bir kentle karşılaştırıldığında oldukça geniş topraklara sahip olan Atina'nın, ekonomik kaynakları kadar insan gücü kapasitesi dolayısıyla da vatandaş nüfusu da ortalama bir kente göre oldukça yüksektir.

Kent devletinin oluşmasını ifade eden *synoekismos* süreci Atina'da diğer kent devletlerinin oluşumundan daha farklı bir gelişme göstermiş ve Atina, bütün Attika bölgesinin merkezî *polisi* olarak ortaya çıkmıştır. Attika bölgesi içinde bulunan ve Yunan dünyasının diğer bölgelerinde bulunan birçok *polis*le aynı büyüklükte olan diğer kentler var olmaya devam etmişler, ancak politik anlamda Atina'nın bünyesinde birleşmişlerdir. Bu kentlerin bazı durumlarda kendi başlarına bağımsız davrandığını gösteren kanıtlara karşın, bu serbestliğin Atina'nın merkezi konumu ile çelişmediği

²²³ Hunt 2007, 110.

söylenir.²²⁴ Yunan dünyası için bu ölçüde geniş ve kalıcı bir bölgesel birliği olanaklı kılan, belki de Atina'nın ve özellikle Atina *akropolisinin*, insanların gözünde bilinmeyen zamanlardan beri ayakta kalan bir yerleşim olarak temsil ettiği merkezi konum olabilir. Nedeni her ne olursa olsun bu birlik sonucunda Atina, Yunan anakarasında Sparta'dan sonra toprak ve nüfus bakımından ikinci en geniş kent durumuna gelmiştir. Atina ile Attika'yı özdeşleştiren ve *demos* (δέμος) adlı temel yerleşim birimlerinin yapay bir kabile düzeni içinde birleştirilmesini de kapsayan bu süreç, *demoslar* arasında hukuksal ve mimari birliğin sağlanmasını öngörürken askeri örgütlenmede kolaylık sağlaması için bilinçli bir şekilde yürütülmüştür.²²⁵

Atina, Pers Savaşları öncesinde Sparta'dan sonra ikinci en büyük Yunan kenti olarak değerlendirilmekteydi. Perslere karşı isyan eden İonia kentleri Sparta gibi Atina'nın da desteğini almaya çalışmış ve bu amaçla Atinalılar ile aralarındaki akrabalık ilişkilerini ileri sürerek yardım istemişlerdi. Atinalılar da Yunanistan kentleri arasında İonia İsyanı'na en büyük yardımı sağlayan kent olarak Pers Kralı Dareios'un öfkesini üzerlerine çekmişlerdi.

İonia İsyanı'nın bastırılmasının ardından Pers Kralı, isyana destek veren Yunanistan kentlerine ve en başta Atina üzerine bir cezalandırma seferi düzenledi. 490 yılında deniz yoluyla doğrudan Attika'ya saldıran Persler, Marathon Ovası'na bir çıkarma yaptılar. Herodotos tarafından sayıları abartılı bir şekilde yüksek gösterilen Pers birliklerinin karşısına Atinalılar, tamamı ağır piyadelerden oluşan 9000 kişilik bir ordu gönderdiler. Plataia kentinden gelen 1000 kadar daha *hoplites* ile sayısal gücü 10000'e ulaşan bu ordu, Persleri yenmeyi ve geçici olarak Yunan anakarasının dışına atmayı başardı. Böylece Atinalılar tek başlarına Persleri yenebilme başarısını gösteren bir kent olarak önemli bir prestij kazanmış oldular.

İlk girişimin başarısız olmasının ardından ikinci ve daha büyük bir saldırı hazırlığına girişen Dareios'un ölmesi ve bu sırada Mısır'da bir isyan çıkması, yeni kral Kserkses'in saldırısının 480 yılına kadar gecikmesine neden oldu. Perslerin bu kez kara yoluyla ilerleyen çok daha kalabalık bir ordu ve büyük bir donanma ile saldırıyor olması Sparta ve Atina başta olmak üzere birçok kentin bir Yunan birliği oluşturmalarını zorunlu

²²⁴ Hornblower 2011, 138, 140.

²²⁵ Hornblower 2011, 131, 141, Atina *Akropolisi*'nin olası birleştirici etkisinden bahseder.

hale getirmişti. İlk başta Persleri Yunanistan'a girmeden durdurmayı düşünen Yunanlılar, Thessalia'da bulunan Tempe'ye birleşik ordularını göndermeye karar vermişler, Atinalılar bu orduya asker vererek katılmışlardı. Ancak kalabalık Pers ordusunu açık arazi yerine Thermopylai gibi dar bir geçitte durdurmanın daha kolay olacağına karar verilmesi üzerine bu ordu geri çekilmiş ve geçidi tutması için 3000 kişilik bir kuvvet görevlendirilmişti. Bu birliklerin içinde ise hiç Atina askeri bulunmuyordu. Bunun nedeni geçidi tutacak olan kuvvetin çok fazla kalabalık olmasının gerekmemesi ya da Atina askeri gücünün Artemision ve Salamis Deniz Savaşları öncesinde seferber edilen birleşik Yunan donanmasının ağırlığını oluşturmaya yönlendirilmesi olabilir. Salamis Savaşı'nın Yunanlılar açısından zaferle sonuçlanmasının ardından Pers donanmasının Ege'den çekildiği, böylece Atinalıların bir sonraki yıl Plataia'ya gönderilen birleşik Yunan ordusuna 8000 piyade ve 800 okçu ile katıldıkları bilinmektedir.²²⁶

3.2.2. Atina Deniz Gücünün Ortaya Çıkışı

Perslerin on yıl arayla gerçekleştirdiği iki saldırıyı, bağımsızlığını korumayı başarak atlatan Yunan dünyası ve Atina için başka bir saldırının gerçekleşmeyeceğini söylemek o gün için mümkün değildi. Diğer yandan geri çekilen Pers donanması Anadolu kıyısında Mykale'de yakılmış ve böylece Perslerin batı Anadolu kıyısında bulunan Yunan kentleri üzerindeki egemenliği sona ermişti. Pers saldırısı karşısında kurulan Yunan Birliği'nin sürdürülmesi ve savaşın Persler'e taşınması gerektiğini ileri sürülüyorsa da birliğin hali hazırda önderi durumunda olan Sparta, böyle denizaşırı seferler konusunda istekli değildi ve devletin ileri gelenleri geleneksel dış politikaya dönülmesi yönündeki tercihlerini kabul ettirmeyi başarmışlardı. Böylece Batı Anadolu ve Ege Denizi'nin Anadolu'ya yakın adalarında bulunan ve yeni bir Pers saldırısı olasılığı karşısında kendilerini güvensiz hisseden kentler, önderlik konusunda Atina'ya yaklaşmak zorunda kaldılar.²²⁷ Böylece Attika-Delos Deniz Birliği olarak bilinen ve 5. yüzyılda Atina'nın egemenlik aracına ve sonunda bir tür Atina İmparatorluğu'na dönüşecek olan birlik kurulmuş oldu.

²²⁶ Hdt. 9.28.

²²⁷ Thuk. 1.75, 1.95-96, 3.10, 6.76, 6. 82.

Aslında Atinalılar denizcilik ve denizaşırı seferler konusunda çok eskilere dayanan bir geleneğe sahip değildi.²²⁸ İlk Pers saldırısı Marathon'da püskürtüldükten sonra, Atinalı devlet adamı Themistokles'in çabaları ile devletin kaynakları yeni ve büyük bir donanmanın oluşturulması için kullanılmış, Perslerin ikinci saldırısı bu gücün önemli katkısı sayesinde atlatılmıştı. Atina'nın geleceğinin deniz egemenliğine bağlı olduğu görüşü, ancak bu sayede ağır basmaya başladı. Yine de Atina'nın Sparta'dan farklı olarak, hem dinamik bir dış politika takip etmesine hem de askeri stratejisini gerektiğinde kökten değiştirebilmesine olanak sağlayan yeteneği ve kendine has özellikleri olmasaydı, kazanılan zaferin deniz gücü sayesinde gerçekleşmiş olması çok önemli bir etki yaratamayabilirdi.

Deniz gücünün Pers Savaşları'nın sonucuna yaptığı etkinin sonucu ve Atina'nın Pers Savaşları'ı sonrasında takip etmeyi seçtiği dış politikanın gereği olarak donanma, 5. yüzyılın geri kalanından itibaren Atina askeri gücünün birinci ve en önemli bileşeni durumuna gelmiştir. Donanmanın ihtiyaç duyduğu insan gücünün toplumun ekonomik anlamda en alt katmanlarından sağlanması *thetes*lerin halk meclisine ve kent yönetimine katılmalarına olanak sağlamıştır. Doğal olarak bu durum *thetes* sınıfının politik etkinliğini arttırmış ve Atina demokrasisine daha radikal bir görünüm vermiştir.

Atina'da kara savaşlarının ve kara ordusunun, yani *hoplites* sınıfının ülkenin kurtarılması için önemli hizmetler verdiğini savunan geleneksel orta sınıf ile deniz gücünün Atinaya sağladığı zenginliği vurgulayarak kendi önemlerine vurgu yapan alt sınıflar arasında bir gerilim ve rekabet olduğu varsayılmaktadır. Çünkü demokratik yönetim anlayışı genel olarak, *hoplites* sınıfının askeri değerini hem üst hem de alt sınıfların askeri yararlılığından üstün görme eğilimini göstermiştir. Nasıl ki atlılar toplumun daha seçkin bir katmanına ait oldukları halde *hoplites*lerin askeri egemenliğine karşı çıkamıyorsa, *thetes*ler de Atina askeri gücünün en önemli parçasını

²²⁸ Hdt. 7. 154'e göre, 481 yılında Syrakusai *tyranı* Gelon, Perslere karşı kendisinden yardım istemeye gelen Sparta ve Atina elçilerine Yunanlıların birleşik askeri gücünün başına geçmesi şartıyla yardım verebileceğini söylemiş ancak Sparta elçisinin kesin tavrı nedeniyle Spartalılarla komutayı karada ve denizde paylaşmayı önermişti. Sparta elçisi buna bir cevap vermeden söze karışan Atina elçisi, Atinalıların köklü denizcilik geleneklerinden övünerek bahsetmiş ve denizde komuta etme hakkının kendilerinde olduğunu, bunu yalnızca Spartalılara terk edebileceklerini söylemişti. Belki de bunları son yıllarda kurmakta oldukları büyük donanma gücüne dayanarak dile getirmiş olabilir.

oluşturan donanmanın insan gücü kaynağı oldukları halde *hoplites*lere tanınan sosyal ayrıcalığa meydan okuyamamışlardır.²²⁹

Diğer yandan *zeugetai* ve *thetes* sınıflarının çoğu zaman işbirliği içinde oldukları da unutulmamalıdır. 411 oligarşik devrimi donanmanın yani *thetes*lerin Samos'ta kentten uzakta olması nedeniyle başarılı olabilmış ve aynı nedenle kısa ömürlü olmuştu. *Thetes*ler ile *hoplites* sınıfı arasında varolduğu varsayılan ayrılıktan yararlanarak yönetimi ele geçiren oligarşik yönetim, *Beşbinler* dışında kalan *hoplites*lerin vatandaşlık haklarını elinden alınca iki sınıf doğal olarak bir araya gelmiştir. Bu işbirliği sonucu oligarşik yönetim iktidarını uzun süre koruyamamıştır.²³⁰

Atina donanması, bir geminin bir yıllık harcamalarının bir ya da birkaç zengin vatandaş tarafından üstlenilmesi anlamına gelen *trierarkhia* (Yun: *τριηραρχία*) kurumu sayesinde ayakta kalabiliyordu. Her ne kadar geminin kendisi, diğer araç gereç ve ekibin taban ücretleri devlet tarafından karşılanıyorsa da, geri kalan harcamalar yine de yükümlülük sahibine önemli bir mali yük getirmekteydi. Bu yönüyle donanma *thetes*lerin sağladığı insan gücünden fazla üst sınıfların zenginliğine dayanmaktaydı.²³¹

Peloponnesos Savaşı'nın başında Atina donanması, denize indirilebilecek durumda 300 *trieresten* oluşmaktaydı.²³² Atina'nın kendi kaynakları ile inşa ettiği gemilerin yanında Delos Birliği üyesi kentlerin gemilerini de kapsamaktaydı. Bazı durumlarda Atina, bu kentlerin gemilerine el koyabilmekteydi. Böyle durumlarda donanmasına el konulan kentin karada bulunan denizcilikle ilgili altyapı tesisleri de olasılıkla Atina denetimine geçmekteydi.²³³ Bu durumda bu donanmaların personelinin de Atina donanmasında hizmet vermeye devam etmesi beklenebilir. Çünkü donanma kürekçilerinin önemli bir kısmının, ağırlıklı olarak Ege adalarından gelen paralı kürekçilerden oluştuğu bilinmektedir.²³⁴

Perikles, Peloponnesos Savaşı'nın başlamasından önce yaptığı konuşmada gemilerdeki nitelikli personelin tamamının Atina vatandaşı olduğundan gururla

²²⁹ Hunt 2007, 126.

²³⁰ Hornblower 2011, 183,184.

²³¹ Hunt 2007, 129.

²³² Gabrielsen 2007, 262. Toplam gemi sayısı ile 400 olmalıdır.

²³³ Thuk. 1.101; 1.116, 117; 3.50; 1.98; Gabrielsen 2007, 261.

²³⁴ Thuk. 1.143; Hunt 2007, 137.

bahsetmektedir.²³⁵ Ancak bir *trieres*in ortalama olarak 200 kişilik bir ekiple hareket edebilmesi 200 *trieres* için 40000 kişilik donanma personeline ihtiyaç duyulduğu anlamına gelmektedir. Bu sayının yarısının bile tamamen vatandaşlardan oluşturulması Atina dahil hiçbir devletin altından kalkamayacağı bir insan gücü ihtiyacı anlamına gelmektedir.²³⁶ Atina donanmasında yalnızca Paralos ve Salaminia adında iki geminin ekibi tamamıyla özgür Atinalılardan oluşmaktaydı ve görünüşe göre bu Thukydides için dikkate değer bir özellikti.²³⁷ Kölelerin kürekçi olarak donanmaya alınması, ellerine silah verilerek orduya alınmalarından daha az tehlikeliydi.²³⁸ Ayrıca Atina'nın zenginliği ve belki de bir deniz gücü olarak sahip olduğu saygınlık, çok sayıda yabancı kürekçiyi çekebilmesini sağlamaktaydı.²³⁹ Bu nedenle Atina donanmasının personeli, vatandaşlar, *metoikoslar*, köleler ve yabancılardan oluşmuştur.²⁴⁰

3.2.3. Atina'nın İnsan Gücü

Solon'un 594 tarihli reformları ile Atina halkı ekonomik durumlarına göre *pentakosiomedimnoi*, *hippies*, *zeugetai* ve *thetes* olarak adlandırılan dört gelir grubuna ayrılmıştı.²⁴¹ Ayrıca Atina vatandaşı olmadığı halde Atina'da yaşayan ve *metoikoi* olarak anılan yabancı yerleşimciler vardı. Bunların Attika'da toprak ya da ev sahibi olmasına izin verilmiyor, ayrıca bunlardan fazladan vergi alınıyordu. Ancak *metoikos*lardan savaş donanımı edinmeye yetecek kadar zengin olanlar Atina ordusuna katılmaktaydı. Ayrıca sayıları oldukça yüksek olan köleler bulunmaktaydı. Sparta'daki *heilotların* tersine olarak farklı kökenlerden gelen, farklı anadiller konuşan ve bu nedenle sınıfsal bir bilinçle bir araya gelmesi olanaksız olan bu köleler, hiçbir zaman kent politikalarına aktif bir şekilde katılamamışlardır.

6. yüzyıldan itibaren Atina'da bir kamu görevine getirilebilmek ve *hoplites* olarak orduda yer alabilmek yalnızca ilk üç sınıfa tanınan bir ayrıcalık haline getirilmişti. Bunlardan en alt sınıf olan *zeugetai* sınıfına girebilmek ise yılda 200

²³⁵ Thuk. 1.143.

²³⁶ Gabrielsen 2007, 257.

²³⁷ Thuk. 8.73; Krentz 2007, 150.

²³⁸ Hunt 2007, 139.

²³⁹ Wheeler & Strauss 2007, 234. Thuk. 1.121 de Atina donanmasının yerli iş gücünden çok yabancı emeğine dayandığını ifade etmektedir.

²⁴⁰ IG I³. 1032 = IG II². 1951, Donanmada kölelerin oranının % 20 ile % 40 arasında olduğunu kanıtlamaktadır.

²⁴¹ Arist. *Ath. Pol.* 7.

medimnos (6400 kg) arpa hasat edebilecek kadar geniş topraklara sahip olmayı gerektiriyordu. 5. yüzyılda Atina vatandaşlarının sayısı 130000 olarak hesaplanmışsa da bu sayı vatandaşların eşleri ile çocuklarını ve aynı zamanda zenginlikleri yalnızca donanmada hizmet vermeye yetecek olan fakir vatandaşları da kapsadığından orduda hizmet veren vatandaşların sayısı çok daha az olmalıydı.²⁴² Diğer yandan 431 yılında toplamı 30000'i bulan Atina'nın piyade ve atlı birliklerinin önemli bir bölümünü politik haklardan yoksun olan yerleşik yabancılar oluşturmaktaydı.²⁴³

Peloponnesos Savaşı'nda en fazla zarar gören kentin, savaştan yenik ayrılan Atina olduğu söylenebilir. Atina için savaşın sonunda deniz imparatorluğunu ve bu imparatorluğu bir arada tutmaya yarayan donanmasını kaybetmesi başlı başına önemli bir kayıptı. Ancak Atina açısından asıl önemli olan, kentin insan gücü üzerinde yıkıcı etki bırakan çok yüksek sayıdaki can kayıpları olmuştur. Daha savaşın ilk yıllarında ortaya çıkan salgın hastalık nedeniyle kent nüfusunun üçte biri kırılmıştı. Diğer yandan doğrudan savaşa bağlı nedenlerle ölenlerin sayısı da bir hayli yüksekti. Özellikle Sicilia Seferi, gönderilen ordunun ve donanmanın neredeyse tamamen yok olmasıyla sonuçlanmıştı. Ayrıca Sicilia'da yaşanan başarısızlığın ve 404 yılındaki son yenilginin ardından, demokrasinin yıkılması ve kısa süreli oligarşik yönetimlerin kurulması nedeniyle şiddetlenen iç çatışmalar da önemli sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır.²⁴⁴

Atinalıların savaş boyunca karşı karşıya kaldıkları insan gücü kayıpları nedeniyle vatandaşlık hakları konusunda daha az kısıtlayıcı bir anlayış benimsedikleri görülmektedir. En başta 5. yüzyılda uygulamaya konan ve vatandaşlığı hem baba hem de anne tarafından vatandaş olanlarla sınırlayan yasa rafa kaldırılmıştır. Ancak savaşın sona ermesinin ardından vatandaşlık konusunda sınırlayıcı anlayışa yeniden dönmüştür. Özellikle oligarşik yönetim, oy verme hakkının zenginliklerine göre

²⁴² Bonnard 2004, 150.

²⁴³ Thuk. 2.13, Hunt 2007, 116, dipnot 18 ve van Wees 2007, 276, 277'e göre bu birliklerin dağılımı şöyleydi: Yaşlılar ve gençlerden oluşan ve surları korumakla görevli olan 16000 askerin yanında 13000 *hoplites* ile 1200 atlı ve atlı okçu, 1600 okçu ve hazır durumda 300 *trieres*.

²⁴⁴ Thuk. 3.87'e göre Atina salgın hastalık nedeniyle 4400 *hoplites* ve 300 atlısını kaybetmişti, ölen vatandaşların sayısı ise çok daha yüksekti. Thuk. 7. 75'de verilen bilgilere göre Syrakusai Limanı'nda yapılan son deniz savaşından sonra geri çekilmeye çalışan Atinalı askerlerin toplam sayısı 40000 kadardır. Ancak, Hornblower 2011, 177 tarafından ordunun o güne kadar karşı karşıya kaldığı kayıpları gözönüne almadığı gerekçesiyle bu yargıya karşı çıkmıştır. Yine de ister savaş sırasında ister savaşın sonunda gerçekleşmiş olsun, müttefik kentlerin katkıları da göz önüne alınmak kaydıyla bu sayı, savaşın yalnızca bir bölümünün neden olduğu insan gücü kaybı hakkında çarpıcı bir kayıttır.

belirlenen 5000 *hoplites* ile sınırlandırıldığı geri kalanların ise *thetes*ler ile aynı düzeye indirildiği yeni bir düzenlemeye kalkışmıştır. Bu dönemde yönetim hakkının “devlete parasal yönden ve kişisel olarak en iyi derecede hizmet verebilecek olanlar” ya da “devleti atları ya da kalkanları ile savunabilecek” güce sahip olanlarla sınırlandırılması gerektiğini vurgulayan bir anlayış hakim olmuştur.²⁴⁵

450’lerle birlikte Atina’da hem kamu görevi hem de askerlik hizmeti için ödeme yapılmaya başlanması yeterince zengin olmayanların da orduya ve kent yönetimine etkin bir şekilde katılmasını sağlamıştır. Politik hakları, hem piyade ya da atlı olarak orduda hizmet veren hem de devlete maddi katkı sağlayabilen insanlarla sınırlandıran oligarşik devrim aynı zamanda kamu hizmetinde yapılan ödemeyi de kaldırmıştır. Bu dönemde Atina’da *hoplites* donanımına sahip en az 10000 vatandaş olduğu halde bu yeni koşullar yalnızca 5000 vatandaşın politik haklarını sürdürmesini öngörmüştür. Bu da toplam vatandaş sayısının yüzde 15’ine karşılık gelmektedir.²⁴⁶

Atina, sosyal ve ekonomik yönden *hoplites* sınıfının altında kalan *thetes* sınıfını 5. yüzyılda oldukça başarılı bir şekilde kentin askeri ve politik yapısı içine almıştı. Ayrıca ticari bir merkez olarak Atina, özellikle 5. yüzyılda çok fazla sayıda *metoikoi* çeken bir kent konumundaydı. Vatandaşlık haklarından yararlanmayan bu yabancı yerleşimcilerden vergi alındığı gibi *hoplites* olarak orduya katılmaları da bekleniyordu. Peloponnesos Savaşı’nın başında Atina’nın 16000 olan toplam insan gücünün, 3000 gibi oldukça kalabalık bir kısmını oluşturan *metoikoslar*, 4. yüzyılda *hoplites* birlikleri içinde yer almaya devam etmekteydi. Her ne kadar *metoikia* kurumunun sona ermesi anlamına gelmese de bunlardan bazılarının oligarşik yönetimin devrilmesinde ve demokrasinin kurulmasında yardımcı oldukları için vatandaşlık hakkı da verilmişti.²⁴⁷ Ancak Atina’nın ekonomik durumuna bağlı olarak yabancı yerleşimcilerin sayılarında görülen dalgalanmalar *metoikosların* askere alınmalarını sınırlandıran en önemli etmenlerden biriydi. Ancak Peloponnesos ve Müttefikler Savaşı (Sosyal Savaş) gibi

²⁴⁵ Thuk. 8.65; Ksen. *Hell.* II.III.48. Oligarşik yönetim devrildikten sonra da vatandaşlık hakları konusundaki geleneksel uzlaşmaz tavrın sürdürüldüğü söylenebilir. Ath. Pol. 40.2’e göre Thrasybulos, oligarşinin yıkılması için kendisiyle birlikte savaşanlara vatandaşlık hakkı vermek istediğinde bu girişimi engellenmişti.

²⁴⁶ Thuk. 8.65; cf. 97. wan Wees 2007, 276.

²⁴⁷ Austin 2006, 531.

Atina'nın ekonomik durumunun bozulmasıyla sonuçlanan savaşlar, *metoikos*ların bir çoğunun Atina'dan ayrılmasına neden olmuştur.²⁴⁸

Atina, geniş bir donanmanın yanı sıra bütün askeri birlik türlerini içeren bileşik bir orduya da sahipti. Geleneksel Atina ordusu kabile düzeni temel alınarak oluşturulan ve *takseis* olarak adlandırılan 10 alt bölüme ayrılmıştı. Hem tam hem de kısmi seferberlik zamanlarında orduda yer alan *takseis* sayısı değil, *takseis*in büyüklüğü duruma göre değişkenlik göstermekteydi.²⁴⁹ 386 ile 366 arasında yapılan bir düzenleme ile Sparta benzeri bir uygulama başlatılmış ve yaş gruplarına göre asker alma yöntemi benimsenmiştir.²⁵⁰

Atinalıların müttefikleri çoğu zaman deniz savaşlarına gemi sağlamaktansa parasal katkıda bulunmayı tercih ediyorlardı. Kara savaşlarında ise her zaman önemli sayıda müttefik askeri bulunuyordu. Sicilia Seferi'ne gönderilen orduda, Argoslular ve Mantineialılar önemli oranda asker göndermişlerdi.²⁵¹ 4. yüzyılda ise Nemea (394) ve Mantinea (362) gibi meydan savaşlarında kalabalık birliklerin dışında *hoplites* birliklerini daha az oranda kullanmışlar, özellikle deniz aşırı seferlerde hafif piyade, paralı asker ve atlıları tercih etmişlerdir.²⁵²

Yunanlılar *hoplites* savaşının eğitim gerektirmediğine inandıklarından Arkaik Dönem Yunan orduları neredeyse hiç askeri eğitim almıyordu. Atina, bu anlamda Yunan dünyasının geneli ile aynı anlayışı paylaşmaktaydı. Sparta'nın aksine Atina'da askeri eğitim bireyin kendi başına sorumlu olduğu bir konu olarak değerlendirilmekteydi.²⁵³ Hatta insanın içinde var olduğu varsayılan doğal cesaretin eğitimden çok daha önemli olduğu ve onun yerini fazlasıyla dolduracağına inanmışlardı.²⁵⁴ Bu nedenle Atina piyadesinin olması gerektiği kadar üstün olmadığı yönünde görüşlere rastlanılmaktadır.²⁵⁵ Diğer yandan Spartalılar gibi *phalanks* savaşında yetkinleşememişlerse de Atinalı ağır piyadeler, deniz çıkarmaları, kuşatma ve deniz savaşları gibi *hoplites* birliklerinden beklenenden çok daha çeşitli görevleri yerine

²⁴⁸ Thuk. 2.31; Ksen. Vect. 2.3; Hunt 2007 138-139.

²⁴⁹ Hunt 2007, 130.

²⁵⁰ Krentz 2007, 148.

²⁵¹ Thuk. 6.67.

²⁵² Wheeler & Strauss 2007, 215.

²⁵³ Thuk. 2.39.

²⁵⁴ Wan Wees 2007, 280.

²⁵⁵ [Ksen.] Ath. Pol. 2.1; Plat. Yasalar, 706b-c; Plut. Them. 4.3.

getirebilmekteydi.²⁵⁶ Yine de, sürekli askeri eğitim alan düzenli vatandaş birliklerinin ortaya çıktığı 4. yüzyılda iki yıllık zorunlu *ephebeia* programını uygulamaya konulmuştur. İki yıl süren bu eğitim programına katılan gençlere temel *hoplites* donanımı da devlet tarafından sağlanmıştır.²⁵⁷

3.2.4. Geç Klasik Dönemde (4. Yüzyılda) Atinalı Komutanlar

Atina'da birçok resmi görev ad çekme ile dağıtılırken, yalnızca *strategos* adıyla anılan ancak hem kara hem de deniz kuvvetlerine komuta eden on komutanın görevlendirmeleri seçimle yapılıyordu. Bunda askerliğin diğer alanlara göre daha fazla uzmanlık gerektiren ve verimliliğin yaşamsal önem taşıdığı bir görev olması etkili olabilir. Kamu görevlerine yeniden seçilmeyi sınırlayan kurallar, yine verimlilik adına komutanlık görevi için uygulanmamış, başlangıçta her birinin bir kabileden seçilmesi öngörüldüğü halde, bir süre sonra bir kabilenin yeterince yetenekli bir adayı olmaması durumunda başka bir kabilenin aynı zamanda birden fazla *strategos* çıkarmasına izin verilmiş ve Atina gibi güçlü demokratik geleneğe sahip olan bir ülke için fazla sorun yaratmayacak kadar geniş yetkiler verilmiştir.²⁵⁸

Bir komutanın aynı göreve yeniden seçilmesi ile ilgili bir sınır olmadığı için 5. yüzyılda *strategosluk* Atina'da en önemli politik görev haline gelmiştir. Ancak özellikle Peloponnesos Savaşı'ndan sonra, komutanlığın giderek daha fazla uzmanlık gerektiren bir göreve dönüşmesi politik ve askeri kariyerin ayrılmasına ve her bir *strategosun* politik olarak işbirliğine başvurduğu bir *rhetoressin* ortaya çıkmasına yol açmıştı.²⁵⁹

4. yüzyılda Atinalı komutanların karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri birliklerinin ihtiyaçlarını kısıtlı parasal kaynakları ile karşılama zorunluluğudur. Bu nedenle kişisel seçimleri sonucunda paralı asker komutanı olanların yanında, komutaları altındaki paralı askerlerle birlikte Atina devletine bağlı kaldığı halde Perslerin ya da diğer doğulu yöneticilerin hizmetine giren Atinalı komutanlara rastlanmaktadır. Bu anlamda en ilginç örneklerden biri Khares'in Müttefikler Savaşı (Sosyal Savaş) sırasında Pers satrabı Artabazos'un hizmetine girmesidir.

²⁵⁶ Wheeler & Strauss 2007, 215.

²⁵⁷ Hunt 2007, 133-134.

²⁵⁸ Hunt 2007, 128; Hornblower 2011, 147-8.

²⁵⁹ Hornblower 2011, 149, 195-6.

Khaires, 357 yılında Atina'ya isyan etmiş olan Samos'u kuşatmış ve bütün bir yıl boyunca adada kalmak zorunda kalmıştı. *Paralı Askerler Fermanı* kapsamında Artabazos tarafından terhis edilen ve işsiz kalan paralı askerleri 356 yılında kiralamıştır.²⁶⁰ Aynı zamanda Khaires'in yardımına gönderilen Iphikrates ve Timotheos, Khaires'in şikayeti üzerine yargılanmak üzere Atina'ya geri çağrılınca Khaires, büyük bir donanma ile kalabalık bir paralı asker ordusuna komuta etme şansı bulmuştu. Ancak mali kaynaklarının yetersiz olması ve askerlerinin önceki işverenleri Artabazos tarafından geri çağırılması üzerine elindeki bütün kuvvetlerle Artabazos'a katılmak zorunda kalmıştır.²⁶¹

Her ne kadar Khaires resmen Artabazos'un hizmetine girmiş gibi görünüyorsa da Atina'nın bu durumu onayladığı hatta desteklediği düşünülebilir. Çünkü Atina, Khaires'e Artabazos'un hizmetinde olduğu sırada elindeki paralı asker birliklerinin sayısını arttırması yönünde talimat vermiştir.²⁶² Bir başka ifade ile Atina, Khaires'in komutası altındaki ordunun ihtiyaçlarının dolaylı bir şekilde karşılama olanağı bulmuştur.²⁶³

3.2.5. Atlı Birlikler

Atlı birliklerin Yunan savaş uygulamasında geri planda kalmasına neden olan ve kent devletlerinin birçoğu için geçerli olan ekonomik ve politik koşullar Atina için de geçerliydi. Demokratik hassasiyetin en yüksek olduğu kentlerin başında gelen Atina'da, oligarşi yanlıları ya da *tyran* olarak sivrilmek isteyen hırslı politikacılarla bir tutulan atlı sınıfına kuşku ile bakılması oldukça anlaşılır bir tepkiydi.²⁶⁴ Mantitheos adında zengin bir Atinalının mahkeme önünde, bir at edinmesine yetecek zenginliğe sahip olduğu

²⁶⁰ Ruzicka 1991, 94; Dem. 4.19; Polyain. *Strat.* 3.10.10; [Arist] *Oek.* 2.1350b4-14.

²⁶¹ Ruzicka 1991, 95. Diod. 16.22.1-2. Dem. 4.19, 24, Isok. 8.44.

²⁶² Dem. 4.19.

²⁶³ Ruzicka 1991, 96-97'de belirtildiği gibi Pers Kralı, kendisine isyan etmiş olan Artabazos'a yardım eden Atinalıları tehdit ettiğinde Khaires geri çağırılmış ve mali durumu daha fazla savaşı karşılamada yetersiz kalan Atina, 354 yılında Müttefikler Savaşı'ndan (Sosyal Savaş) yenilgiyle ayrılmıştır.

²⁶⁴ Hornblower 2011, 145; Thuk. 6.15. Hornblower 2011, 183'e göre atlı birliklerin 411 yılındaki oligarşik devrimde yer almış olmaları olasıdır. Ksen. *Hell.* II.IV.8-9'da belirtildiği üzere Otuzlar Yönetimi de atlıların desteğine dayanmaktaydı. Ksen. *Hell.* III.I.4 ve Lys. XXVI.10'da anlatıldığı gibi, Otuzlar yönetimi devrildikten sonra kurulan demokratik yönetimin atlılara kuşkuyla yaklaşmasının nedeni atlıların oligarşi ile işbirliği yapmış olmasıdır.

halde *hoplites* olarak savaşmayı tercih ettiğini vurgulaması, Atina'da atlı birliklerin saygınlık anlamında *hoplites* askerlerinin gerisinde kaldığını göstermektedir.²⁶⁵

Atinalı aristokratlar at yetiştiriciliği ile ilgilenseler de Attika coğrafyası geniş bir atlı birliği çıkaracak kırsal zenginliği destekleyecek durumda değildi. Ancak Atina gibi bir askeri gücün her zaman atlı birlikleri hazır tutması gerekmektedir. Perikles zamanında başlatılan ve zenginlerin sağlayabileceğinden daha fazla atlı çıkarabilmeyi amaçlayan bir uygulama ile Atina devleti, at satın alınması için borç vermeye, atın beslenmesi için ödenek ayırmaya ve savaşta kaybedilen atların zararını karşılamaya başlamıştı. Atlı birlikler, *hoplites*lerin aldığından daha yoğun ve *boule* tarafından denetlenen bir askeri eğitimden geçiriliyorlardı.²⁶⁶

431 yılında Atina'nın sahip olduğu 1000 kişilik düzenli atlı birliği bu şekilde oluşturulmuştur. Fakir vatandaşlardan oluşan ve gereksinimleri kamu bütçesinden karşılanan bu atlılar soyluluğa dayanan bir atlı birliğin parçası olarak değerlendirilmemelidir. 403'te dağıtılmışlardır.²⁶⁷ Peloponnesos Savaşı sırasında Perikles'in savaş planını benimseyerek surların gerisine çekilen Atina, yine de süvarileri sayesinde istilacılara önemli zararlar vererek kırsal bölgedeki yıkımın sınırlı kalmasını sağlamıştır.²⁶⁸

3.2.6. Hafif Piyadeler ve Paralı Askerler

Atinalıların hafif piyade kullanımlarının en erken izleri *tyran* Peisistratos (yönetimi: yaklaşık 561 - 527) zamanına dayanmaktadır. Bütün *tyranlar* gibi paralı asker kullanan Peisistratos da olasılıkla *peltastes* paralı askerleri kullanmıştı.²⁶⁹ Peloponnesos Savaşı sırasında yani 430 yılında ise kesin bir şekilde *peltastes* olarak tanımlanan paralı askerler bulunmaktaydı.²⁷⁰ Delium'da vatandaş hafif piyadelerin olmaması, Atinalıların bu yöndeki ihtiyacı paralı askerlerden ya da müttefiklerden

²⁶⁵ Lys. 13; Hunt 2007, 126.

²⁶⁶ Hunt 2007, 135; Arist. *Ath. Pol.* 49.

²⁶⁷ Hunt 2007, 118, dipnot 24.

²⁶⁸ Thuk. 2.22.

²⁶⁹ Arist. *Ath. Pol.* 15.2.

²⁷⁰ Wheeler & Strauss 2007, 204 dipnot 71.

karşıladığını göstermektedir. 5. ve 4. yüzyılda Demosthenes ve Iphikrates gibi komutanlar çeşitli kökenlerden gelen *peltastes* birliklerine komuta etmişlerdir.²⁷¹

Peloponnesos Savaşı sırasında Ege adalarından toplanan *peltastes*ler Sphakteria'daki Sparta birliği karşısında beklenmedik bir başarı göstermiş ve Thrakia kökenli 1300 *peltastes*, Sicilia'ya gönderilen ordunun içinde yer almıştı.²⁷² Sicilia'ya son destek birliklerinin gönderilmesinin ardından görülen ekonomik tükenmişliğin ve Spartalıların Attika'da kalıcı üsler oluşturması nedeniyle bozulan ekonomik durumun etkisiyle de bir diğer 1300 kişilik Thrakialı hafif piyade birliği ülkelerine geri gönderilmiştir.²⁷³

Askeri alanda Yunan dünyasının genelinden daha yenilikçi olan Atinalılar daha 5. yüzyılın başında kendi okçu birliklerini oluşturmuşlardı.²⁷⁴ Plataia'da savaşı ancak Marathon Savaşı'nda bulunmayan bu askerlerin vatandaş olup olmadıkları belli değildir.²⁷⁵ Peloponnesos Savaşı'nın başında ise 1600 kişilik bir okçu ile 200 kişilik bir atlı okçu birliği bulunmaktadır.²⁷⁶ Bunların yanında donanmada bulunan her bir *trieresin* ekibi içinde dört okçunun da bulunduğu bilinmektedir.²⁷⁷

Demosthenes ve Isokrates gibi hatiplerin konuşmalarına bakılacak olursa, 4. yüzyılda Atinalılar, eski vatandaşlık değerlerinden uzaklaşmış olmaları nedeniyle kendileri savaşmak yerine paralı asker kiralamayı tercih eder olmuşlardı. Oysa gerçekte Atinalılar, kentlerinin güvenliği ve çıkarları tehlike altında olduğunda halen seferlere bizzat katılmaktaydı. Ancak 5. yüzyılda sahip olduğu ekonomik kaynaklardan yoksun olan Atina, vatandaşlarının uzun süreli seferlere katılmasının neden olduğu ekonomik yükü karşılayacak durumda değildi. Vatandaş birliklerinin paralı asker birlikleri karşısındaki en önemli üstünlüklerinden biri bütün bir yıl boyunca ücret almalarının gerekmemesiydi. Ancak eğer uzun sefer süreleri nedeniyle vatandaşlara da uzun süre

²⁷¹ Thuk. 4.93. Hunt 2007, 120, dipnot 37, Iphikrates'in *peltastes*lerinin çoğunun Atina vatandaşı olduğunu iddia eden ve buna karşı çıkan görüşleri sıralamaktadır. Ksen. *Hell.* I.II.1 de Atinalı komutan Thrasylos'un Peloponnesos Savaşı sırasında donanma kürekçilerinden 5000 tanesini *peltastes* olarak silahlendirdiğini belirtmektedir.

²⁷² Kuzey Ege: Thuk. 4.129.3; 5.6.2; Sphakteria: Thuk. 4.28.4; Sicilia: Thuk. 7.27, 29;

²⁷³ Hornblower 2011, 173; Thuk. 7.27.

²⁷⁴ Hdt. 9.22.1; 60.3; Thuk. 2.13.

²⁷⁵ Wheeler & Strauss 2007, 204.

²⁷⁶ Thuk. 2.13.

²⁷⁷ Hunt 2007, 123. Hunt 2007, 136 ve Thuk. 6.43'e göre Atinalılar olasılıkla 421 yılında Olynthos harekati sırasında kendi sapanacı birliklerine sahipti ancak Sicilia Seferi öncesinde yine de 700 Rhodoslu sapanacı kiralamışlardı.

ödeme yapma zorunluluğu ortaya çıkarsa bu durumda onların yerine paralı askerlerin gönderilmesi daha ekonomik olabiliyordu. Bu nedenle Demosthenes gibi paralı asker kullanımına karşı olan hatipler bile bazı durumlarda çok sayıda paralı asker kiralanması gerektiğini kabul etmekteydi.²⁷⁸

²⁷⁸ Hunt 2007, 141-142; dipnot 150; Dem. 4.21.

3.3. SYRAKUSAI

Sicilia kentlerinin, Yunan dünyasında yaşanan politik gelişme sürecine benzer bir deneyim yaşadığı 472 yılında Akragas'ta ve 467'de Syrakusai'da *tyran* yönetimlerinin yıkılmasından anlaşılabılır. *Tyranlık* dönemi politikalarının, servet birikimini arttırma ve böylece zengin bir tarımsal orta sınıfı ortaya çıkarmada başarılı olması bu sınıfın yönetimde söz hakkı istemesine neden olmuştur. Böylece 5. yüzyılın ilk çeyreğinde, Sicilia'nın bir çok kentinde olduğu gibi Syrakusai da demokratik yönetime geçmiştir.²⁷⁹ Syarakusai, Akragas gibi diğer Sicilia kentleriyle birlikte, denetim altına alınmış yerli halkların emeğiyle yürütülen tarıma dayanan bir ekonomiye sahipti. *Kyllyrioi* olarak adlandırılan bu yarı köle halkların sosyal konumu Lakonialı ve Messenialı *heilotlar* ile benzerlik göstermektedir.²⁸⁰

Syrakusai, sadece Sicilia'nın değil, bütün Yunan Dünyasının en zengin kenti olarak değerlendirilmektedir. Syrakusai *tyranı* Gelon, Pers Savaşları öncesinde kendisinden yardım istemeye gelen Atina ve Sparta elçilerine 20000 piyade, 2000 atlı, 2000 okçu, 2000 sapancı ve atlı destek birliği olarak tanımlanabilecek olan 2000 hafif piyade ile yardıma geleceği sözünü vermiş ama tüm Yunan ordularının kendi komutası altında olması şartını koşmuştu.²⁸¹ Elçiler bu koşulu kabul etmedikleri için her ne kadar görevlerinde başarısız olmuşlarsa da Gelon'un yine de Yunanistan'a yardım etmeye hazırlandığı ancak bu sırada olasılıkla Perslerle ortak hareket eden Kartacalıların Sicilia'ya gönderdikleri büyük ordu nedeniyle yardım gönderemediği kabul edilmektedir. Kartaca ordusu üzerine yürüyen Gelon'un ordusunda 50000 piyade ve 5000 atlı bulunmaktadır.

Syrakusai, 5. yüzyılın ikinci yarısında da Sicilia üzerinde egemenliğini sürdürmek için askeri ve ekonomik kaynaklarını seferber etmeyi sürdürmüştü.²⁸² Ancak Peloponnesos Savaşı sırasında Atinalılar Syrakusai'a saldırdığında Gelon'un geçen

²⁷⁹ Hornblower 2011, 52.

²⁸⁰ Hdt. 7.155.2; Hornblower 2011, 53.

²⁸¹ Hdt. 7.158. Herodotos'un *hippodromoi psiloi* olarak tanımladığı bu askerler "hafif atlı" olarak çevrilse de aslında bunların Boiotia ordusunda atlıların yanında savaşan ve *hamippoi* olarak adlandırılan "hafif piyadelerle" bir tutulması gerekir; Ephoros, FGrH 70 F186; Timaeos, FGrH 566 F94 (Polyb. 12.26b)

²⁸² Diod. XII.30.1; Hornblower 2011, 58.

yüzyılda ortaya koymuş olduğu etkili savaş gücünden, geleneksel güçlerini sürdüren atlı birlikler dışında eser kalmamıştı.²⁸³

Atina'nın Sicilia Seferi zamanındaki Syrakusai'nın politik yapısı ve askeri gücü hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Bunlardan biri, Syrakusai'da Atina'da olduğu gibi kabile düzenine dayalı asker alma sisteminin uygulandığını göstermektedir ve *hoplites* sayısı 5000 kadardır.²⁸⁴ Diğer yandan sayılarının 1200 kadar olduğu bilinen atlı birliğı, Syrakusai askeri gücü hakkında en fazla bilgi sahibi olunan bölümüdür.²⁸⁵ Böylesine güçlü bir atlı birliğı, at yetiştiriciliğı için uygun olan coğrafi ve ekonomik durumun yanında kentin politik yapısı hakkında da bir fikir verebilir. Ancak Atina ordusunun tamamının yok edilmesinin getirdiğı zafer, demokratik geleneğin ve kurumların daha fazla güç kazanmasına ve radikal demokrasiye geçilmesine neden olmuştur.²⁸⁶

Syrakusai topraklarındaki savaş sona erdikten sonra Syrakusai, Atinalılar ile savaşmaya devam eden Peloponnesoslu müttefiklerine yardım için Hermokrates komutasında 20 Syrakusai ve iki Selinus gemisinden oluşan bir yardım göndermiş ne var ki, Hermokrates ve diğer *strategos*lar, 411 yılında *demos* tarafından görevden alınıp sürgün edilmişti. Bunun üzerine Hermokrates, satrap Pharnabazos'tan maddi destek sağlayarak ülkesine geri dönebilmek amacıyla bir paralı asker ordusu ile bir donanma kurmuştu. Daha sonra bu ordu ile Sicilia'ya döndü ve kendini *tyran* ilan edebilmek amacıyla Syrakusai üzerine yürüdüğü zaman sokak çatışmaları sırasında hayatını kaybetmiştir.²⁸⁷

Daha sonra Sicilia'ya büyük bir Kartaca saldırısının başlaması, Dionysios'un askeri bir önder olarak öne çıkmasını ve sonunda *strategos autokrator* ünvanını alarak *tyranlığı* ele geçirmesini sağlamıştır.²⁸⁸ Böylece 4. yüzyılda Syrakusai politik yapısına damga vuracak olan tek adam yönetimleri başlamıştır. Dionysios yönetimi en ciddi iç

²⁸³ Wheeler 2007, 188. Thuk. 6.17; 68; 69; 98; 7.3.

²⁸⁴ Plut. *Nik.* 14.5; Lewis 2006b, 124.

²⁸⁵ Thuk. 6.67. Hornblower 2011, 174.

²⁸⁶ Hornblower 2011, 179; Ksen. *Hell.* I.I.27.

²⁸⁷ Thuk. 8.85, Hermokrates'in sürülmesi, Ksen. *Hell.* I.I.31'de sürülmesi ve geri dönüş hazırlığı hakkında bilgi vermektedir. Diod. XIII.75.5, *tyran* olma amacı taşıdığını iler sürmektedir.

²⁸⁸ Lewis 2006b, 132-135.

direnişli atlı sınıftan görmüştü ve doğal olarak o yönetimde olduğu sürece atlıların Syrakusai’da etkili olmalarının engellenmesi beklenebilirdi.²⁸⁹

Dionysios en başından itibaren, hem yönetiminin iç güvenliğini sağlamak, hem de Kartacalılar’a karşı Syrakusai’ı savunmak için paralı askerlere dayanmak zorundaydı. Yönetimi ele geçirdiğinde ilk yaptığı paralı askerlerin ücretlerini iki katına çıkarmak olmuştu.²⁹⁰ Daha sonra Ortygia olarak bilinen Syrakusai’nin bir bölümünü de Dionysios’un arkadaşları ve paralı askerleri için ayırmıştı. Ayrıca kölelerin ve Dionysios tarafından ele geçirilen kentlerdeki ileri gelenlerin yanında paralı askerlere de vatandaşlık hakkı verilmiştir.²⁹¹

Dionysios’un ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Dionysios da ağırlıklı olarak paralı askerler kullanmıştır. Bu askerler 361 yılında ücretlerinin azaltılması önerildiğinde ayaklanmışlardı.²⁹² 357’de Dionysios’un *tyranlığını* devirmek için Sicilia’ya gelen Dion ardından onu izleyen Herakleides ve en son Timoleon da oldukça yüksek sayıda paralı askerler kullanmışlardır. Dion yola çıktığında yanındaki paralı asker birliği 800 askerden oluşmaktaydı. Ardından gelen Herakleides’in ise 1500 paralı askeri vardı.²⁹³

Başlangıçta Dion, Herakleides ve II Dionysios arasında yaşanan, Dion’un ölümünden sonra ise onun destekçilerinden Hiketas, Korinthos’tan gönderilen Timoleon ve yine II Dionysios arasında devam eden ve sürekli değişen ittifaklarla şekillenen mücadeleler en sonunda Timoleon’un Syrakusai’da denetimi ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır. Bu sırada Sicilia’ya 80000 kişilik bir ordu ile saldıran Kartaca’ya karşı harekete geçen Timoleon, içerdiği 3000 kişilik Syrakusaili ve 4000 kişilik paralı asker birlikleriyle toplam gücü 12000 olan ordusu ile Kartacalıları 339 yılında Krimisos Savaşı’nda yenmiştir.²⁹⁴

Timoleon’un başarısından sonra Syrakusai’nin azalan nüfusunu arttırmak için tüm Yunan Dünyası’ndan yerleşimciler kente davet edilmiştir. Bunun üzerine

²⁸⁹ Plut. *Dion* 3.2; Diod. XIII.113.3.

²⁹⁰ Lewis 2006b, 133.

²⁹¹ Lewis 2006b, 135-136. Diod. XI. 72.3’e göre Gelon da bir önceki yüzyıl 7000 paralı askere vatandaşlık hakkı vermişti.

²⁹² Westlake 2006, 697.

²⁹³ Westlake 2006, 699.

²⁹⁴ Westlake 2006, 699 – 711, bu mücadelelerin ayrıntılı bir anlatımını sunmaktadır.

Yunanistan'dan 10000, Sicilia ve İtalia'dan gelenlerle birlikte toplam 60000 yerleşimci Syrakusai'a gelmiştir.²⁹⁵ Yeni gelenlerle birlikte Syrakusai, eski sınıfsal ayrımların yanında yeni bir takım gruplara ayrılmıştır. Syrakusai'dan hiç ayrılmayan vatandaşlar, zamanında Syrakusai'ı terk edip sonra tekrar geri dönen vatandaşlar ve yeni gelenler olarak ortaya çıkan bu yeni ayrım 4. yüzyılın geri kalanında yaşanan sosyal çalkantıların da temel nedeni olmuştur.²⁹⁶

²⁹⁵ FGrH 562 F 2.

²⁹⁶ Westlake 2006, 717.

3.4. MAKEDONIA

3.4.1. Tarihsel Arkaplan

Makedonia'nın Yunan dünyası içinde değerlendirilmesi, zamana ve kişiye göre değişen bir yaklaşımdır. Bu nedenle Yunanlılar arasında bile Makedonluların kendileri gibi olup olmadıkları konusunda değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak genel olarak Yunanlılar, Makedonluları barbar olarak nitelendirmekteydi ve bu, farklı yaşam tarzlarına, toplumsal yapılara ve yönetim şekline bakılırsa yerinde bir nitelemeydi. Makedonia, Yunan dünyasının tersine kentleşmenin değil, kabile düzeninin geçerli olduğu bir ülkeydi ve yönetim hakkı aristokrasi ve onun üzerinde bulunan bir kral ile sınırlıydı.

Diğer yandan bu farklılıklar, yalnızca o dönemin Yunanlılarının gözünden bakılırsa Makedonluların kendileriyle akraba olmadıkları görüşünü kanıtlayabilir. Tüm Yunan toplumlarının ve bölgelerinin aynı anda kabile düzeninden kentleşmeye geçtiği ya da krallık ve aristokrasinin Yunan yönetim anlayışından tamamen silindiği söylenemeyeceğine göre, buna benzer farklılıkların Makedon-Yunan ayrımını destekleyemeyeceğini kabul etmek gerekir. Oysa dilbilimsel kanıtlar Makedonca ve Yunancanın birbirine çok yakın olduğunu ve dolayısıyla bu iki toplumun, en azından çok köklü bir geçmişi paylaştığını ortaya koymaktadır.²⁹⁷

Kökenleri ortak olsun ya da olmasın Makedonların ve Yunanlıların ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. Bölgenin zengin ekonomik kaynakları daha kolonizasyon zamanında Yunanlıların Makedonia'ya ilgi duymasına ve Euboia ile Korinthos tarafından 7. yüzyılda kıyıda koloni kentler kurulmasına yol açmıştı. Pers Savaşları'ndan sonra Atina, tüm Ege'de olduğu gibi, özellikle kereste gibi gemi yapımı için gereksinim duyulan gereçleri sağlayabileceği Kuzey Ege kıyılarında ve Makedonia'da etkinliğini arttırdı. Atina'nın 430'ların başlarında Amphipolis'i ele geçirmiş olması bölgeyi, Peloponnesos Savaşı'nın ilk yıllarında en önemli savaş alanlarından biri haline getirdi. Atinalıların ya da Spartalıların etkinlikleri dar bir kıyı şeridi ile sınırlı olsa da Makedonia kaçınılmaz olarak her iki kentle doğrudan ilişkide bulunmak durumundaydı. Atina ya da Sparta'yı kendi olanakları ile durduracak gücü

²⁹⁷ Hornblower 2011, 95-96.

bulunmayan Kral Perdikkas (452-413) bu iki güç arasında dokuz kez taraf değiştirerek izlediği denge politikası sayesinde hayatta kalmaya çalışmıştı.

Peloponnesos Savaşı'nın sonu ile 4. yüzyılın başlangıç yılları arasında Makedonia'nın kralı olan Arkhelaos (413 – 399), başlattığı girişimlerle krallığın güçlenmesi için önemli adımlar atan büyük bir kral olarak adından söz ettirmişti. Devletin başkentini daha içerideki Vergina'dan kıyıya daha yakın olan Pella'ya taşıyan kral, Aşağı Makedonia ile doğudaki yeni kazanılan toprakları, Pella, Aegai, Beroia, Alkomenai ve Aloris gibi kentlerden yönetilen ve ordu için asker alma merkezleri işlevi yerine getiren bölgelere ayırmış, aynı zamanda ordunun atlı ve piyade bölümlerini de yeniden örgütlemiş, inşa ettirdiği yollar ve sınır kaleleri ile ülkesinin güvenliğini sağlamayı amaçlamıştı.²⁹⁸

Arkelaos'un ölümü sonrasında Makedonia açısından yeniden bunalımlı bir dönem başladı. III. Amyntas'ın (393 – 369) uzun ancak sıkıntılarla dolu yönetimi, güneyde Atina ile müttefik olan Olynthos'un öncülük ettiği Khalkidike Birliği ile kuzeydeki Dardania Illyrialıları arasında sıkışmış olarak geçti. Kral, bu iki taraflı tehdit karşısında hayatta kalabilmek için diplomatik yollar dışında pek fazla seçeneğe sahip değildi. Amyntas'ın ölümünün ardından başlayan on yıl benzer sorunların yanında bir de iktidar boşlukları ve taht mücadelelerine sahne oldu. Amyntas'ın ardından ilk olarak tahta geçen oğlu II. Aleksandros (369 – 366) kısa süren yönetimi süresince yönetimi naip Ptolemaios (368 – 365) ile paylaşmak zorunda kalmıştı. Daha sonra kral olan III. Perdikkas (365 – 360) ise daha etkili ve aktif bir dış politika izlemeye çalıştı. Atina ve Khalkidike Birliği arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak Amphipolis'i destekledi ve öncüllerinin son 30 yıldır vermekte olduğu haracı ödemeyi keserek Illyriyalı Bardylis ile savaşmak üzere ordusuyla kuzeye yürüdü. Ancak yapılan savaş, kralın ve 4000 Makedon askerinin ölümüyle sonuçlanarak Makedonia'nın yeni bir politik ve askeri krize girmesine neden oldu.²⁹⁹

Makedonia'nın, tarihinde uzun bir yer tutan politik bunalımların sona ermesi ve önce Yunan dünyası üzerinde daha sonra da Doğu Akdeniz'de egemen duruma gelmesi ile sonuçlanan süreç, II. Philippos'un (360 – 336) kral olması ile başladı. Ancak

²⁹⁸ Ellis 2006a, 726. Thuk. II.100.

²⁹⁹ Ellis 2006a, 726. Diod. XVI.2.2.

başlangıçta, Philippos'un krallığı dış tehditlerin saldırısına ve tahtın diğer adaylarını destekleyebilecek olanların dolaylı müdahalesine karşı hiç olmadığı kadar savunmasızdı. Yine de yeni kral, hem kendi konumunu sağlamlaştırma hem de ülkesinin güvenliğini sağlama konusunda başarılı oldu. İzlediği politikalar sonucunda Makedonia'nın zamanla Yunan dünyası üzerinde egemen konumuna gelmesini sağladı. Bir suikast sonucu öldüğü halde, kurduğu ve etkin bir savaş gücü olacak şekilde geliştirdiği askeri gücün, yerine geçen oğlu III. Aleksandros (336 – 323) tarafından bir bütün olarak devralınması, Yunan dünyası üzerindeki egemenliğin sürdürülmesinin yanında, Pers İmparatorluğu'na karşı başlatılması planlanan seferin başarıyla sonuçlandırılmasına ve artık Büyük İskender olarak anılacak olan oğlunun askeri zaferlerinin kendi başarılarını gölgede bırakmasına neden oldu.

3.4.2. Makedonia'nın Toplumsal Yapısı ve Askeri Gelenek

Philippos, oldukça yetenekli ve güçlü bir önder olarak Makedonia'nın 4. yüzyılın ikinci yarısında yakaladığı yükselme ivmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Kendinden önceki krallarla karşılaştırılması ve Makedonia'nın en yetenekli kralı olarak nitelendirilmesi sağlıklı değilse de yaşadığı dönemde Yunan dünyasında ortaya çıkan yöneticiler içinde şüphesiz en başarılısı olarak değerlendirilebilir. Ancak kazandığı başarıların ve sahip olduğu gücün, politik ve diplomatik becerileri kadar Yunan dünyasının diğer kentleri ile karşılaştırıldığı zaman sınırsız olarak nitelenebilecek ekonomik kaynaklarına ve ordusunun askeri yetkinliğine dayandığını kabul etmek gerekir.

Ülkesinin hazır durumdaki kaynaklarını kullanma ve arttırma olanağını kendi yetenekleri sayesinde sonuna kadar kullanan Philippos, kendisine geniş olanaklar sağlayan politik ve toplumsal düzene çok şey borçludur. Makedonia'nın politik yapısına Temenoslar Hanedanının kesintisiz ve köklü krallık geleneği damgasını vurmuştur. Bu hanedanın üyesi olanlar dışında hiç kimsenin kralın yönetme hakkına ve otoritesine meydan okuma yetkisine sahip olmayışı, bazen ortaya çıkan taht kavgaları haricinde sürekli bir politik istikrarın korunmasını sağlamaktaydı. Kralı dengeleyecek politik kurumlar gelişmemiş olduğundan Philippos gibi güçlü ve iradesi sağlam bir yöneticinin dilediği yönde kararlar alıp bunları uygulamaya koymasının önünde bir engel yoktu. Danışma meclisi işlevi gören ve soylulardan oluşan bir yüksek konseyin yanında

ordunun da bazı durumlarda görüş belirtme ya da yargı organı gibi davranma hakkı bulunmaktaydı. Ancak bir sorunun bu organlara danışılması ve bağlayıcı olmayan kararın uygulanması yine kralın sorumluluğundaydı. Üst ve alt meclislerin çok az gelişmiş birer örneğini temsil edebilecek olan bu iki kurum dışında toplumun diğer kesimlerinin yönetimde söz sahibi olması olanaksızdı.³⁰⁰

En yüksek dini, askeri ve hukuksal yetkilere sahip olan kral ile ona tabi olanlar arasında feodal benzeri bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu ilişki, kralların hizmetindekilere bağışladığı toprakların karşılığında bekledikleri askeri hizmet ve vergiler ile diğer yükümlülükleri kapsamaktaydı. Bağışlanan olanaklar ile karşılığında beklenen geri ödemeler, farklı derecelerde olmakla birlikte toplumun tamamını kapsayacak kadar genişti. Krala en yakın olan ve *hetairoi* (Yun: *ἑταῖροι*, arkadaşlar, yoldaşlar) olarak anılan soylular, elbette en fazla desteklenen bunun yanında daha fazla bağlılık göstermesi beklenen gruptu. Askeri anlamda ağır süvari olarak kralın yanında savaşmaları beklenmekteydi. Geleneksel olarak bu *hetairoi* üyeliği kalıtsal olarak aktarılıyorsa da kralın istediği kişileri bu konuma yükseltebildiği de bilinmektedir. Ancak bir kez soylular arasına katıldıktan sonra bu sosyal konumun kalıtsal hale geldiği söylenebilir. Philippos'un kurduğu ve *page* olarak anılan eğitim kurumu, bu kalıtsal devamlılığın bir göstergesi olabilir. Bu kurum sayesinde gelecekte *hetairoi* olarak kralın en yakınları arasında yer alacak olan bireylerin krala bağlı olarak yetiştirilmeleri sağlanıyor, ayrıca birer rehin olarak halihazırda *hetairoi* arasında yer alan ailelerinin krala karşı bağlılıkları garanti altına alınıyordu.³⁰¹

Soyluların ardından orta sınıf olarak tanımlanabilecek özgür vatandaşlardan oluşan küçük toprak sahipleri gelmekteydi. Bu sınıfın üyeleri orduda ağır piyade olarak görev almaktaydı. Son olarak da krallığın genişleme döneminde boyun eğdirilen ve toplumun işgücü ihtiyacını karşılayan bir sınıf vardı. Normal kölelerden çok Thessalia'daki *penestai* gibi sıradan vatandaşların altında bir sınıf olarak değerlendirilmesi gereken bu insanların askeri işlevleri ise geri hizmetlerle sınırlıydı.

³⁰⁰ Bosworth 2005, 20.

³⁰¹ Arr. *Anab.* IV.13.1, Bosworth 2005, 20 ve Ellis 2006a, 728'e göre *page* kurumu kesinlikle Philippos tarafından oluşturulmuştur.

Güneydeki Yunan kentlerinden oldukça farklı bir coğrafya ve toplumsal yapıya sahip olan Makedonia'nın askeri özellikleri de Yunanlılarınkinden önemli farklılıklar gösterir. Düzlüklerin ağırlıkta olduğu Aşağı Makedonia coğrafyasında, krala bağlı güçlü bir soylu sınıfının var oluşu, Makedonların geleneksel olarak süvari alanında güçlü olmalarını sağlamıştı. Kral Arkelaos zamanında ülke topraklarının asker alma bölgelerine ayrıldığı ve piyade birliklerini güçlendirmeyi amaçlayan çalışmaların başlatıldığı bilinmektedir. Ancak bu ve benzeri savunma amaçlı çalışmalar, kralın ölümünden sonra ayakta kalamamış gibi görünmektedir. Ancak süvari sınıfının tüm dönem boyunca tek başına en etkili askeri birlik olmayı sürdürdüğü söylenebilir.³⁰²

Makedonia, güneydeki Yunanlılarda olduğu gibi, silah taşıma hakkı ile politik hakların birbirine sıkıca bağlı olduğu savaşçı bir toplumdur. Geleneksel olarak güçlü olan süvari birliklerinin yanında büyük bir piyade gücünü çıkarabilecek genişlikteki özgür köylü sınıfının bulunması Makedon ordusunun, piyade birliklerini geliştiren bir yöneticinin komutası altında süvari ve piyadelerin birlikte hareket edeceği bileşik bir yapıya kavuşabileceğini gösteriyordu.

3.4.3. Makedonia'nın İnsan Gücü

Perdikkas, Atina ile Khalkidike Birliği arasındaki ayrışmadan yararlanarak, Atinalıların inatla ele geçirmeye çalıştıkları Amphipolis'e destek kuvvetler göndermişti. Ayrıca güneydeki bu rahatlamayı kuzeydeki baskıyı hafifletmek için bir fırsata dönüştürmeyi umarak, Illyrialılara Amyntas zamanından beri verilmekte olan haracı ödemeyi bırakmış ve ordusuyla üzerlerine yürümüştü. Bunlar elindeki askeri gücün büyüklüğü ve niteliği konusunda yanlış bile olsa belirgin bir güven duygusuna sahip olduğunu gösterir. Hayatını kaybettiği savaşta, kendi askerlerinden 4000 kadarının öldüğü biliniyorsa da ne kadarının sağ kaldığını, dolayısıyla ordusunun savaştan önceki sayısal gücünün ne kadar olduğunu söylemek ve kayıpların piyade ve süvari güçleri arasındaki dağılımını belirlemek kolay değildir. Yine de başlangıçtaki asker sayısının, verilen kayıpların çok üstünde olduğu ve kayıpların ağırlıklı olarak geri çekilme hızı

³⁰² Ellis 2006a, 726.

düşük olan piyadelere ait olduğu düşünülebilir. Her ne olursa olsun Philippos, bir yıl sonra 359'da Illyriyalı Bardylas'ın karşısına 10000 piyade ve 600 atlı çıkarabilmişti.³⁰³

Philippos kral olup başlangıçtaki politik ve askeri krizlerin üstesinden geldikten sonra, geleneksel olarak Makedon Krallığından bağımsız olan Lynkestis, Orestikon, Elimiotis ve Tymphaia olarak anılan yukarı Makedonianın prensliklerini ülkesine kattı. Bu sürecin sonunda yerel hanedanlar birer birer çözülürken eski hanedan üyeleri ve soylular *hetairoi* arasındaki yerini aldı ve prensliklerin askeri gücü Makedon ordusunun süvari ve piyade birliklerine katıldı. İskender'in 334 yılında Pers İmparatorluğu'nu istila etmek üzere yanına aldığı ordudaki altı *phalanks takseisinden* en az üçü kuzeydeki prensliklerden gelmekteydi.³⁰⁴

Askeri başarılar kadar diplomatik girişimler de çevredeki ülkelerin Makedonia ile birleşmesini ya da ittifak kurmasını sağlayabilirdi. Bu anlamda Philippos'un en göze çarpan yönü, yaptığı birden fazla evlilik aracılığıyla kurduğu akrabalık bağlarını diplomatik ilişkilere dönüştürmek olmuştur. Kuzeydeki prensliklerden biri olan Elimiotis'in yöneticileri Derdas ve Makhatos'un kız kardeşi Phila ile yapılan evlilik, bölgenin Makedonia ile bütünleşmesine katkıda bulunmayı amaçlamış olmalıdır. Diğer yandan Illyria, Thessalia, Kuzey Geta ve Molossis gibi bölgelerden önemli ailelerle kurulan evlilik bağları da Philippos'un adı geçen bölgeler üzerindeki denetimini pekiştirmeye yarıyordu. Tüm bu ittifaklar Makedonia'nın insan gücü kapasitesini önemli ölçüde arttırmıştır.³⁰⁵

Kralın ya da Makedonia'nın hizmetine girmek için Makedonia'nın doğrudan ya da dolaylı olarak denetiminde olan bölgelerden geliyor olmak zorunlu değildi. Philippos'un en yakın adamları olan *hetairoi* arasına katılmak doğuştan soylu olmayı gerektirmediği gibi, doğuştan Makedon olmayı da gerektirmiyordu. Bunun yerine doğrudan krala bağlılık göstermek ve söz konusu konuma layık olmak yeterliydi. Bu koşulları yerine getiren yabancıların da sarayda yerleri vardı ve Yunan dünyasının çeşitli yerlerinden gelen yeni bireylerle *hetairoi* sayısı arttı. Kralın hizmetine yeni girenlerin eskiler ya da Makedon kökenliler tarafından çabucak benimsendiğini söylemek olanaklı değilse de Philippos'un yeni gelenler kadar, eskiden beri yanında

³⁰³ Diod. XVI.4.3; Ellis 2006a, 733-34.

³⁰⁴ Bosworth 2005, 18, 19.

³⁰⁵ Bosworth 2005, 19; Ellis 2006a, 733-34

olan yoldaşlarını da kazandığı başarıların sağladığı çıkarlara hakça ortak ederek her iki tarafı çevresinde tutma konusunda başarılı olduğu kabul edilmelidir.³⁰⁶

Philippos'un iktidarının getirdiği, daha önce görülmemiş güven ortamı nüfus artışını hızlandırmış ve yine güvenlik sorunlarının aşılması ve yeni toprak kazanımları maddi refahın artmasına ve böylece daha fazla sayıda insanın silah edinip orduya katılacak zenginliğe ulaşmasına neden olmuştur. Tüm bu etmenler sonucunda Philippos ölmeden önce Makedonia'nın insan gücü 30000 piyade ile 4000 atlının üstünde bir düzeye ulaşmıştır.³⁰⁷

3.4.4. Makedon Ordusu

Philippos kral olduğu zaman, Perdikkas'ın Illyrialılar karşısında aldığı son yenilginin etkisiyle Makedonia'nın askeri gücü önemli ölçüde yara almış durumdaydı. Yönetiminin ilk birkaç ayını ordunun yeniden düzenlenmesine ve kapsamlı bir eğitim programına adayan yeni kral, ilk olarak tahtın rakiplerinden biri olan ve Atina tarafından desteklenen Argaios'un sürgün edilen taraftarları, bazı Atinalı gönüllüler ve paralı askerlerden oluşan ordusunu 359 yılında Aigai yakınlarında yendi. Ancak ordunun moralini ve deneyimini arttırabilmek için bu başarı yeterli değildi. Argaios olayının ardından Atina ile ilişkilerini düzelter Philippos kuzeye döndü ve Paionialılar üzerine başarılı bir sefer düzenleyerek Aksios Vadisi üzerindeki denetimini güçlendirdi. Bir yıl sonra bu kez Illyrialı Bardylis üzerine yürüdüğü zaman ordusunun sayısal büyüklüğü 10000'i aşmıştı. Bu savaş aynı zamanda, Makedon piyadesinin önemli bir görev üstlendiği ve katkı sağladığı bilinen ilk savaştır.³⁰⁸

Philippos Makedonia'nın ekonomik kaynaklarını ordusunun sayısal büyüklüğü ile savaş gücünü arttırmak için kullandı ve ordusu büyüdükçe de bu gücü elindeki ekonomik kaynakları genişletmek için kullandı. Philippos tahta geçtiğinde sayıları 600 kadar olan Arkadaş Birlikleri'nin İskender zamanında en az üç kat büyümüş olmaları herşeyden çok krallığın artan ekonomik olanakları ile ilgiliydi. Arkadaş Birlikleri

³⁰⁶ Theopompos F. 224; Ellis 2006a, 735; Bosworth 2005, 19, 20.

³⁰⁷ Diod. XVII.17; Ellis 2006a, 735.

³⁰⁸ Ellis 2006a, 733.

arasına alınmak, aynı zamanda kral tarafından verilen bir toprakla ödüllendirilmek, kralın bağışladığı bir toprağa sahip olmak anlamına geliyordu.³⁰⁹

Makedon ordusu ciritçi, sapancı ve okçu birlikleri gibi hafif piyadelerin bulunduğu çok yönlü bir orduydı. Hafif piyade birliklerinin bir kısmı fakir Makedonlılardan, kalanı ise müttefiklerden ya da uzmanlıklarının yaygın olduğu bölgelerden toplanıyor ya da kiralanıyordu. Philippos'un yönetiminin ilerleyen yıllarıyla birlikte bu bütünün içine bir de kuşatma aletlerini kullanan teknik birimler de dâhil oldu.³¹⁰

İskender tahta geçip Balkanlar'da ve Yunanistan'da denetimini yeniden kurduktan sonra 334 yılında Pers Krallığı'na karşı planlanmakta olan saldırıyı başlattı. Asya'ya geçen ordusunun sayısal büyüklüğü 43000 ya da 30000 piyade ile 5500 ya da 4000 atlıya ulaşmaktaydı. Bu orduda yer alan piyadeler içinde 12000 kadarı Makedon kökenliydi. Bir o kadar daha Makedon askeri Makedonya'da naib olarak kalan Antipatros'a bırakılmıştı. Anadolu'ya geçtiğinde kendisine katılan öncü birliklerle birlikte emrindeki Makedon piyadesinin sayısı 15000'e ulaştı. Arkadaş Birlikleri olarak adlandırılan ağır Makedon atlılarının sayısı ise 1800 kadardı ve bir o kadar daha eşit yetkinlikte Thessalia atlısı vardı.³¹¹

Makedon ordusu, Gaugamela Savaşı'na kadar sürekli olarak Makedonya'dan takviye aldı. İskender'e Gordion'da katılan 3000 Makedon piyadesi ile 500 Makedon ve Thessalia atlısı ile Kilikia yakınlarında yetişen 5000 piyade ile 800 atlı Issos Savaşı öncesinde Makedon ordusunun gücünü önemli oranda arttırmıştı. 331 yazında Amyntas 6000 Makedon piyadesi ile 500 süvariye içeren toplam 15000 kişilik bir destek kuvvet ile İskender'e katılmıştır.³¹²

330 yılından sonra Makedonya'dan her destek istenildiğinde Antipatros, müttefiklerden ve paralı askerlerden başka birlikler gönderememiştir. Gaugamela Savaşı'ndan sonra İskender, Korinthos Birliği askerlerini ve Thessalia atlılarını terhis

³⁰⁹ Ellis 2006a, 735, 737'ye göre Pangaeum Dağı'ndaki madenler devlet hazinesine yıllık 1000 *talanton* sağlıyordu.

³¹⁰ Ellis 2006a, 736.

³¹¹ Diod. XVII.17.4-5 ve Bosworth 2005, 316-325, sefere çıkan Makedon ordusunun sayısal gücü ile ilgili bilgi vermektedir.

³¹² Bosworth 2005, 325, 326.

etmiştir.³¹³ Diğer yandan, giderek daha fazla sayıda askere ihtiyaç duyması ve Makedonya'dan fazla destek alamaması onu Doğulu askerleri kullanmaya zorlamıştır. Özellikle hafif atlı birlik ihtiyacının karşılanması için Doğulu askerlerin kullanılması, Thrakialı hafif piyadelerin kullanılması kadar sıradan bir uygulamaydı. Asıl önemli adım, azalan Makedon piyadesini takviye etmek için İran piyadesinin kullanılması olmuştur. Başlagıçta sadece İran ve Makedon piyadeleri karıştırılmış ancak İranlıların kendi savaş donanımları ile Makedon *phalanksı* içine alınmaları planlanmıştır.³¹⁴

327 yılında başlatılan bir program ile 30000 İran gencine, yeni bir *phalanks* gücü oluşturmak üzere, Makedon askeri eğitimi verilmesi ve 324 yılında bu yeni birliğin hazır hale gelmesi İskender döneminin en dikkat çekici asker alma girişimiydi. Bu girişim ile ilgili asıl önemli olan İskender'in benimsediği yeni askere alma anlayışını göstermiş olmasıdır. Kendisini takip etmek konusunda isteksizlik gösteren ve son olarak Opis'te isyan eden askerlerin terhis edilmesinin ardından İskender, krallığının her yerinden gelen askerlerin geleneksel kendi savaş gelenekleri çerçevesinde olduğu kadar, Makedon savaş geleneği içinde de yer alabileceğini göstermişti. Böylece İskender, gerçek bir imparator gibi davranarak yeni evrensel krallığının askeri gücünün yalnızca ve ağırlıklı olarak Makedon askerlerine dayanmayacağını kendisine bağlılık gösteren Yunanlılar gibi barbarların da orduya katılabilmesini sağlamıştı.³¹⁵

³¹³ Arr. III.29.5.

³¹⁴ Arr. VII.23.3-4.

³¹⁵ Bosworth 2005, 332, 333.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Yunan dünyasının parçalanmış politik yapısını oluşturan kent devletleri, 5. yüzyılın başlangıcında yaşanan Pers Savaşları ile aralarındaki ortak yönlerin bilincine varmaya başladılar. Pers İmparatorluğu'nun özellikle 480 - 479 yıllarında gerçekleşen ve bütün Yunanistan'ı ele geçirmeyi amaçlayan saldırısına, bazı istisna kentler dışında hep birlikte karşı koydular. Yunanistan anakarasında bulunan ve Perslere karşı direnişe katılan kentlerin bütün askeri güçleri Sparta'nın komutası altında bir araya geldi. Önce 480 yılında ortak donanma Pers donanmasını Salamis'te yendi, bir yıl sonra da Plataia'da yapılan savaşta Pers ordusu büyük oranda yok edildi. Böylece Pers saldırısı tamamen savuşturulmuş oldu, ancak büyük olasılıkla o zamanın insanları henüz bundan emin değillerdi.

Yunanlılar arasında Perslerin uğradığı yenilginin ve içine düştükleri zayıf durumun değerlendirilmesi gerektiği görüşü yaygındı. Bu amaçla Sparta'nın önderliği altındaki birlik güçleri karşı saldırıya geçerek, Perslerin Ege ve Batı Anadolu'da denetim altında tuttukları Yunanlılar'ı Pers egemenliğinden kurtardılar. Sparta'nın bu saldırı savaşını daha fazla sürdürmek istememesi üzerine Hellen Birliği'nin önderliğini Atina devraldı. Perslerin Batı Anadolu'yu tekrar ele geçirmesinin kendi güvenlikleri açısından tehlikeli olacağını düşünen Ege Adaları'nın ya da Pers tehlikesini doğrudan hisseden Anadolu'nun kıyı kentlerinin sakinleri de Atina'nın önderliğini kabul etmeye istekliydiler.

Böylece Atina, Perslere karşı bir savunma ortaklığı olarak kurulan Delos Birliği'nin başına geçti ve izleyen 50 yıl içinde bu birliğin kaynaklarını kullanarak bir deniz imparatorluğu kurdu. Birliğe üye kentlerden beklenen yükümlülükler o kadar ağırdı ki, Atina egemenliğinin Pers denetiminden çok da farklı olmadığını düşündürüyordu. Bu bakımdan 431 yılında başlayan Peloponnesos Savaşı, Yunan kentlerinin Atina'ya karşı yürüttükleri bir tür bağımsızlık mücadelesiydi. Atina'ya karşı savaşan kentlerin başını çeken Sparta, Pers Savaşları sırasında olduğu gibi, Yunanlıların özgürlüğü için bir kez daha Yunanlılara önderlik ediyordu. Ancak Sparta'nın ve Atina'ya karşı savaşan diğer kentlerin ekonomik gücü, Atina'nın kaynaklarının üstesinden gelmek için yeterli değildi. Bu nedenle Sparta'nın, Atina'nın son 50 yıldır

yürüttüğü politikalarından en çok zarar gören düşmanı Perslerin ekonomik desteğine ihtiyaçları vardı.

Yunanlıların kendi aralarında savaşmalarını ve birbirlerinin zararına olacak şekilde ortak düşmanları Perslerden yardım almalarını ya da Perslere yardım etmelerini eleştiren daha sonraki görüşlerin aksine, Spartalıların ve onların yanında savaşan kentlerin Perslerden yardım alması, Pers Savaşları'nın temsil ettiği değerlerle çelişiyor değildi. Yunanlılar bağımsızlıklarını tehdit eden, bu kez kendi aralarından bir saldırgana karşı ortak hareket ediyor ve verdikleri mücadeleye ilgi duyan bir yabancının yardımını kabul ediyorlardı. Yalnızca Yunanlıların özgürlüğü için yürütülen bir savaşta Spartalıların, Pers yardımı karşılığında Batı Anadolu kentlerini terketmiş olması bir çelişki yaratıyordu, ancak Persler ile işbirliği yapmadan Atina'nın yenilmesi olanaksız görünüyordu.

Neyse ki, Sparta'nın karşı karşıya kaldığı ikilem, Pers kralının ölümü sonrası ortaya çıkan taht mücadelesi nedeniyle ortadan kalktı. Spartalıları, savaşın son yıllarında Perslerle kurdukları ittifakın en önemli mimarı olan genç Kyros'u, babasının ölümünden sonra tahta çıkan ağabeyi Artakserkses'e karşı giriştiği savaşta destekleyerek aralarındaki dostluğun gereğini yerine getirmiş oldular. Ancak, Kyros'un tahtı ele geçiremeden ölmesi, Pers tahtının Sparta'nın dostu olan adayın değil, son gelişmelerden sonra Sparta'ya düşman olması beklenebilecek olan diğer adayın eline geçmesine neden oldu. Spartalıları, artık Perslere söz verdikleri gibi Batı Anadolu'yu onlara terketmek zorunda değillerdi. Atina yenildiğine ve Pers tahtında düşman bir kral oturduğuna göre, Yunan özgürlüğü için bu kez Persler'e karşı savaşmayı sürdürebilirlerdi.

Atina egemenliğinden kurtarılan kentler ve Yunan dünyasının geri kalanı artık hem karada hem de denizde en güçlü kent durumunda olan Sparta'nın savaş boyunca ileri sürdüğü *autonomia* ilkesini nasıl yorumladığını ve bir önceki yüzyılda yaptığı gibi ortak düşmanın yarattığı tehlike ortadan kalkınca, kendi köşesine çekilmek niyetinde olmadığını fazla zaman geçmeden anladılar. Atina İmparatorluğu'na son veren Sparta, yerine kendi imparatorluğunu kurmaya çalıştığı zaman, Yunan kentleri bir kez daha bağımsızlıklarına kasteden ortak düşmana karşı bir araya geldiler. Korinthos Savaşı olarak bilinen bu savaşta Sparta'nın eski müttefikleri olan Korinthos ve Thebai ile eski

düşmanları Atina birlikte hareket ediyorlardı ve parasal anlamda Persler tarafından destekleniyorlardı.

Sparta kralı Agesilaos, Anadolu'da Persler'e karşı giriştiği kara savaşlarında başarılı olmuş, daha sonra Yunan anakarasında başlayan savaş nedeniyle Anadolu'yu geçici olarak terketmek zorunda kalmıştı. Yunan kentlerine karşı 394 yılında Nemea'da ve Koronea'da kazandığı zaferler, Sparta'nın karasal gücünü sürdürebileceğini gösteriyordu. Ancak bu savaştan kısa bir süre önce Perslerin Ege'ye gönderdikleri donanmaya komuta eden Atinalı Konon, Knidos'ta Sparta donanmasını yenmişti. Bu yenilgi, Sparta'nın Peloponnesos Savaşı'nın sonundan beri koruduğu deniz egemenliğine vurulmuş en önemli darbeydi ve Pers yardımı olmadan Sparta'nın Yunan dünyası üzerinde tam bir denetim kurmasını sağlayacak kaynaklardan yoksun olacağını göstermişti.

Sparta'ya karşı, bağımsızlıkları tehlikede olan Yunan kentleri ile Batı Anadolu'daki çıkarları tehdit altında kalan Persler tarafından başlatılan Korinthos Savaşı, ilginç bir şekilde Atina'nın dize getirilmesiyle sonuçlandı. Atinalılar savaşın başlangıcında şehir surlarının yıkılmış bölümünü yeniden inşa etmeye başlamışlar, Knidos Deniz Savaşı'ndan sonra Konon'un ve donanmasının Atina'ya gelişiyle de çalışmalarını tamamlamışlardı. Konon ve Pers satrabı Pharnabazos bu sırada birlikte hareket ediyorlardı. Ancak eski gücünü kazanmış bir Atina'nın Sparta'dan daha fazla sorun yaratacağını anlayan Persler, Peloponnesos Savaşı'nda olduğu gibi, bir kez daha Sparta'yı desteklemeye karar verdiler. Atinalılar, yine Peloponnesos Savaşı'nın sonunda olduğu gibi, Karadeniz'in kuzeyinden gelerek Boğazlar üzerinden Atina'ya ulaşan mısır yolunun kapatılması ve şehrin açlık tehlikesi ile karşı karşıya bırakılması sonucu anlaşmaya varmayı kabul etmek zorunda kaldılar.

Kral Barışı olarak anılan bu anlaşma, adının anlamını açıklayacak şekilde Büyük Kral'ın gönderdiği bir buyrultu şeklindeydi. Barış anlaşmasının yürütülmesi görevi, genel olarak bütün Batı Anadolu'yu Persler'e terk etmeyi kabul eden Sparta'ya verilmişti. Sparta, bağımsızlığı tehdit altında olan Yunanlılar adına değil, Yunanlılar üzerinde egemenliğini dayatmaya çalışan bir kent olarak Perslerin desteğini kazanmaya çalışıyordu.

4. yüzyılda, Yunan Birliği'nin önceki yüzyılda Persler'e karşı kazandığı savaşlara yaptığı göndermelerle Yunanlılar'ı kendi aralarındaki savaşlara son vermeye ve Persler'e karşı yapılacak bir sefer için birleşmeye davet eden görüşler ortaya atılmaktaydı. Ancak Persler, Yunan dünyasındaki gelişmelere sürekli olarak karışmakla birlikte, Yunan anakarasındaki kentlerin bağımsızlığına bir daha doğrudan saldırmamışlardı. Bu nedenle Yunan kentleri Persler'e karşı bir daha asla bir araya gelmediler. Tam tersine kendi aralarında yaptıkları, savaşlarda egemenliğini dayatmaya çalışan saldırgan bir kente karşı Perslerin yardımını almaya çalıştılar. Yunanlılar için önemli olan Yunanlılar ile bir araya gelmek ve Yunan olmayanlarla savaşmak değil, bağımsızlıklarını sürdürebilmektir. Bu açıdan bakınca Perslerin yardımını kabul eden Yunanlılar, geçen yüzyılın değerlerine sırt çevirmiş değillerdi. Bağımsızlıklarını koruyabilmek için hâlâ hiç güvenmedikleri düşmanlarıyla bile işbirliğine hazırdılar.

Bağımsızlığın Yunanlılar için en önemli değer olması, Yunan dünyasının bir kent tarafından bütünüyle ele geçirilmesinin ve birleştirilmesinin önündeki en büyük engeldi. Güçlü bir kent diğer kentleri denetimi altında toplamayı belli bir ölçüde başardığı zaman bile, sınırlı kaynakları kendisine karşı birleşmiş diğer kentlerle başa çıkmakta ya da kaynakları bir kent devletinin kaynakları ile karşılaştırıldığında sınırsız gibi görünen yabancı bir gücün karşısında yetersiz kalıyordu. Bu durumda Yunan dünyası için asıl sorun, politik yapının kent devletlerinden, bir başka deyişle kaynaklarının yetersiz kalması kaçınılmaz olan küçük devletçiklerden oluşuyor olmasıydı. İster demokrasi, ister oligarşi ile yönetiliyor olsun, yönetime katılma hakkını paylaşma konusunda kıskanç davranan Yunanlıların bir kent devletini, geniş kaynakları olan büyük bir devlete dönüştürmeleri beklenemezdi.

Sparta kenti, Eurotas Irmağı kıyısında bulunan köylerin bir araya gelmesiyle kurulmuş ve Lakonia halkının bir kısmı boyun eğdirilerek bir kısmı da köleleştirilerek doğrudan denetim altına alınmıştı. Daha sonra aynı yöntem, Messenia'yı ele geçirirken de uygulanmıştı. Böyle bir yayılma Sparta'yı Yunan dünyasının en güçlü kenti durumuna getiriyordu, ancak askeri gücü baskı altında tuttukları toplumları denetim altında tutmakla o kadar meşguldü ki, daha fazla yayılma için yerinden kıpırdaması olanaksızdı. Diğer yandan Peloponnesos'un Lakonia ve Messenia dışında kalan bölgelerindeki birçok kent, Sparta'nın önderliğini kabul ettikleri bir birliğe alınmışlardı

ancak Sparta ile aralarındaki ilişki sağladıkları askeri destekle sınırlıydı. Sparta'nın düşmanları karşısında en savunmasız ve zayıf yönü, aynı zamanda sahip olduğu nitelikli askeri gücü besleyen ve toplumun ekonomik temelini oluşturan boyun eğdirdiği ya da köleleştirdiği toplumların varlığıydı. 4. yüzyılda Peloponnesos üzerindeki egemenliğini tüm Yunan dünyasını kapsayacak şekilde genişletmeye çalıştığı zaman gerçek anlamda eksikliğini hissettiği parasal kaynaklar değil, insan gücüydü. İlkel bir ekonomiye rağmen Yunan dünyasının en güçlü ve etkili yayılmacı kenti olduğunu göstermişti. Tüm Yunan dünyasına aynı şekilde boyun eğdirmek için ihtiyaç duyduğu araç para olamazdı. Daha geniş bir yönetim sistemi ve elbette daha çok asker, düşmanları tarafından kolayca ayartılan paralı askerler ya da köleler değil, daha geniş bir vatandaş sınıfına dayanan daha kalabalık bir ordu gerekiyordu.

Atina, Sparta'nın aksine daha sağlıklı bir sosyal dizgeye sahipti. Köleci bir toplum olarak Atinalılar, Spartalılar'a benzer şekilde binlerce kölenin emeğini sömürüyor olmalarına rağmen, Spartalıların yaptığı gibi bütün bir halkı köleleştirmemişlerdi. Sparta'da olduğu gibi kölelerinin ayaklanması yüksek olasılıklı ve ölümcül bir durum değildi. İçinde daha birçok kent bulunan Attika, bir bütün olarak Atina gibi bir merkezin çevresinde birleşmişti. Geniş topraklar, görece kalabalık bir toprak sahibi orta sınıfın, yönetime ve asker olarak orduya katılabileceği anlamına geliyordu. Vatandaş sınıfı, Sparta'nın askeri gücüne en azından nicelik yönünden eşdeğer bir orduya sahip olmasını sağlayacak kadar geniştir. Daha da önemlisi, bir deniz gücü olarak sivrilme imkanı doğduğu zaman donanmayı hareket ettirecek olan kürekçileri bulmak için alt sınıfların emeğine başvurabileceğini göstermişti.

Bütün bu nedenlerden ötürü Atina, daha geniş kaynakları olan yeterince büyük bir devlet olma konusunda diğer Yunan kentlerinden daha fazla yol almış durumdaydı. Ancak Atina, Sparta'nın Peloponnesos Birliği'ne benzer bir birlik olan Delos Birliği'ni kurduğu zaman, birliğe üye kentleri kendi bünyesinde birleştirmek konusunda bütünüyle başarılı olamadı. Dinsel ve hukuksal yönden Atina'nın merkezi konumunu vurgulayan bir takım uygulamaların yanında müttefiklerden *phoros* adı ile vergi toplaması önemli bir gelişmeydi. Ayrıca vatandaş nüfusunun fazlası, bağlılığı konusunda sorun hissedilen müttefiklerin topraklarına *kleroukhos* olarak yerleştirilmekteydi. Yerleşimcilerin yerleştirildikleri toprakları savunmaları da

beklenmekteydi. Bu uygulamayı izleyen bir sonraki adım, müttefik kentlerin sakinlerine de vatandaşlık hakkı vermek olabilirdi. Böylece, modern bir görüşle Atina İmparatorluğu olarak adlandırılan bu yapının ordusu ya da donanması, Atinalıların ve müttefiklerinin aynı koşullar altında hizmet verdikleri, sayısal olduğu kadar bütünlük yönünden de güçlü bir organ durumuna gelebilirdi. Ancak vatandaşlık haklarının yayılması konusunda Yunan dünyasının genelinde yaygın olan kısıtlayıcı anlayışı benimseyen Atinalılar bu uygulamadan kaçındılar.

Thebailılar, Boiotia'yı Attika modeline benzer şekilde kendi kentlerinin çevresinde birleştirebilmek için uzunca bir süre mücadele verdiler. Boiotia'nın önderi olma konusundaki ısrarları nedeniyle birden çok kez Sparta'nın saldırısına uğradılar, hatta 382 yılında kentlerinin akropolisi Kadmia'ya bir Sparta garnizonunun yerleştirilmesi ve oligarşik bir yönetimin başa getirilmesi sonucu Sparta'nın denetimi altına girdiler. Ancak, Epameinondas ve Pelopidas'ın da aralarında bulunduğu Thebailı demokratlar, çok geçmeden kenti ele geçirmeyi ve Kadmia'daki Sparta garnizonunu kovmayı başardılar. Daha sonra tüm Boiotia'yı Thebai önderliğinde, modern bir adlandırma ile federasyon olarak tanımlanabilecek bir yapının çatısı altında birleştirdiler. Boiotia kentleri, kendi yerel meclislerini korumakla birlikte, büyüklüklerine göre belirlenmiş sayıda temsilciyi Boiotia meclisine gönderiyor ve böylece bu yapının bir parçası olmayı sürdürmeleri için teşvik ediliyorlardı. 371 yılında Sparta ordusunu Leuktra'da yenen ve bu tarihten sonra Yunan dünyasının en güçlü kara gücü durumuna gelen Thebai'in giriştiği yayılma politikasını benzer şekilde sürdürmesi beklenebilirdi. Ancak Thebai, genel anlamda Sparta ve Atina'nın yaptığı gibi belli bir noktada durmayı ve egemenliğini ittifaklarla dayatmayı tercih etti.

Kent devletleri, neredeyse ortaya çıktıkları zamanlardan beri, orta sınıf vatandaşların ağır piyade olarak katıldıkları ve ağırlıklı olarak *hoplites* denen bu birliklere dayanan ordulara sahip olmuşlardı. 5. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, özellikle dış dünya ile daha çok etkileşime girdikçe ağır piyadenin yanında atlı ve hafif piyadenin kullanımını arttırmak ve kendi aralarında yaşanan savaşlar karşısında yetersiz kalan insan gücünü takviye edebilmek için paralı askerler kullanmak zorunda kaldılar. Ancak ağır piyade sınıfının etkili olduğu karar alma süreçleri ve sınırlı ekonomik kaynakları her iki durumda da gereken bütün adımların atılması önündeki en büyük

engeldi. Bu nedenle kent devletleri, attıkları bütün kararlı ve başarılı adımlara rağmen daha fazla kaynağa sahip *tyran*ların ve kralların gerisinde kaldılar.

Mutlak yöneticiler, köklü sosyal değişimleri gerçekleştirme konusunda, demokratik ya da genel anlamda çoğulcu yönetimlerden daha başarılıydı. Toplumun alt katmanlarını vatandaşlar arasına almak, toprakları yeniden dağıtmak, borçları iptal etmek ve yabancıları önemli görevlere getirmek gibi devrimci uygulamalar, *tyran*ların destekçi sayısını arttırabilirdi. Bir kişinin fikirlerini kabul ettirmede ve uygulamada bin bir türlü zorlukla karşılaştığı demokratik kentlerin aksine mutlak yönetimlerde, *tyran*ın çevresinde bulunanların onun iradesine karşı çıkmaları kolay değildi. Syrakusaili Dionysios ya da Pheraili Iason gibi, 4. yüzyılda iktidara gelen mutlak yöneticiler, kent devletlerin başedebileceğinden daha ciddi sorunlarla çok daha etkili bir biçimde mücadele edebilmelerini iktidarlarının bu zorlayıcı yönüne borçluydular.

*Tyran*lar, yönetimi ele geçirdikleri kentlerde vatandaşların askeri hizmetlerinden yararlanmayı sürdürmüşlerdir. Ancak politik nedenlerden dolayı aynı zamanda oldukça yüksek sayıda paralı askerin hizmetinden de yararlanmak zorunda kalmışlardı. Paralı askerlerin, işverenleri durumundaki *tyrana* bağlı kalmak için vatandaşlardan daha çok nedeni vardı. Bu nedenle *tyranlık* ile paralı asker orduları arasında varolduğu bilinen karşılıklı ilişki 4. yüzyılda bir kez daha ortaya çıkmış oldu.

Yetenekli bir *tyran*ın askeri konumu çoğu zaman kent devletlerinden daha iyi bir durumdaydı. Eğitimli ve savaşlarda pişmiş paralı askerleri, kent devletlerinin çoğu zaman milis kuvveti niteliğinde olan ordularından daha etkili bir savaş gücüydü. Ancak bu etkili savaş gücü yönetimin devamlılığını sağlamakda işe yaramıyordu. Ordunun paralı askerlerden oluşması, modern öncesi toplumların en örgütlü yönetici sınıflarından olan askeri seçkinlerin *tyran*ların yönettiği toplum içinde yer edinmemesine bu yüzden güçlü bir *tyran*ın ortaya koyduğu düzenin kendi ömrüyle birlikte sona ermesine yol açmıştır.

İktidarı gasp eden *tyran*ların aksine, yönetim değişiklikliğinde görece daha az sorunla karşılaşan krallar, iktidarlarını da görece daha sağlam temele oturtabilmekteydi. Bu nedenle krallar, birer mutlak yönetici olarak tek adam olmanın sağladığı yönetim kolaylıklarını *tyran*larla paylaşırken, konumlarını korumak ve ardıllarına bırakmak

konusunda *tyran*lardan daha emin bir konumda bulunuyorlardı. 4. yüzyılın yaklaşık olarak ilk yarısını karışıklık içinde geçiren Makedonia'da 360 yılında tahta çıkan II. Philippos kesinlikle bu durumun en iyi örneklerinden biriydi. O öldüğünde oğlu III. İskender'in oldukça sorunsuz bir şekilde yönetimi ve babasının etkili savaş gücünü devralması, çoğu zaman bir *tyranlık* için neredeyse olanaksız bir durumdu ve kesinlikle krallık yönetiminin *tyranlıklardan* daha istikrarlı olmasıyla ilgiliydi.

Bir kral olarak toplumun bütün kesimleri üzerinde meşru kabul edilen bir üstünlüğe ve yönetme hakkına sahip olan Philippos, krallığının bütün kaynaklarını ve daha da önemlisi toplumun bütün sınıflarını ordusu için seferber edebilmişti. Böylece ordusu, değişik toplumsal sınıflara dayanan atlı, ağır piyade ve hafif piyade gibi farklı gruplardan oluşmuş; bileşik ve oldukça işlevsel bir yapıya kavuşmuştu. Zamanla bu ordunun içine Makedonia egemenliğini tanıyan müttefik toplumların askeri birlikleri ve gelişmiş kuşatma araçları kullanan teknik birimler de katıldı. Philippos'un başarılarının arkasındaki en büyük etmenlerden biri olan düzenli ordusunun belki de en önemli işlevi, ölümünden sonra iktidarının bir bütün olarak oğluna geçmesini sağlamak olmuştur.

Şüphesiz Philippos, güneydeki kent devletlerinin sahip olduğu para ve insan gücü kaynaklarının çok daha fazlasına sahipti. Ancak asıl önemli olan, onun bu kaynakları seferber ederken bir kent devletinin göz önüne almak zorunda olduğu kurallarla kısıtlanmamış olmasıydı. Philippos bir kral olarak Makedon toplumunun bütün katmanlarıyla ilişki kurabildiği gibi, boyun eğdirdiği toplumlarla ya da Makedon toplumu dışından insanlarla da doğrudan ilişki kurabiliyordu. Bu sayede, kendi ülkesinin yerli halkının dışında yabancı toplumların insan gücü kaynaklarını kullanabilme olanağına sahip oluyordu. Bu sayede Philippos, Yunan dünyasının çeşitli yerlerinden gelen bireyleri doğrudan kendi kadroları içine alabiliyor ya da Thessalia'da olduğu gibi, başka bir toplumun ya da bölgenin daha kralı olabiliyordu. Philippos'un krallığında, Yunan kentlerinde olduğu gibi askeri değişimlere karşı çıkacak ya da yavaşlatacak, yönetimdeki gücü onunkiyle karşılaştırılabilecek başka bir odak yoktu. Karşı koyabilecek kadar güçlü olmasa bile direnmesi mümkün olanların gönlünü kazanmayı iyi bilen bir kral, Philippos'un yaptığı gibi, eleştirilerin sınırlı kalmasını sağlayabilirdi.

İskender, babasının karşı karşıya kaldığından çok daha karmaşık ve çeşitli koşullarla başetmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla aldığı kararlar ya da yaptığı tercihler babasının yaptıklarından daha radikal olmuş ve babasının karşı karşıya kaldığından daha fazla eleştiri ya da muhalefetle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yine de mutlak olan gücü, çoğu zaman istediklerini yapabilmesine olanak sağlamıştır.

4. yüzyılda Yunan Dünyası ya da daha geniş anlamda Doğu Akdeniz, Yunan kent devletleri, Yunan Dünyası'nın daha çok uç bölgelerinde ortaya çıkan tek adam yönetimleri ve Pers kralları ile satrapları arasında süregiden ve tarafları sık sık değişen savaşlara sahne oldu. Her ne kadar bu savaşlarda genel olarak eksikliği çekilen ekonomik kaynaklar olmuşsa da, özellikle dönemin sonunu getiren Pers - Makedon Savaşları ekonomik kaynaklarını değil insan gücü kaynaklarını seferber edebilme yönünden başarılı olanların galip gelmesiyle sonuçlandı.

SÖZLÜK

Agoge: Yol gösterme, kılavuzluk etme, eğitime anlamına gelir. Özel anlamda Sparta’da gençlere verilen askeri eğitimi ifade eder.

Akontistes: Mızrak kullanan, ciritçi.

Akropolis: Yüksek şehir. Bir kentin savunmaya elverişli yüksek bir tepe üzerinde kurulu olan kalesi.

Amphiktionia: Komşular anlamına gelen *amphiktiones* kelimesinden gelir. Yunan kentlerinden gelen elçilerin düzenli olarak bir araya geldikleri toplantıları ifade eder.

Aniketos: Yenilmez, alt edilemez.

Aspis: Biri ortada, bir diğeri kenarda iki tutma yeri bulunan *hoplites* kalkanı.

Autarkeia: Bir kentin ekonomik anlamda bir dereceye kadar kendine yetebilmesi.

Autonomia: Bir kentin kendi yasalarını yapabilmesi ve bağımsız olması.

Condottierri: Rönesans Dönemi’nde İtalya kent devletleri arasında yapılan savaşlarda emrindeki paralı askerlerle katılan kiralık komutanlar.

Demos: Dar anlamda kırsal yerleşim birimleri anlamına gelen, geniş anlamda bir kentin tüm vatandaşlarını ifade eden terim..

Eleuteria: Bir kentin, başka bir kent ya da daha büyük bir siyasal yapının denetimi dışında olması, özgürlük.

Eparittoi: Arkadia Birliği’nin 4. yüzyılda oluşturulan seçkin askeri birliği.

Epikouros: Yardıma gelen, yardımcı olan. Erken dönemde müttefik askerleri, daha sonra paralı askerleri tanımlamak için kullanılan terim.

Epilektos: Seçilmiş, seçkin. Yunan kentlerinin ordularında vatandaşlar arasından seçilen askerlerden oluşturulan özel birlikler.

Ephebeia: Atina’da 18 yaşında gençlerin iki yıl süreyle katıldıkları, askeri eğitim ve garnizon görevlerini kapsayan iki yıllık zorunlu askeri program.

Ephoros: Kelime olarak gözeten anlamına gelen ve Sparta’da kralları bile denetleme yetkisine sahip beş yüksek memuru ifade eden terim.

Harmostes: Düzenleyici. Sparta’nın Peloponnesos Savaşı sonrasında egemenliği altına aldığı Yunan kentlerine atadığı askeri valiler.

Hegemon: Önder. Özellikle II: Philippos’un girişimiyle oluşturulan Korinthos Birliği’nin önce Philippos’a ardından oğlu İskender’e verdiği önderlik rütbesi.

Heilotes: Sparta’da devlet köleleri.

Hetairoi: Arkadaşlar, yoldaşlar. Makedonia ordusunda kralın yanında savaşan, aristokrasi kökenli ağır atlı birliğini ifade eden terim.

Hippieis: Sparta’da kralın yanında savaşan soylu *Spartites*leri ifade eder. Kelime anlamı “atlılar” olsa da savaşa piyade olarak katılırlardı.

Hippies: Atlılar. Atina’da mülkiyet esasına göre oluşturulan dört sınıftan ikincisi. Diğerleri sırasıyla, *pentakosiomedimnoi*, *zeugetai* ve *thetes*.

Homoioi: Eşitler. Sparta’da *Spartiates*ler arasındaki eşitliği vurgulamak için bu sınıf üyelerine verilen ad.

Hoplites: Yunan kentlerinde, ağırlıklı olarak toprak sahibi orta sınıf üyesi vatandaşlardan oluşan, savaş gücü zırh ve kalkanla arttırılmış, sıkı savaş düzeninde savaşan ağır piyadelerin genel adı.

Hoplōn: *Hoplites* kelimesinin kökeni olan bu terim geniş anlamda bir ağır piyadenin bütün donanımını dar anlamda en vazgeçilmez aracı olan kalkanını ifade eder.

Hypomeiones: Alt sınıftan olanlar anlamına gelen ve Sparta’da *syssitia* ödemelerini yerine getiremediği ya da bir *sysitia* üyeliğine kabul edilmediği için konumunu kaybeden eski *Spartiates*leri ifade eden terim.

Isopoliteia: İki kentin vatandaşlarına her iki kentte de vatandaşlık hakkı tanıyan düzenleme.

Isokleroi: Sparta’da teorik olarak tüm vatandaşların eşit büyüklükte toprağa sahip olmasını öngören kural.

Kleros: Ad çekme ile dağıtılan toprak parçası. Özellikle Sparta’da nesiller boyunca sürdürülen toprak rejiminin temel birimi.

Kleroukhia: Özellikle Atina’da denizaşırı topraklara gönderilen, ancak kolonilere gönderilenlerden farklı olarak ana kentteki vatandaşlık haklarını sürdüren ve *kleroukhos* olarak anılan göçmenlerin oluşturduğu yerleşimler.

Koinon: Özellikle dini birlikler olarak kent devletleri arasında kurulan, ancak üye kentlerin *autonomiasına* son vermeyen kalıcı siyasi yapılar.

Ksenos: İki farklı kentin vatandaşları arasında kurulan ve aile içinde nesiller boyu sürdürülen karşılıklı konukseverlik ilişkileri çerçevesinde konuk olduğu kentte bir takım yırcılıklara sahip olan yabancıları, aynı zamanda paralı askerleri ifade eden terim.

Kyllyroi: Sicilia’da, yarı köle konumuna getirilen yerli halk.

Medimnos: Eski Yunan hacim birimi. Bir Attika *medimnosu* yaklaşık olarak 52 litreye karşılık gelmekteydi.

Metoikos: Özellikle Atina’da vatandaşlık haklarından yoksun oldukları halde orduya katılan ve vergi veren yerleşik yabancılar.

Misthophoros: Ücret alan anlamında paralı askerleri tanımlayan çeşitli adlandırmalardan biri.

Mora: Sparta’da yaklaşık olarak 600 askerden oluşan en büyük askeri birlik.

Mothakes: Sparta’da *Spartiates* sınıfında erkeklerin *heilotis*lerden, ya da kadın kölelerden doğan erkek çocuklarına verilen ad.

Neodamodeis: “Yeni demos halkı” ya da “yeni vatandaş” anlamında özgür bırakılan ve Sparta ordusuna alınan *heilotları* ifade eden terim.

Neotes: Sparta’da askerlik yükümlülüğü bulunan 20-65 yaş arası 45 yaş grubunun ilk 30 yaş grubunu, yani 20-50 yaş arasındaki askerleri ifade eden ve gençler anlamına gelen terim.

Panionion: Batı Anadolu’da bulunan 12 İon kentinin kurduğu dini birlik.

Peltastes: Adını Thrakia kökenli *pelte* denilen yarım ay şeklinde kalkandan alan hafif piyade.

Penestai: Thessalia’da toprağa bağlı köleler. Sparta’daki *heilot*larla benzer koşullar altında yaşadıkları söylenebilir.

Pentakosimedimnoi: Beşyüz medimnosluklar. Atina’da mülkiyet esasına göre oluşturulan dört sınıftan ilki. Diğerleri sırasıyla, *hippies*, *zeugetai* ve *thetes*.

Perioikoi: Çevrede yaşayanlar. Geniş anlamda Yunan dünyasının genelinde görülen ve bir kentin daraltılmış haklara sahip müttefiklerini tanımlayan bu terim dar anlamda Lakonia ve Messenia’da Sparta egemenliği altında yaşayan özgür toplumu ifade eder.

Phalanks: Yunan ve özellikle Makedon ağır piyade ordularının sıkı savaş düzeni.

Phiditia: Sparta’da *agoge* eğitimini tamamlayan vatandaşların orduya ve böylece tam anlamıyla vatandaş sınıfına katılabilmeleri için üyesi olmak zorunda oldukları ortak sofralar. Daha yaygın adlandırma ile *syssitia* olarak anılırlardı.

Phoros: Katkı anlamına gelen, ve Attika-Delos Deniz Birliği üyelerinin ortak hazineye ödedikleri vergiyi ifade eden terim. Modern anlamda haraç anlamına gelecek şekilde çevrilmektedir.

Polis: Yunan Dünyası’nda birbirinden bağımsız kent devletleri

Rhetores: Hatip. Özellikle Atina’da 4. yüzyılda ortaya çıkan ve önceki yüzyıllarda görülen asker devlet adamlarının aksine sivil kökenli olup yaptıkları konuşmalarla devlet politikalarına yön veren kişileri ifade eder.

Satrap: Pers İmparatorluğu’nda satraplık olarak adlandırılan eyalet benzeri büyük idari birimlerin geniş yetkilere sahip yöneticileri. Büyük İskender’in Pers İmparatorluğu’na

son vermesinin ardından sözkonusu idari yapı ve birimlerin başına atanan yöneticiler aynı adla anılmaya devam etmişlerdir.

Spartiates: Sparta toplumunda en geniş siyasi ve ekonomik ayrıcalıklara sahip olan, bunun yanında zorunlu askerlik hizmeti ve başka sosyal ve ekonomik kısıtlamalara tabi olan sınıf.

Sphendonotes: Sapanıcı. Yunan ordularında yaygın olarak bulunmasa da Rodos gibi bu alanda tanınan bir geçmişe sahip bölgelerden gelen genellikle paralı askerlerden oluşturulan askeri birlik.

Strategos: Yunan kentlerinin ordularına komuta etmek üzere çoğu zaman seçimle atanan ve sayısı birden çok olan komutanlara verilen ad.

Stratiotes: Asker. 4. Yüzyılda paralı asker anlamında da kullanılmıştır.

Synedrion: *Koinon* ya da Attika-Delos Deniz Birliği gibi politik birliklerin üyelerinin toplandığı ortak meclis.

Synoekismos: Kasaba benzeri yerleşimlerin ya da köylerin fiziksel ya da politik anlamda birleşmeleri ile kent devletinin oluşması.

Syssitia: Sparta’da ortak sofrası. Bkz. *phiditia*.

Tagos: Thessalia Birliği’ni meydana getiren dört coğrafi bölgenin yöneticileri, *tetrarkhoslar* tarafından zaman zaman seçilen baş yönetici.

Takseis: Özellikle Atina’da ve Yunan Dünyası’nın bir çok kentinde ordu içindeki en büyük birlik. Daha geniş anlamda ise “dizilim” ve “örgütlenme” anlamında kullanılmıştır.

Talanton: Yunan ağırlık ve para birimi. Bir Attika *talantonu*, 26.2 kg ağırlığına karşılık gelirken, para birimi olarak 60 *mina* ya da 6000 *drakhme* ediyordu.

Thetes: Atina’da mülkiyet esasına göre oluşturulan dört sınıftan sonuncusu Diğerleri sırasıyla, *pentakosiomedimnoi*, *hippies* ve *zeugetai*.

Toksotai: Okçu.

Trierarkhia: Özellikle Atina'da, donanmayı oluşturan her bir *trieresin* belirli mali harcamalarının bir yıllığına zengin vatandaşlara yüklenilmesi.

Trieres: Üç sıra kürekli savaş gemisi.

Trophimoi: Sparta dışındaki kentlerden ya da *Perioikoslar* arasından gelen ve *agoge* eğitimine alınan yabancı gençler.

Tyrannos: Yunanlıların, Yunan Dünyası içinde ya da dışında krallar dışındaki mutlak yöneticilere verdikleri genel ad.

Zeugetai: Atina'da mülkiyet esasına göre oluşturulan dört sınıftan üçüncüsü. Diğerleri sırasıyla, *pentakosiomedimnoi*, *hippies* ve *thetes*.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Ael. *VH.* Aelianus, *Varia Historia*, (ed. Rudolf Hercher), Perseus Collection, Greek and Roman Materials.
- Arist. *Pol.* Aristoteles, *Politika*, (Türkçesi: Mete Tunçay). Remzi Kitabevi. İstanbul 2012.
- Arr. *Anab.* Arrianos, *Aleksandru Anabasis*, İskender'in Anabasisi I-II, (Türkçesi: Hayrullah Örs), İstanbul 1945.
- Dem. Demosthenes, *Söylevler*, (Türkçesi: Candan Şentuna) Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.
- Diod. Diodorus of Sicily. (eds. and transl. by C. H. Oldfather) I-XII. The Loeb Classical Library, London 1933-1967.
- Hell. Oxy.* *Hellenika Oksyrhynkhia*, (English Trans. and Comm. McKechnie, P.R & S.J. Kern) Warminster 1980.
- Hdt. Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Türkçesi: Müntekim Ökmen) Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- Isok. Isokrates I, (English Translation: George Norlin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse) The Loeb Classical Library, London 1928; Isokrates II, (English Translation: George Norlin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse) The Loeb Classical Library, London 1929; Isokrates III, (English Translation: Larve van Hook) (eds. E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, London 1945.
- Ksen. *An.* Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Ricati)* (Türkçesi: Hayrullah Örs) Remzi Kitabevi, İstanbul 1939.
- Ksen. *Kyr.* Ksenophon, *Kyroupaedia I-II* (English Trans. Walter Miller) London 1914.
- Ksen. *Hell.* Ksenophon, *Yunan Tarihi: Hellenika*, (Türkçesi: Suat Sinanoğlu) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Ksen. *La. Pol.* Ksenophon, *Lakedaimonion Politea*, (ed. E. C. Marchant, G. W. Bowersock) Perseus Collection, Greek and Roman Materials.
- Nep. Cornelius Nepos, *Ünlü Komutanların Yaşamları*, (Türkçesi: Furkan Akderin) Yakın Kitabevi, İzmir 2011.
- Plat. *Dev.* Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

- Plut. *Ages.* Plutarkhos, “*Agesilaos*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives V*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1955.
- Plut. *Agis.* Plutarkhos, “*Agis*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives X*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1959.
- Plut. *Aleks.* Plutarkhos, “*Aleksandros*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives VII*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. E.H. Warmington, T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, Cambridge 1967.
- Plut. *Alk.* Plutarkhos, “*Alkibiades*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives IV*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1959.
- Plut. *Aris.* Plutarkhos, “*Aristides*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives II*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. E.H. Warmington, T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, Cambridge 1968.
- Plut. *Dem.* Plutarkhos, “*Demosthenes*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives VII*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. E.H. Warmington, T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, Cambridge 1967.
- Plut. *Dion.* Plutarkhos, “*Dion*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives VI*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1954.
- Plut. *Kim.* Plutarkhos, “*Kimon*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives II*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. E.H. Warmington, T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, Cambridge 1968.
- Plut. *Kleom.* Plutarkhos, “*Kleomenes*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives X*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1959.
- Plut. *Lyk.* Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu – Vedat Günyol). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2010.

- Plut. *Lys.* Plutarkhos, “*Lysandros*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives IV*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1959.
- Plut. *Mor.* Plutarkhos, *Moralia*, (eds. and transl. by H. N. Fowler) I-XV. The Loeb Classical Library London 1969.
- Plut. *Nik.* Plutarkhos, “*Nikias*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives III*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse) The Loeb Classical Library, Cambridge 1932.
- Plut. *Pel.* Plutarkhos, “*Pelopidas*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives V*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1955.
- Plut. *Per.* Plutarkhos, “*Perikles*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives III*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse) The Loeb Classical Library, Cambridge 1932.
- Plut. *Phok.* Plutarkhos, “*Phokion*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives VIII*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1959.
- Plut. *Sol.* Plutarkhos, “*Solon*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives I*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. E.H. Warmington, T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, Cambridge 1967.
- Plut. *Them.* Plutarkhos, “*Themistokles*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives II*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. E.H. Warmington, T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post) The Loeb Classical Library, Cambridge 1968.
- Plut. *Tim.* Plutarkhos, “*Timoleon*” içinde: Plutarch, *Parallel Lives VI*, (English Translation: Bernadotte Perrin) (eds. T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington) The Loeb Classical Library, Cambridge 1954.
- Polyb. Polybios, *The Histories*, (English Translation by W. R. Paton) I-VI. London 1922.

Strabon, *Geographika: (Kitap XII - XIII - XIV)*. (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Thuk. Thukydides, *Peloponnesos Savaşları I, II, III*, (Türkçesi: Halil Demircioğlu) TTK Basımevi 1950, 75, 69.

Vitr. De Arc. Vitruvius, *De Architectura, Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Türkçesi: S. Güven) İstanbul 1990.

Modern Kaynaklar

Austin 2006. M. M. Austin, “Society and Economy”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C., 527-564*. Cambridge 2006.

Bosworth 2005. A. B. Bosworth, *Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk*. (Çev. Hamit Çalışkan) Dost Kitabevi, Ankara 2005.

_____ 2006a. A. B. Bosworth, “Alexander the Great Part 1: The Events of the Reign”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C., 791-845*. Cambridge 2006.

_____ 2006b. A. B. Bosworth, “Alexander the Great Part 2: Greece and the Conquered Territories”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C., 846-875*. Cambridge 2006.

Braudel 2007. F. Braudel, *Bellek ve Akdeniz: Tarih Öncesi ve Antik Çağ*, (Çev. Ali Berkay) Metis Yayınları, İstanbul 2007.

_____ 2008. F. Braudel (edt.), *Akdeniz: Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras*, (Çev. Necati Erkut – Aykut Derman) Metis Yayınları, İstanbul 2008.

Campbell 2004. B. Campbell (eds.), *Greek and Roman Military Writers: Selected Readings*. Routledge. New York 2004.

Campbell 2003a. D. B. Campbell, *Greek and Roman Artillery 399 BC-AD 363*. Osprey. Oxford 2003.

- _____ 2003b. D. B. Campbell, *Greek and Roman Siege Machinery 399 BC-AD 363*. Osprey. Oxford 2003.
- Carradice & Price 2001. I. Carradice & M. Price, *Helen Dünyasında Sikke*, (Çev. Oğuz Tekin) Homer Kitabevi, İstanbul 2001.
- Cartledge 2002. P. Cartledge, *Sparta and Lakonia: A Regional History 1300 to 362 BC*, Routledge, London 2002.
- Cartledge & Spawforth 2002. P. Cartledge, A. Spawforth, *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of Two Cities*, Routledge, London 2002.
- Cassin-Scott 1977. J. Cassin-Scott, *The Greek and Persian Wars 500-323 BC*. Osprey. London 1977.
- Cawkwell 2005. G. Cawkwell, *The Greek Wars: The Failure of Persia*, Oxford University Press, New York 2005.
- Chrissanthos 2008. S. G. Chrissanthos, *Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome*, Greenwood Press, London 2008.
- Creweld 2000. M. Van Creveld, *The Art of War: War and Military Thought*. Cassell. London 2000.
- Ellis 2006a. J. R. Ellis, "Macedon and the North West Greece", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C., 723-759*. Cambridge 2006.
- _____ 2006b. J. R. Ellis, "Macedonian Hegemony Created", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C., 760-787*. Cambridge 2006.
- Fernau 1963. J. Fernau, *Rosen für Apoll: Die Geschichte der Griechen*, F. A. Herbig Verlagsbuch Handlung, Berlin 1963.
- Figueira 1986.T. J. Figueira, "Population Patterns in Late Archaic and Classical Sparta", *Transactions of the American Philological Association*, 116, 165-213.

- Freeman 2005. C. Freeman, “Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları” (çev. Suat Kemal Yangı). Dost Kitabevi, Ankara 2005.
- Friedell 1999. E. Friedell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, (Çev. Necati Aça) Dost Kitabevi, Ankara 1999.
- Gabrielsen 2007. V. Gabrielsen, “Warfare and the State”, içinde Sabin, P. et. al. (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 248-272. Cambridge 2007.
- Gaebel 2002. R. E. Gaebel, *Cavalry Operations in the Ancient Greek World*. University of Oklahoma Press. Norman 2002.
- Garlan 2006. Y. Garlan, “Warfare”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 678-692. Cambridge 2006.
- Hall 2007. J. M. Hall, “International Relations”, içinde Sabin, P. et. al. (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 85-107. Cambridge 2007.
- Hansen & Nielsen 2004. M. H. Hansen & Thomas Heine Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 2004.
- Hanson 2010. V. D. Hanson (eds.), *Makers of Ancient Strategy: From the Persian Wars to the Fall of Rome*. Princeton University Press. Princeton 2010.
- Hartmann & Heuser 2006. A. V. Hartmann & B. Heuser (edt.), *Tarih Boyunca Avrupa’da Savaş ve Barış*, (Çev. Onur Atalay) Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006.
- Hense-Leonard 1948. Hense-Leonard, *Hellen – Latin Eski-Çağ Bilgisi*, (Çev. Suad Y. Baydur) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1948.
- _____ 1953. Hense-Leonard, *Hellen Latin Eski-Çağ Bilgisi Demet II*, (Çev. Suad Y. Baydur) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953.
- Heckel & Yardley 2004. W. Heckel & J. C. Yardley, *Alexander the Great: Historical Sources in Translation*, Blackwell, Oxford 2004.

Hornblower 1982. S. Hornblower, *Mausolus*, Clarendon Press, Oxford 1982.

_____ 2007a. S. Hornblower, “Asia Minor”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 209-239. Cambridge 2006.

_____ 2006b. S. Hornblower, “Persia”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 45-96. Cambridge 2006.

_____ 2011. S. Hornblower, *The Greek World: 479 – 323 BC*, Routledge, London 2011.

Howgego 1998. C. Howgego, *Sikkelerin Işığında Eski Çağ Tarihi*, (Çev. Oğuz Tekin) Homer Kitabevi, İstanbul 1998.

Hunt 2007. P. Hunt, “Military Forces”, içinde Sabin, P. et. al. (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 108-146. Cambridge 2007.

İplikçioğlu 1997. B. İplikçioğlu, *Eskibati Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Türk Tarih Kurumu: Ankara 1997.

Kaya 2012. M. A. Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları: Pers Hakimiyeti ve Hellenistik Dönem*. İlya Yayınevi: İzmir 2012.

Kinzl 2006. K. H. Kinzl (eds.), *A Companion to the Classical Greek World*, Blackwell, Oxford 2006.

Krentz 2007. P. Krentz, “War”, içinde Sabin, P. et al. (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 147-185. Cambridge 2007.

LaForse 2006. B. LaForse, “The Greek World, 371-336”, içinde Kinzl, K. 2006 (eds.) *A Companion to the Classical Greek World*, 544-559. Blackwell, Oxford 2006.

Lee 2006. J. W. I. Lee, “Warfare in the Classical Age”, içinde Kinzl, K. 2006 (eds.) *A Companion to the Classical Greek World*, 480-508. Blackwell, Oxford 2006.

- ____ 2008. J. W. I. Lee, *A Greek Army on the March: Soldiers and Survival in Xenophon's Anabasis*, Cambridge University Press, New York 2008.
- Lewis 2006a. D. M. Lewis, "Sicily, 413 - 368 B.C.", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 120-155. Cambridge 2006.
- ____ 2006b. D. M. Lewis, "Sparta as Victor", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 24-44. Cambridge 2006.
- Lewis, Boardman, Hornblower (et al.) 2006. D. M. Lewis, J. Boardman, S. Hornblower, M. Oswald, (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, Cambridge University Press, Cambridge 2006. (2nd Edition)
- Lloyd 2006. A. B. Lloyd, "Egypt 404 - 332 B.C.", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 337-354. Cambridge 2006.
- Maier 2006. F. G. Maier, "Cyprus and Phoenicia", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 297-336. Cambridge 2006.
- Malay 1987. H. Malay, *Epigrafi: (Yazıbilim)*. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987.
- Mansel 2004. A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- McKechie 1989. P. McKechie, *Outsiders in the Greek Cities in the Fourth Century BC*. London and New York, 1989.
- ____ 1994. P. McKechie, "Greek Mercenary Troops and Their Equipment", *Historia* 43: 297 - 305.
- Memiş 2002. E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.

- Morillo, Black, Lococo 2009. S. Morillo, J. Black, P. Lococo, *War in World History: Society, Technology, and War from Ancient Times to the Present*, McGraw-Hill, New York 2009.
- Owens 2000. E. J. Owens, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çev. Cânâ Bilsel) Homer Kitabevi, İstanbul 2000.
- Potholm 2010. C. P. Potholm, *Winning at War: Seven Keys to Military Victory throughout the History*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2010.
- Purcell 2006. N. Purcell, "South Italy in the Fourth Century B.C.", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 381-403. Cambridge 2006.
- Rhodes 2006a. P. J. Rhodes, *A History of Classical Greek World: 478 – 323 BC*, Blackwell, Oxford 2006.
- _____ 2006b. P. J. Rhodes, "The Polis and the Alternatives", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 565-591. Cambridge 2006.
- Roy 2006. J. Roy, "Thebes in the 360s B.C.", içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 187-208. Cambridge 2006.
- Ruzicka 1992. S. Ruzicka, *Politics of a Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B.C.*. University of Oklahoma Press. Norman 1992.
- Sabin, van Wees, Whitby 2007. P. Sabin, H. van Wees, M. Whitby, (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Santosuosso 1997. A. Santosuosso, *Soldiers, Citizens and the Symbols of War: From Classical Greece to Republican Rome 500-167 BC*. Westview Press. Oxford 1997.

- Seager 2006a. R. Seager, “The Corinthian War”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 97-119. Cambridge 2006.
- _____ 2006b. R. Seager, “The King’s Peace and the Second Athenian Confederacy”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 156-186. Cambridge 2006.
- Sidebottom 2004. H. Sidebottom, *Ancient Warfare: A Very Short Introduction*. Oxford University Press. New York 2004.
- de Souza 2003. P. de Souza, *The Greek and Persian Wars 499 – 386 BC*, Osprey Publishing, Oxford 2003.
- Ste Croix 1981. Sainte Croix, G. E. M. de, *The Class Struggle in the Ancient Greek World*, London 1981.
- Taşdöner 2008. K. Taşdöner, “Karia Kenti Halikarnassos: Hellenistik Dönem ve Öncesi Siyasal Tarihi”. *Adıyaman Üniversitesi SBE*. 1 (1), 96 – 107.
- Tekin 2010. O. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Thomson 2007. G. Thomson, *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarih Öncesi Ege*. (Çev. Celal Üster) Homer Kitabevi, İstanbul 2007.
- Trittle 2004. L. Trittle, *The Peloponnesian War*, Greenwood Press, London 2004.
- Trundle 2004. M. Trundle, *Greek Mercenaries: From the Late Archaic Period to Alexander*. Routledge. New York 2004.
- Umar 1999. B. Umar, *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Westlake 2006. H. D. Westlake, “Dion and Timoleon”, içinde Lewis, D. M. et. al. (eds.) *The Cambridge Ancient History Vol. VI: The Fourth Century B.C.*, 693-722. Cambridge 2006.

Wheeler & Strauss 2007. E. L. Wheeler & B. Strauss, “Battle”, içinde Sabin, P. et. al. (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 186-247. Cambridge 2007.

wan Wees 2007. H. wan Wees, “War and Society”, içinde Sabin, P. et. al. (eds.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 273-299. Cambridge 2007.

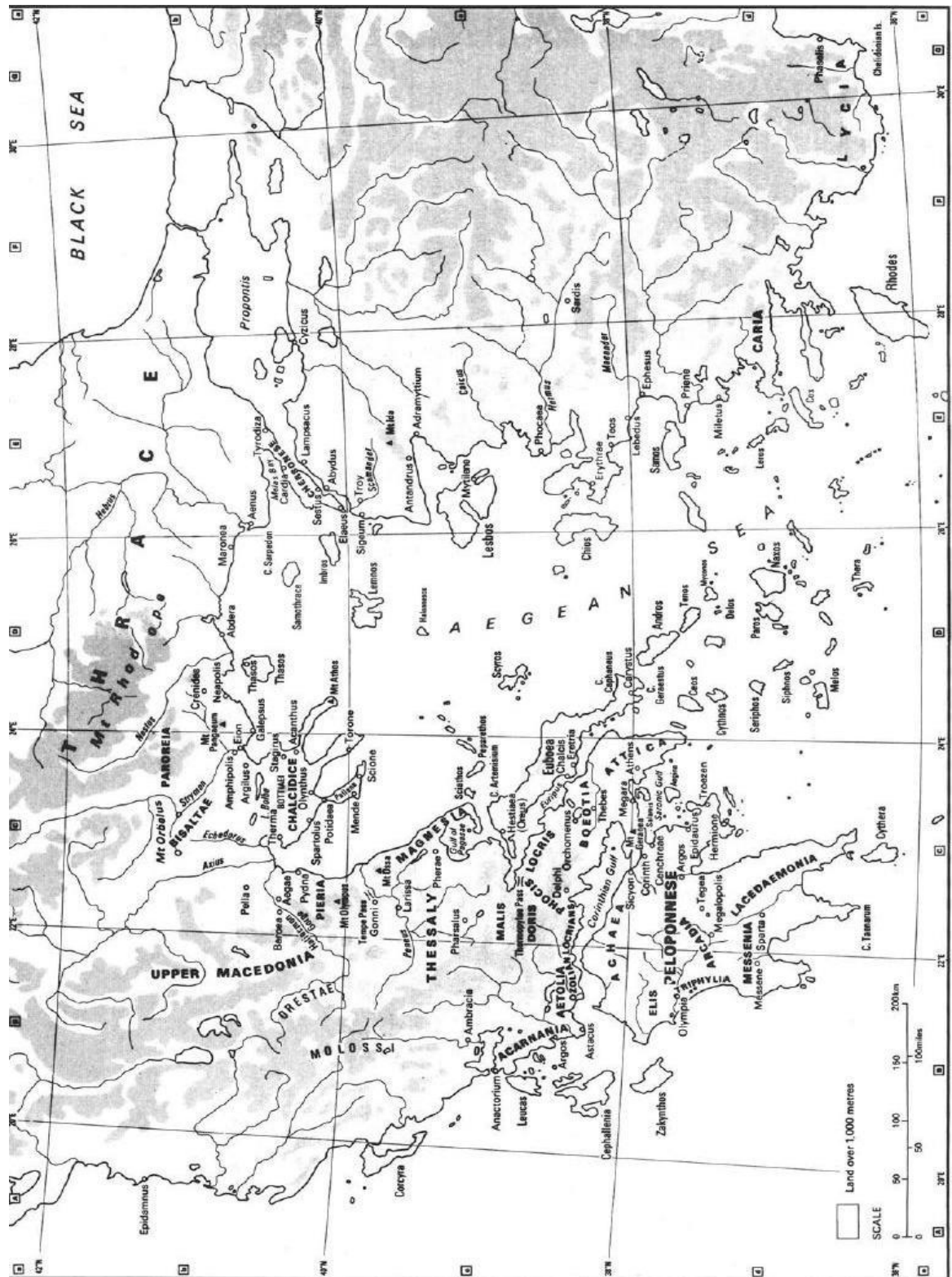
Whitehead 1991. D. Whitehead, “Who Equipped Mercenary Troops in Classical Greece?”, *Historia* 40: 105-13

İnternet Tabanlı Kaynaklar

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus:collection:Greco-Roman>

Son Erişim Tarihi: 10 Nisan 2014.

Harita – 1: Yunanistan ve Batı Anadolu. The Cambridge Ancient History. Second Edition, Volume VI, The Fourth Century B.C. Harita 1, s.2.

Resim – 1: Zırhını giymiş, savaşa gitmeye hazırlanan vatandaş *hoplites*. Attika *stamnosu* (şarap kabı), yaklaşık olarak İ.Ö. 450. The Trustees of The British Museum, London.

Resim – 2: Argos'ta ele geçmiş bilinen en eski *hoplites* zırhı. The Cambridge History of Greek and Roman Warfare. Fig.5.1. s.112.

Resim – 3: *Phalanks* düzeninde ilerleyen olasılıkla Yunan paralı askerleri. Lykia’da Nereidler Anıtı, 4. yüzyıl başları, The Trustees of The British Museum, London.

Resim – 4: *Peltastes*. Bir Atina kylikinin iç yüzü, yaklaşık İ.Ö. 470-460, Courtesy of the Arthur M. Sackler Museum, Harvard University Art Museums, Bequest of David M. Robinson. Photo: Photographic Services.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ömer GÜNGÖRMÜŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : 05/01/1988 Milas/MUĞLA

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce.
Bilimsel Faaliyetleri : Uppsala Üniversitesi, Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi Bölümü Başkanı Prof. Dr. Lars KARLSSON ve Doç.Dr. Olivier HENRY başkanlığında Milas/Labraunda Kutsal Alanı arkeolojik kazıları. 2006 - ...

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi 2011 - ...

İletişim

e-posta Adresi : omergungormus@gmail.com
Tarih : 21/01/2014